

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Савастєєва О.М.

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

КИЇВ
2019

ББК 65.826 я 73
УДК 336(100)(075.8)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Протокол № 6 від 30 січня 2019 року*

Рецензенти:

Олена Альбертівна Князева – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова;

Ірина Євгенівна Чуркіна - доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Одеського торговельно – економічного інституту Київського національного торговельно – економічного університету;

Олена Анатоліївна Мартинюк – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Міжнародного гуманітарного університету.

Савастєєва О.М.

12 Фінансові системи зарубіжних країн : навчальний посібник. / Савастєєва О.М.
К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. – 177 с.

ISBN 978-617-7503-77-3

У посібнику розглянуто теоретичні засади та особливості функціонування фінансів у зарубіжних країнах, зокрема, досліджено фінансові системи провідних країн світу - Великобританії, Франції, Федеративної Республіки Німеччина, Сполучених Штатів Америки, Японії. Значну увагу приділено характеристиці загальних рис економіки країн, що розглядаються, детальному аналізу усіх ланок їх фінансових систем. Особливе місце посідає розгляд бюджетного устрою та бюджетного процесу, визначення специфічних особливостей планування, затвердження, виконання бюджетів усіх рівнів, а також здійснення фінансового контролю у зарубіжних країнах. Значна увага приділена викладенню загальних засад функціонування фінансового ринку у зарубіжних країнах.

Навчальний посібник розрахований на здобувачів рівнів освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», інших економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, керівників міжнародних компаній та всіх тих, хто вивчає фінансові системи зарубіжних країн.

УДК 336(100)(075.8)

ISBN 978-617-7503-77-3

© Савастєєва О.М., 2019

© Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ	9
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ....	
Тема 1. Теоретичні засади функціонування фінансів у зарубіжних	10
країнах.....	
1.1. Визначальні ознаки фінансів у зарубіжних країнах.....	10
1.2. Фінансові відносини як система.....	11
1.3. Соціально – економічні моделі як основа організації	13
фінансових систем.....	
1.4. Ланки фінансових відносин у зарубіжних країнах.....	14
1.5. Управління фінансами у зарубіжних країнах.....	18
Тема 2. Особливості функціонування державних фінансів у	21
країнах з ринковою економікою.....	
2.1. Методи формування державних доходів в країнах світу.....	21
2.2. Ухилення та уникнення від сплати податків.....	23
2.3. Офшорний бізнес у світовій практиці.....	25
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ ОКРЕМИХ КРАЇН СВІТУ...	30
Тема 3. Фінансова система Великобританії.....	31
3.1. Характерні риси економіки Великобританії.....	31
3.2. Система державних фінансів Великобританії.....	33
3.3. Бюджетний процес у Великобританії.....	37
3.4. Страховий ринок Великобританії.....	47
3.5. Фінансовий ринок Великобританії.....	50
Тема 4. Фінансова система Сполучених Штатів Америки.....	57
4.1. Характерні риси економіки США.....	57
4.2. Система федеральних фінансів США.....	60
4.3. Бюджетний процес у США.....	61
4.4. Страховий ринок США.....	65
4.5. Фінансовий ринок США.....	70
Тема 5. Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини...	75
5.1. Характерні риси економіки ФРН.....	75
5.2. Система федеральних фінансів ФРН.....	78
5.3. Бюджетний процес у ФРН.....	81
5.4. Страховий ринок ФРН.....	90
5.5. Фінансовий ринок ФРН.....	93
Тема 6. Фінансова система Франції.....	95
6.1. Характерні риси економіки Франції.....	95

6.2. Система державних фінансів Франції.....	98
6.3. Бюджетний процес у Франції.....	103
6.4. Страховий ринок Франції.....	111
6.5. Фінансовий ринок Франції.....	113
Тема 7. Фінансова система Японії.....	120
7.1. Характерні риси економіки Японії.....	120
7.2. Система державних фінансів Японії.....	123
7.3. Бюджетний процес у Японії.....	128
7.4. Страховий ринок Японії.....	134
7.5. Фінансовий ринок Японії.....	138
Фонд тестових завдань.....	148
Завдання для самостійної роботи студентів.....	153
Перелік питань до підсумкового контролю знань.....	160
Термінологічний словник.....	165
Список рекомендованої літератури.....	172

ВСТУП

Фінансові відносини отримали найбільший розвиток в економічній науці на початку ХХІ століття, коли стало зрозуміло, що досягнення оптимального рівня основних макроекономічних показників буде залежати від рівноваги фінансової системи країни, адже структура фінансової системи впливає на ефективність економічних процесів у державі. Порівняльний аналіз фінансових систем різних країн, врахування переваг та недоліків кожної з них дасть можливість побудувати систему фінансових відносин в Україні, що відповідає інтеграційним, глобалізаційним та інтернаціоналізаційним завданням нашої держави у сфері будови світогосподарських зв'язків. Особливості побудови моделей фінансових систем країн світу, характеристика сучасного стану економік, розгляд етапів становлення фінансових систем, особливості взаємодії бюджетних і фінансових систем, аналіз функціонування податкових систем, ці питання породжують потребу, а тим самим і актуальність, вивчення сучасних основ фінансових систем зарубіжних країн. Дисципліна «Фінансові системи зарубіжних країн» є однією з базових дисциплін для підготовки економістів, що здобувають знання, необхідні для здійснення професійної діяльності в економічній сфері.

Предметом навчальної дисципліни «Фінансові системи зарубіжних країн» є фінансові відносини, що виникають на різних рівнях економічної системи між державою, юридичними та фізичними особами в зарубіжних країнах.

Мета навчальної дисципліни полягає в розширенні та поглибленні теоретичних знань студентів з питань структури та основ функціонування фінансових систем зарубіжних країн.

Завдання навчальної дисципліни - надати в необхідному обсязі матеріал стосовно структури, основ функціонування фінансових систем зарубіжних

країн, визначити основні напрямки глобалізації світових фінансових потоків; вивчення теоретичних основ функціонування фінансів в країнах з розвинутою ринковою економікою, країн Центральної та Східної Європи, принципів і конкретних форм організації фінансових відносин у різних сферах життєдіяльності суспільства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати* принципи організації сучасних фінансових систем; роль і місце національних фінансових систем в системі міжнародних економічних відносин; особливості організації фінансових відносин в різних країнах світу; можливі напрямки удосконалення організації фінансів у різних країнах; основні напрямки глобалізації світових фінансових потоків; закономірності розвитку світової економіки; характерні риси економічного розвитку країн; особливості внутрішньої економічної політики зарубіжних країн; суть, основні риси та проблеми глобалізації; *вміти* визначити роль і місце національних фінансових систем в сфері міжнародних економічних відносин; об'єктивно та грамотно оцінювати економічні процеси, що відбуваються в світі; аналізувати основні проблеми розвитку окремих національних фінансових ринків; орієнтуватися в особливостях національних фінансових систем зарубіжних країн; аналізувати основні тенденції глобалізації фінансових ринків та спрямованість світових фінансових потоків; визначати прогресивні напрямки економічного розвитку; давати порівняльну характеристику моделей побудови фінансових систем зарубіжних країн; використовувати макроекономічні показники для обґрунтування висновків розвитку національних економік.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних *компетентностей*:

а) загальних:

- знання основ методології науки, закономірностей її розвитку, розуміння

науки як системи знань, діяльності та соціального інституту, класифікації методів наукового знання;

- спроможність виконання наукових досліджень з застосуванням сучасних методологічних основ реалізації експерименту, уміння документального оформлення результатів досліджень;

- здатність до інноваційної діяльності, спрямованої на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг;

б) фахових загальних:

- знання про суть економічних явищ, показники розвитку підприємства, бюджетної та банківської установи в ринкових умовах;

- знання сутності і змісту фінансово-кредитної діяльності як філософії підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки;

- володіння методами збирання та статистичного оброблення інформації стосовно соціально-економічних явищ і процесів;

- знання у сфері менеджменту і застосування на практиці методів управління;

- знання з теорії і практики фінансових відносин суб'єктів господарювання.

в) спеціальних фахових:

- здатність використовувати професійно-профільовані знання і практичні навички в галузі економіки підприємства, фінансів, грошового обігу та кредиту, статистики та економічного аналізу для здійснення фінансово-кредитної діяльності;

- здатність використовувати математичний апарат для практичного використання в розв'язанні виробничих задач;

- здатність використовувати знання, уміння і навички в галузі

бухгалтерського обліку, методики і техніки складання звітності для здійснення фінансово-кредитної діяльності;

-здатність використовувати знання та уміння з теорії та практики управління підприємством, бюджетною та банківською установами в конкурентному середовищі податкового законодавства для засвоєння монетарної та фінансової політики держави.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади та

особливості функціонування

фінансів у зарубіжних

країнах

Тема 1. Теоретичні засади функціонування фінансів у зарубіжних країнах

- 1.1. Визначальні ознаки фінансів у зарубіжних країнах*
- 1.2. Фінансові відносини як система*
- 1.3. Соціально – економічні моделі як основа організації фінансових систем*
- 1.4. Ланки фінансових відносин у зарубіжних країнах*
- 1.5. Управління фінансами у зарубіжних країнах*

Ключові поняття: фінансова система, державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні фонди, фінанси державних корпорацій.

1.1. Визначальні ознаки фінансів у зарубіжних країнах

Визначальною ознакою фінансів зарубіжних країн є, що інтелектуальна еволюція фінансового знання відбувається на взаємовідносинах фундаментальних особливостей і цінностей суспільно-економічного ладу, правової держави.

Тут вільному ринку і ефективної економіці відповідає сильна демократична державна влада, достатньо забезпечена фінансовими ресурсами; а економічної демократії вільного ринку відповідають політичні свободи, громадянські права і обов'язки.

Держава розглядається як інститут, покликаний надавати громадянам правові гарантії та суспільні блага, зберігаючи при цьому їх свободу. В умовах демократії і громадянського суспільства (членами якого є окремі фізичні особи (громадяни), юридичні особи, держава) індивідууми володіють можливістю впливати на зміст фінансових операцій і загальний стан державних фінансів як

виборці, законодавці, адміністратори.

Саме через представницькі структури на індивідуальному рівні і демократичним способом вирішується питання про вибір пропорцій розподілу наявних ресурсів між приватним і державним секторами, адже демократія - суспільний лад, де влада може розпоряджатися інтересами індивідуумів тільки за їх згодою і за їх вибором.

Таким чином, ринкова економіка знаходиться під демократичним контролем державних інститутів, що діють через фіскально-бюджетні і грошово-кредитні заходи. У західній науці людина, як найвища цінність, є фундаментальною опорою і носієм суспільних інтересів і невід'ємним компонентом фінансової системи.

Теорія і практика державних фінансів у країнах Заходу і надалі залишається під впливом соціальної філософії гуманізму, який проповідує абсолютну цінність особистості, встановлює благо, права і права людини в державній діяльності.

Адже саме людина є платником податків і одночасно одержувачем суспільних благ, що надаються державою; саме вона в умовах демократії в значній мірі через своє право голосувати може впливати на суспільне життя - визначати ефективність прийнятих рішень в сфері політики і економіки, через суспільний вибір приймати рішення про кількісні та якісні параметри державних доходів і витрат.

1.2. Фінансові відносини як система

У будь-якій країні фінансові відносини функціонують у межах певної системи. Фінансова система виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. За допомогою фінансової системи держава накопичує і

використовує ресурси для утримання свого апарату, а також направляє їх на виконання своїх функцій.

Фінансова система охоплює грошові відносини між державою і підприємствами, організаціями, державою і населенням, між підприємствами й всередині них.

Сучасні фінансові системи країн з розвинутою ринковою економікою формувалися, з одного боку, під впливом розвитку світової економіки та міжнародної практики, появи нових моделей втручання держави в соціально-економічні процеси, а з іншого - в умовах посилення інтеграційних процесів і на базі національних традицій перерозподілу ВВП .

Хоча в сучасних умовах відбулася помітна уніфікація (особливо в області оподаткування) фінансових систем країн з розвинутою ринковою економікою (наприклад, країн ЄС), а більшість ринкових трансформацій було здійснено за однаковими принципами, доводиться констатувати, що до сих пір немає навіть двох високорозвинених країн, фінансові системи яких можна було б вважати практично ідентичними.

Адже фінансова система держави, з одного боку, є відображенням форм і методів використання фінансів в економіці, а з іншого – її структура та функціональні елементи визначаються типом і моделлю економічної системи країни і, в значній мірі залежать від:

- суспільного устрою;
- характеру та масштабів діяльності держави;
- методів та ступеня втручання держави в економіку;
- типу соціальної політики;
- характеру міжнародної діяльності; історичних тенденцій та рівня демократизації суспільства.

Тому, без перебільшення можна сказати, що характер організації,

структура і досконалість фінансової системи, механізм її функціонування виступають свого роду індикатором економічного розвитку держави та добробуту її народу.

1.3. Соціально – економічні моделі як основа організації фінансових систем

Незважаючи на те, що на організацію фінансових систем країн з розвинутою ринковою економікою впливають національні, регіональні і глобальні особливості, всього в широкому сенсі вони ґрунтуються на основі таких соціально-економічних моделей:

1. *Американська модель*, що базується на індивідуалізмі її учасників і принципах лібералізму. Вона всіляко заохочує підприємницьку активність, прагнення до збагачення активної частини населення. Хоча малозабезпеченим групам створюється прийнятний рівень життя за рахунок різних пільг і допомог, в цілому має місце значне майнове розшарування. Однак соціальна напруженість пом'якшується через наявність порівняно рівних можливостей для особистого успіху в умовах ліберальної ринкової економіки.

2. *Західноєвропейська модель*, яку можна охарактеризувати як корпоративну модель, тобто таку, що базується не стільки на індивідуалізмі своїх учасників, скільки на їх господарських, професійних, профспілкових та інших об'єднаннях (так званих первинних корпораціях), що реалізують свої групові інтереси, часто через соціальні протести і зіткнення. Гармонізацію цих інтересів забезпечує економічно сильна держава; інтереси приватного бізнесу часто обмежуються в інтересах інших учасників товариства; соціальні гарантії в середньому високі, тому майнове розшарування незначне.

3. *Японська модель* часто називається моделлю общинності, тобто

превалювання колективних інтересів над індивідуальними в будь-якому колективі (общині) – сім'ї, окрузі, компанії. У цій моделі соціальне розшарування незначне і соціальні зобов'язання в багатьох випадках беруть на себе громади, а не держава (як це відбувається в Західній Європі). Схильність до консенсусу в колективі і між колективами знімає соціальну напруженість в суспільстві. Однак, варто зауважити, що в ХХІ ст. ця модель все більше відходить у минуле через наростання тенденції до індивідуалізму.

1.4. Ланки фінансових відносин у зарубіжних країнах

У розвинутих зарубіжних країнах система державних фінансів об'єднує такі ланки фінансових відносин:

- 1) центральний та місцеві бюджети;
- 2) державний кредит і кредити місцевих органів влади, а у федеративних державах – і кредити членів федерації;
- 3) спеціальні позабюджетні фонди;
- 4) фінанси державних та муніципальних корпорацій.

Структура головної складової системи державних фінансів - бюджетної системи - залежить від державного устрою. Вважається, що в унітарних державах бюджетна система включає дві ланки: центральний бюджет і численні місцеві бюджети (бюджети міст, округів, сільських округів і т.і.).

У федеративних державах бюджетна система складається з трьох ланок: центрального (або федерального) бюджету; бюджетів членів федерації (штатів у США, провінцій в Канаді, земель в Німеччині, кантонів - у Швейцарії та т.і.); бюджетів місцевого самоврядування.

Насправді, кожна країна має індивідуальну, властиву тільки їй бюджетну

систему. Незважаючи на різноманіття і безліч місцевих бюджетів в зарубіжних країнах, вони можуть бути згруповані в певні системи.

Для зарубіжних країн характерна, як правило, три– (Швеція, Великобританія, Японія, Норвегія, Фінляндія, Польща) або чотирирівнева система бюджетів (Франція, ФРН, США).

Її провідною ланкою в будь-якій країні є центральний бюджет, в якому акумулюється основна частина коштів, що надходять в розпорядження уряду в процесі розподілу та перерозподілу ВВП.

У більшості країн з ринковою економікою основну частину доходів центрального бюджету забезпечують податкові надходження - їх частка становить близько 9/10 загального обсягу доходів. Структура витрат центрального бюджету в країнах з ринковою економікою залежить від багатьох факторів (особливостей соціально-економічної політики, рівня економічного розвитку, геополітичної ваги і т.і.).

З центрального бюджету, як правило, фінансуються державне управління та міжнародна діяльність, національна оборона, соціальний захист та соціальна безпека, регулювання економічного розвитку, субсидії та кредити країнам, що розвиваються та ін.

Важливе місце в структурі витрат центрального бюджету займають асигнування на національну оборону - в США вони становлять в середньому 18-20% сукупних витрат, в країнах Західної Європи - 10-13%. Важливою особливістю витратних частин центральних бюджетів розвинених країн є наявність витрат на допомогу іншим. Наприклад, на допомогу в розвитку найбідніших країн Швеція, Норвегія, Люксембург виділяють щороку 1% від національного доходу.

Наступною за своїм значенням ланкою системи державних фінансів є місцеві фінанси. У сучасних умовах існує загальносвітова тенденція до

підвищення ролі і впливу місцевих органів влади: зростають масштаби місцевого господарства, зростає їх залежність від великого капіталу, розширюються і ускладнюються функції місцевої влади. Все це веде до підвищення ролі і значення місцевих фінансів у фінансовій системі країни.

Структура місцевих бюджетів визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом країни. Наприклад, в США їх склад зараховують бюджети штатів, графств, муніципалітетів; в ФРН - бюджети земель і громад; в Польщі - бюджети воєводств, повітів. Як правило, за кожним з цих рівнів місцевих бюджетів закріплені власний перелік витратних повноважень і власні джерела доходів. Однак, в цілому на частку місцевих бюджетів у федеративних країнах припадає 40-50% сукупних бюджетних ресурсів, тоді як в унітарних державах - близько 30%.

Як і в Україні, у зарубіжній практиці ресурси місцевих бюджетів переважно спрямовуються на задоволення соціальних потреб: фінансування системи освіти, соціального захисту і безпеки, медичне страхування та обслуговування.

Однак, в останні роки місцеві бюджети все частіше розглядаються як важливий інструмент регулювання економічних процесів, що проявляється в швидкому зростанні витрат економічної спрямованості (розвиток місцевої економіки, розвиток інфраструктури і т.і.).

Специфічною ланкою державних фінансів є цільові урядові фонди, які, як правило, відокремлені від центрального бюджету і мають значну самостійність.

У більшості випадків управління такими фондами здійснюють органи центральної влади, проте часом такими повноваженнями наділяється місцева влада.

До цільових урядових фондів зараховують фонди соціального та медичного страхування, різноманітні економічні фонди.

Первинною метою створення позабюджетних державних фондів було фінансування цільових заходів, однак згодом їх стали розглядати також як фінансовий резерв уряду, який можна задіяти в разі фінансових труднощів.

На відміну від бюджетів, цільові урядові фонди підлягають значно слабшому контролю з боку парламенту, що підвищує маневреність в управлінні їх фінансовими ресурсами і створює в уряду додатковий інтерес до їх створення.

Самостійну ланку державних фінансів становлять фінанси державних корпорацій. Їхнє виникнення пов'язане із розвитком публічного сектору економіки у країнах Західної Європи (Великобританії, Франції, Італії, ФРН, Австрії) у післявоєнний період.

Головним завданням формування публічного сектору було стимулювання економіки країни шляхом надання підтримки суспільно важливих галузей господарства з низькою рентабельністю (транспорту, енергетики, вугільної промисловості та ін.). Залежно від типу корпорації, вони мають певний ступінь виробничої, комерційної та фінансової самостійності.

Втім, більшість державних корпорацій у зарубіжних країнах функціонують як звичайні суб'єкти господарювання ринкового сектору, а державне втручання у їхню діяльність обмежується схваленням фінансових планів та участю у розподілі прибутку.

З 80-х років роль фінансів державних корпорацій як складової державних фінансів неухильно знижується. Причиною цього є те, що в багатьох країнах Європи в 80-90-х роках було проведено кілька етапів роздержавлення і приватизації державного сектору економіки з метою підвищення ефективності його роботи та зменшення тиску на бюджет.

Однак, навіть після цього державні корпорації грають досить важливу роль в таких галузях економіки країн Європи як залізничний транспорт,

громадський транспорт, поштовий зв'язок, телекомунікації, будівництво доріг, нафтогазова промисловість, електроенергетика, ядерна енергетика, банківська справа, алюмінієва промисловість, високі технології.

1.5. Управління фінансами у зарубіжних країнах

Управління фінансами в зарубіжних країнах знаходиться у веденні вищих законодавчих органів влади: в США - це Конгрес, у Великобританії - Парламент (Палата громад), у ФРН - Бундестаг, у Франції - Національні збори. Парламенти, як правило, мають дві палати - нижню і верхню.

У сфері управління фінансами на парламенти покладені повноваження щодо формування фінансового законодавства, в тому числі: затвердження бюджету держави та звіту про його виконання; прийняття законів, які впливають на бюджетні показники; встановлення граничного розміру (ліміту) державного боргу тощо.

Найважливіші фінансові рішення (наприклад, затвердження державного бюджету) приймається обома палатами парламенту країни. Безпосереднє управління фінансами знаходиться у веденні фінансового апарату, головна ланка якого - Міністерство фінансів.

Воно розробляє і реалізує основні напрямки фінансової політики країни, в тому числі в сфері оподаткування та державних витрат, здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства. До повноважень Міністерства фінансів також належить складання проекту державного бюджету і подання його на розгляд парламенту.

В окремих країнах можуть існувати певні особливості в організації управління фінансами. Так, у США, крім Міністерства фінансів (Department of the Treasury), яке відповідає за виконання федерального бюджету за доходами,

управління державним боргом та ін., функціонує Адміністративно-бюджетне управління при Президентів США (Office of Management and Budget), яке забезпечує формування і виконання видаткової частини федерального бюджету. У Великобританії управління фінансами здійснює, в основному міністерство фінансів, яке має назву «Казначейство Її Величності» (Her Majesty's Treasury). У ФРН управління фінансами також покладено на федеральне Міністерство фінансів. У Франції повноваження з управління фінансами розподілені Міністерством бюджету, державної звітності та державної служби і Міністерством економіки і фінансів.

Вагому роль в управлінні фінансами в зарубіжних країнах відіграють спеціалізовані органи фінансового контролю, незалежні від уряду і підзвітні парламенту.

У США такий орган - це Головне контрольно-ревізійне управління.

До повноважень Головного контрольно-ревізійного управління США відносяться: роз'яснення податкового законодавства; здійснення контролю за законністю і цільовим використанням бюджетних коштів; контроль за виконанням окремих платіжних операцій; встановлення правил ведення фінансових операцій і звітності в федеральних установах.

У Великобританії таким спеціальним органом є Управління державного контролю, в обов'язки якого входить перевірка законності фінансової діяльності урядових відомств.

У Франції Рахункова палата здійснює контроль за виконанням бюджету всіма державними органами як на загальнодержавному рівні, так і на місцях. При цьому Рахункова палата Франції, що складається з незмінних магістрів, має також і судові функції.

Федеральна рахункова палата Німеччини наділена правом розслідування фінансових злочинів, підготовки і передачі справ до відповідних судів, які

спеціалізуються на фінансових спорах і злочинах, пов'язаних зі зловживанням державними коштами.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні моделі соціально – економічного розвитку зарубіжних країн.
2. Охарактеризуйте повноваження у сфері управління фінансами, покладені на законодавчу владу в зарубіжних країнах.
3. Охарактеризуйте діяльність державних корпорацій у зарубіжних країнах.
4. Охарактеризуйте особливості в організації управління фінансами в розвинених країнах світу.
5. Охарактеризуйте ланки фінансових систем у країнах світу.
6. Охарактеризуйте органи управління фінансами у зарубіжних країнах.
7. Охарактеризуйте особливості в організації управління фінансами в країнах світу.

Тематика реферативних робіт

1. Розвиток соціально-економічних моделей на Заході.
2. Ланки фінансової системи: дія та взаємозв'язок.
3. Органи фінансового управління в країнах світу.

Використана та рекомендована література: [2; 3; 4; 5; 6; 7; 12; 13; 17; 18].

Тема 2. Особливості функціонування державних фінансів у країнах з ринковою економікою

- 2.1. *Методи формування державних доходів в країнах світу*
- 2.2. *Ухилення та уникнення від сплати податків*
- 2.3. *Офшорний бізнес у світовій практиці*

Ключові поняття: бюджетні надходження, податкові доходи, неподаткові доходи, офшорні операції, податкова гавань.

2.1. Методи формування державних доходів в країнах світу

Світова практика формування доходів держави передбачає використання багатьох методів мобілізації коштів від господарської діяльності; від надання публічних послуг; від використання державного майна; податкового.

Податковий метод характеризує перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави, який регламентується податковим законодавством.

Неподаткові доходи формуються від продуктивної діяльності держави та від реалізації її майнових прав.

Доходи від продуктивної діяльності надходять від господарської діяльності держави (доходи громадського сектора економіки, від державних лотерей, розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, кредитування та надання гарантій і ін.), а також від надання публічних послуг, а доходи від майнових прав - у вигляді доходів від використання державного майна. Доходи від державного майна можуть надходити на постійній основі - у вигляді орендної плати, або разово - як доходи від приватизації державного

майна.

Доходом держави від господарської діяльності є прибуток державних підприємств та організацій, який належить їй на правах власника засобів виробництва.

Доходи від публічних послуг надходять у формі мита за вчинення нотаріальних дій, видачу різноманітних документів, патентів, ліцензій тощо. Так, в практиці європейських країн широко використовується державне мито за право заснування компанії на території країни, збереження юридичної адреси, реєстрації торгової марки, придбання житла.

Фіскальне значення надходжень від публічних послуг залежить від масштабів регуляторної діяльності держави і ставок відповідних платежів.

До доходів бюджету від публічних послуг також зараховують збори, що сплачуються при перетині кордонів країни і видачі візових документів, штрафні санкції за порушення чинного законодавства. Так, в більшій частині країн ЄС, Канаді та США стягується плата за видачу права на в'їзд або проживання на території країни.

Незважаючи на різноманітність форм мобілізації неподаткових доходів, в основі фінансових ресурсів бюджетів в країнах з ринковою економікою лежать доходи від сплати податків і податкових платежів.

Податковий метод формування доходів бюджету, на відміну від неподаткового, має такі характерні риси, як примусовість, безеквівалентність, законодавчо регламентований порядок сплати податків, однаковий підхід до всіх платників.

Податки супроводжують всю історію людської цивілізації, беручи свої витоки з найдавніших часів. В процесі історичного розвитку удосконалювалися форми справляння податків, трансформувалося і саме сприйняття податку.

В епоху феодалізму податки розглядалися як дар, допомога населення на

користь держави, в подальшому його стали пов'язувати з примусовим обов'язком громадян, а в сучасних умовах він розглядається як усвідомлений борг громадянина - платника податків перед державою.

2.2. Ухилення та уникнення від сплати податків

В економічному аспекті проблема ухилення від сплати податків є проблемою державного значення, оскільки саме податки забезпечують фінансову базу держави і виступають головним знаряддям реалізації її економічної політики.

А їх несплата призводить до тяжких наслідків - бюджетного дефіциту і гальмування економічного розвитку держави.

У сучасній податковій теорії й практиці розмежовується власне ухилення від сплати податків, тобто зменшення платниками податків своїх фіскальних обов'язків перед державою незаконними способами, та «обхід» (уникнення) податків, коли платнику вдається повністю або частково уникнути оподаткування без порушення діючих правових норм.

У податковій теорії та практиці визначають чотири основні групи причин ухилення від сплати податків:

— *морально-етичні* (відсутність моральної відповідальності за ухилення від оподаткування, неприйняття платниками податків законодавства в сфері оподаткування, власницький інстинкт).

— *економічні* (висока норма оподаткування в державі, зниження платоспроможності населення, інфляційні процеси).

— *політичні* (лобіювання інтересів окремих груп платників податків, високий рівень корупції в вищих рівнях влади; використання державних коштів на особисті потреби і їх розкрадання).

— *технічні або організаційно-управлінські* (недостатній рівень юридичної та економічної підготовки працівників контролюючих органів в сфері оподаткування, відсутність достатнього досвіду боротьби з податковими правопорушеннями, складність, суперечливість і нестабільність податкового законодавства).

Основними формами ухилення від оподаткування, які активно використовуються у зарубіжній практиці, є наступні:

1) *легальне ухилення* може здійснюватися через:

- ведення діяльності та реєстрацію фірм в офшорних зонах та податкових гаванях; використання праці інвалідів, які мають ряд пільг в оподаткуванні;
- здійснення добровільних пожертвувань і надання спонсорської допомоги внаслідок їх пільгового режиму оподаткування;
- застосування норм прискореної амортизації;
- використання інших «білих плям» податкового законодавства, які дають можливість платнику легально ухилитися від сплати податків.

2) *нелегальне ухилення* може здійснюватися через:

- недекларування окремих видів діяльності та приховування об'єкта оподаткування;
- заниження обсягу виконаних робіт та наданих послуг;
- завищення витрат на виконання робіт та завищення вартості придбання товарів;
- заниження показників фонду оплати праці та чисельності працівників;
- приховування виручки від реалізації, спотворення даних бухгалтерського обліку;
- використання консалтингових та будівельно-ремонтних послуг, реальну вартість яких досить складно перевірити на практиці;
- здійснення фіктивного експорту товарів і послуг;

- підробку документів, використання фіктивних фірм;
- підкуп державних посадових осіб;
- інші форми ухилення від сплати податків.

2.3. Офшорний бізнес у світовій практиці

Одним з видів легального ухилення від сплати податків є офшорний бізнес.

Офшорні операції (англ. off-shore – той, що знаходиться на відстані від берега, поза територією країни) – це фінансовий інструмент, який, не порушуючи діючого законодавства, використовують для мінімізації оподаткування і захисту комерційної таємниці. До офшорних відносяться операції, що здійснюються підприємствами, зареєстрованими на території, що має статус податкової гавані або офшорного центру.

Податкова гавань – це територія, що залучає іноземний капітал через надання податкових та інших пільг іноземним та місцевим підприємцям.

Практика офшорного бізнесу виділила такі основні напрями у формуванні компаній. До першого відносяться компанії холдингового типу.

Холдинг-компанія - це компанія, яка є акціонерним товариством без власних активів. Створюються з метою фінансового контролю за діяльністю дочірніх компаній через володіння їх акціями. Вигідність розміщення холдинг-компаній в офшорних центрах полягає в тому, що засновники холдингу уникають високого оподаткування доходів в тій країні, де здійснюється основна діяльність дочірніх підприємств за допомогою оподаткування консолідованого прибутку за податковими нормами офшорного центру.

Вважається, що краще відкривати холдинг-компанії в Ліхтенштейні, Швейцарії, на острові Мен і в Сінгапурі.

Другий напрям – це фінансові компанії, до яких відносять банки, посередницькі структури і страхові фірми.

Банківські та інші фінансово-кредитні установи краще реєструвати в головних світових фінансових центрах. Зокрема, банки краще реєструвати в Швейцарії, Люксембурзі, Сінгапурі. У Люксембурзі, крім відсутності вимог до будь-яких банківських резервів, діє ліберальне законодавство про діяльність банку. У Швейцарії відсутній валютний контроль, що дозволяє проводити валютні операції без будь-яких обмежень.

До центру офшор відноситься також режим, що надає податкові та інші пільги судновласникам-нерезидентам. Такий режим має назву «зручний прапор». «Зручний прапор» (англ. *convenience* – зручність, матеріальна вигода, інтерес) – це відкрита реєстрація морських суден з метою отримання додаткового прибутку від пільг з оподаткування, класифікації морських суден тощо, яку мають судновласники-нерезиденти в країні такої реєстрації.

«Зручний прапор» надають Багамські острови, М'янма, Кіпр, Ліберія, Мальта, Панама та інші держави.

Законодавство цих країн не змушує власника судна дотримуватися світових стандартів соціального забезпечення та профспілкових прав моряків. Судновласники економлять також на невиконанні вимог Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі, оскільки багато країн, які надають «зручний прапор», не приєдналися до цієї конвенції.

Іноді пільгове оподаткування поширюється тільки на окремі види діяльності. Наприклад, в Люксембурзі - це пільговий податковий режим для банків, в Швейцарії і Ліхтенштейні - для холдингових і торгових підприємств. Практично в будь-якій країні можна назвати вид діяльності, щодо якої вона виступала б як податкова гавань.

Однак країна, вибрана в якості податкової гавані, має відповідати

наступним критеріям:

- менші податкові ставки в порівнянні з національним податковим правом;
- дотримання комерційної таємниці;
- дотримання банківської таємниці.

При цьому враховуються також і фактори загальнооекономічної характеру: фінансова активність в країні, розвинена система комунікації, відсутність жорсткого контролю за іноземними фірмами.

Офшорний центр, на відміну від податкової гавані, надає податкові та інші пільги тільки по фінансових операціях з іноземними резидентами в іноземній валюті.

Офшорні центри переважно розміщені на морських узбережжях і місцях розвинутого міжнародного туризму і проводять політику залучення іноземних кредитних капіталів.

Офшорні підприємства цих зон можуть бути повністю звільнені від податку (Ірландія, Ліберія) або обкладатися невеликим податком (єдиної сумою), як це має місце в Панамі, на Антильських островах.

На офшорних підприємствах ведення бухгалтерського обліку та звітності зведено до мінімуму або взагалі відсутнє (Панама, Антильські і Нормандські острови, Ліхтенштейн).

З європейських офшорних центрів найбільш відомі Гібралтар, Ліхтенштейн, Андорра, Монако, острова Джерсі, Гернсі, Сарк, Кіпр, Мальта, Мен; в Центральній Америці - Панама, Коста-Ріка, Бермудські, Віргінські, Багамські острови, Кайман, Барбадос, Антигуа і Барбудда, а також острова Кайкос, Аруба, Кюрасао.

На Африканському континенті найбільшими офшорними зонами є Ліберія та Маврикій. Тихоокеанський регіон представлений Науру, Фіджі, Західним

Самоа; Південно-Східна Азія - Гонконгом і малазійським островом Лабуан. У зоні Перської затоки найбільший офшорний центр знаходиться в державі Бахрейн.

Останнім часом в офшорному бізнесі намітився ряд «неприємних моментів», що відштовхує значну кількість ділових структур. Наприклад, органи фінансового контролю Сполучених Штатів Америки і Європи уважно відстежують всі угоди за участю офшорного капіталу. Крім того, в деяких країнах набирає чинності спеціальне законодавство щодо зниження податкових втрат від подібних фірм.

До офшорних компаній з великою недовірою ставляться також державні і банківські структури, що викликає труднощі з кредитуванням.

Проте кількість офшорних компаній у світі стабільно зростає, а обсяги фінансових ресурсів, які обертаються через них оцінюються на рівні 10-11,5 трлн. долл. США.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте податковий метод формування доходів держави.
2. Охарактеризуйте основні групи причин ухилення від сплати податків.
3. Охарактеризуйте сутність офшорних операцій.
4. Охарактеризуйте риси, притаманні неподатковому методу формування доходів бюджету.
5. Охарактеризуйте режим «зручного прапора».
6. Охарактеризуйте критерії, яким має відповідати країна, вибрана в якості податкової гавані.
7. Охарактеризуйте поняття «фінансовий центр».

Тематика реферативних робіт

1. Методи формування бюджетних доходів в країнах Європейського Союзу.
2. Офшорні центри: переваги та виклики.
3. Основні фінансові центри світу.
4. Бухгалтерський облік та звітність в офшорних компаніях.

Використана та рекомендована література: [1; 19; 23; 27; 31; 41; 42; 44; 45; 46].

РОЗДІЛ 2

Фінансові системи окремих країн світу

Тема 3. Фінансова система Великобританії

- 3.1. *Характерні риси економіки Великобританії*
- 3.2. *Система державних фінансів Великобританії*
- 3.3. *Бюджетний процес у Великобританії*
- 3.4. *Страховий ринок Великобританії*
- 3.5. *Фінансовий ринок Великобританії*

Ключові поняття: консолідований фонд, національний фонд позик, блок-гранти, національний фонд страхування, національний фонд науки, техніки і мистецтва.

3.1. Характерні риси економіки Великобританії

Формування фінансової системи Великобританії було розпочато в XI ст., в результаті утворення феодальної держави шляхом об'єднання багатьох розрізнених країн.

У 1086 році вперше проведено перепис населення і складений земельний і податковий кадастри, що сприяло отриманню повних відомостей про можливі об'єкти оподаткування. На початку XIII ст. важливе значення набув королівський орган - казначейство, який відав наповненням доходів скарбниці.

У 1215 році ухвалено Велику хартію вольностей, що заклала буржуазно-демократичні основи бюджетного устрою і конституційного ладу.

Цим документом також було обмежено королівську владу в праві вводити податки без згоди парламенту і надано фіскальні гарантії громадським станам. З метою контролю за дотриманням положень хартії був створений спеціальний

політичний орган, який формувався з представників різних суспільних верств (прообраз сучасного парламенту).

В кінці XIX - початку XX ст. в результаті активізації профспілкового руху була обмежена тривалість робочого дня і було запроваджено страхування працівників від нещасних випадків на виробництві (за рахунок підприємств), встановлено пенсії по старості (з 70 років), допомоги по безробіттю (15 тижнів), страхування на випадок захворювань. Все це призвело до зростання витрат бюджету, посилення їх соціальної спрямованості.

Державні фінанси зазнавали негативних наслідків у результаті світових воєн. Так, якщо в 1914 р. військові витрати складали лише 14% від національного доходу, то в 1916 р. – вже 56,3%.

Фактично, все господарство держави було переорієнтовано на військові потреби. На завершення війни внутрішній державний борг збільшився більш ніж в 12 разів у порівнянні з довоєнним рівнем. Відбулася також втрата позицій Великобританії як світового лідера на користь США. У перші роки після другої світової війни Великобританія значно відставала в темпах розвитку від інших держав, особливо США.

Це зумовило необхідність активного втручання держави в економічні процеси з метою відродження галузей національної економіки. Була проведена масова націоналізація, в результаті чого сформувався потужний державний сектор економіки. Саме за рахунок державних ресурсів відбувалися відновлення і реконструкція галузей промисловості.

Починаючи з 1993 р. і до кінця XX ст. в економіці Великобританії спостерігалось стабільне (на рівні 2,5-3,5%) щорічне зростання ВВП. Рівень безробіття був у два рази нижче, ніж в Німеччині і Франції. Основу сучасної британської економіки становить приватний сектор, що виробляє 80% ВВП і забезпечує 75% зайнятості.

На рубежі XX-XXI ст. склалася така структура економіки Великобританії:

- *«первинний сектор»* (сільське господарство, лісове господарство і рибальство) – 1,8% ВВП та 1,1% загальної кількості трудових ресурсів;
- *«вторинний сектор»* (обробна промисловість і будівництво) – 31,4% ВВП та 18,7% загальної кількості зайнятих;
- *«третинний сектор»* (сфера послуг) – 66,8% ВВП та 80,2% загальної чисельності зайнятих.

Великобританія традиційно займала конкурентні позиції у світовій економіці, перш за все на міжнародному ринку капіталів і в кредитній сфері (так, за обсягом накопичених іноземних інвестицій країна посідала друге місце в світі після США). Однак в кінці XX ст. США, Японія, Німеччина і Франція випередили Великобританію як за обсягом ВВП, так і за рівнем промислового виробництва.

Подібна ситуація спостерігалася у зовнішній торгівлі і валютних відносинах. Загалом упродовж останніх років Великобританія переживала серйозні труднощі соціально-економічного розвитку - темпи економічного зростання в країні залишалися нижче середньоєвропейських.

3.2. Система державних фінансів Великобританії

Система державних фінансів Великобританії складається з:

- бюджету центрального уряду;
- місцевих бюджетів;
- спеціальних позабюджетних фондів;
- фінансів державних корпорацій.

Головну роль в складі державних фінансів відіграє бюджет центрального уряду (центральный бюджет Великобританії), який виконується у розрізі двох

частин:

— *консолідованого фонду* (рахунку поточних надходжень і витрат), через який перерозподіляється основна частина ресурсів державного бюджету;

— *національного фонду позик* (бюджету капіталовкладень).

Консолідований фонд - спеціальний рахунок Міністерства фінансів Великобританії в Банку Англії. Основними доходами консолідованого фонду є податки, за рахунок яких формується близько 95% цієї частини бюджету.

Із консолідованого фонду здійснюються переважно видатки поточного характеру, а також витрати постійного обслуговування, які не затверджуються парламентом (кошти, що направляються в національний фонд позик для сплати відсотків по державному боргу, витрати за цивільним листом (витрати на утримання королеви), а також відрахування до фондів Європейського Союзу.

Національний фонд позик відображає операції держави інвестиційного характеру щодо отримання позик та надання кредитів.

Він формується за рахунок: перевищення доходів над витратами консолідованого фонду (якщо має місце його профіцит), отриманих відсотків за наданими довгостроковими кредитами, прибутку емісійного департаменту Банку Англії, коштів з консолідованого бюджету, що перераховуються на обслуговування державного боргу.

Кошти Національного фонду позик використовуються на: погашення державного боргу та сплату відсотків по ним, надання кредитів органам місцевої влади, здійснення інвестиційних проектів (переважно капітальних вкладень в державні корпорації).

Державний бюджет складається за балансовим методом, який передбачає, що доходи будуть дорівнювати витратам.

Важливою ланкою фінансової системи Великобританії є місцеві бюджети. В середині XX ст. органи місцевого самоврядування в Великобританії володіли

досить широкими повноваженнями, забезпечували покриття основної частини витрат на надання соціальних послуг, функціонування системи освіти, транспорту та житлово-комунального господарства. Однак, за наступні десятиліття місцеві органи влади втратили частину своїх прав. Внаслідок цього, в сучасних умовах місцеві бюджети забезпечують фінансування близько 1/4 сукупних видатків публічного сектору Великобританії.

Система міжбюджетних трансфертів у Великобританії передбачає використання двох видів допомоги:

— *блок-гранту* (дотації), який використовується для фінансування делегованих повноважень (devolved matters) відповідно до рішень органів місцевої влади;

— *грантів на спеціальні цілі* (субвенції), які мають чітко визначене призначення і спрямовуються на фінансування повноважень, які знаходяться в компетенції центральних органів влади (reserved matters).

Початковий обсяг блок-гранту визначається Державним казначейством відповідно до правил, загальних для всіх міністерств.

У випадку внесення змін до обсягів фінансування бюджетних програм в Англії, які є «порівняними» з шотландськими та уельськими, розміри блок-гранту збільшуються (зменшуються) на відповідну фіксовану величину.

Обсяг додаткового фінансування регіонів з бюджету центрального уряду визначається з урахуванням наступних факторів:

- зміни в обсягах запланованих асигнувань по міністерствах уряду Великобританії;
- ступеня порівнянності відповідних бюджетних програм міністерств і програм, які реалізуються автономними інститутами влади Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії;
- питома вага населення регіону за чисельністю населення Англії, Англії і

Уельсу або Великобританії в цілому (в залежності від ситуації).

Позабюджетні державні фонди є важливою складовою фінансової системи Великобританії. Традиційно, найбільшого розвитку у країні набули соціальні та економічні фонди. Провідну роль серед них відіграє *Національний фонд страхування* (National Insurance Fund – NIF), який забезпечує спектр програм соціального характеру (пенсійне забезпечення, виплати за іншими видами соціального страхування, допомоги на випадок хвороби).

Бюджет фонду формується за рахунок страхових внесків роботодавців і працюючих, грантів (дотацій) з бюджету центрального уряду, доходів від інвестиційної діяльності самого фонду.

За рахунок акумульованих ресурсів NIF здійснюються виплати за всіма видами соціального страхування: основні та додаткові пенсії, пенсії по втраті годувальника, допомоги у зв'язку з втратою працездатності, виплати по безробіттю, допомоги матерям, допомоги опікунам, а також так звані «різдвяні бонуси» та інші соціальні виплати.

За рахунок коштів Фонду також покриваються адміністративні витрати на забезпечення його діяльності. Однак, кошти NIF не можуть використовуватися для виплати соціальних допомог малозабезпеченим і фінансування медичного обслуговування.

Головне місце серед несоціальних позабюджетних фондів Великої Британії займає *Національний фонд науки, техніки і мистецтва* (NESTA), заснований у 1998 році з метою підтримки творчості та інновацій у сфері науки, техніки та мистецтва.

За рахунок акумульованих ресурсів NESTA фінансуються фундаментальні та прикладні наукові дослідження у вищих навчальних закладах, державних і приватних корпораціях.

Державні підприємства Великобританії поділяються на три види:

державні корпорації, змішані і відомчі підприємства.

Проведена в 80-90-і роки масштабна приватизація (до кінця 1999 р. було приватизовано близько 100 державних компаній, в результаті державний сектор скоротився на 2/3) мала на меті створити замість державних монополій конкуруючі між собою приватні фірми для підвищення ефективності виробництва. Доходи від реалізації активів державних підприємств (майже 80 млрд. фунтів стерлінгів) стали одним із джерел фінансування бюджетного дефіциту.

У той же час підприємства, що залишаються у власності держави (найбільші з них - поштові відомства, Лондонський громадський транспорт, Управління цивільної авіації), діють в основному на комерційній основі.

Великобританія - парламентська монархія. В країні немає конституції у вигляді єдиного основного закону. Конституційне значення мають законодавчі акти, прийняті парламентом. Главою держави є монарх - королева, яка вважається верховним носієм виконавчої влади, главою судової системи, верховним головнокомандуючим збройних сил, має формальне право скликати парламент на сесії, розпускати палату громад, санкціонувати законопроекти, прийняті парламентом, ратифікувати міжнародні договори. Однак реальна влада в Великобританії знаходиться в руках парламенту і центрального уряду.

3.3. Бюджетний процес у Великобританії

Бюджетний рік у Великобританії починається 1 квітня і завершується 31 березня наступного року. Проект державного бюджету складає казначейство. При розробці бюджету враховують такі макроекономічні показники: прогнозні темпи зростання ВВП, рівень безробіття, норми процентних ставок, динаміку цін, ситуацію на фондовому ринку, рівень податкових ставок і інші. Планування

здійснюється на п'ятирічний період у цінах поточного року з відповідним щорічним коригуванням.

За такої досить тривалий період часу (п'ять років) можливі помилки в прогнозних розрахунках, але, як показує практика, середня похибка не перевищує 1% від валового національного продукту. У Великобританії не існує бюджету у вигляді єдиного закону, який санкціонує державні доходи і витрати. Зате проект бюджету складається з двох окремих частин - розрахунку доходів і витрат. Відповідно щорічно приймаються два основних фінансових закони, які регулюють питання бюджету – Закон про асигнування, предметом якого є державні витрати, і Закон про фінанси, в якому відображаються державні доходи та їхні джерела.

Після розгляду і затвердження Кабінетом міністрів проект бюджету подається до парламенту. Пропозиції по бюджету оголошуються в так званий бюджетний день в палаті громад канцлером казначейства в його щорічному Бюджетному посланні, в якому відображається поточний стан в економіці і державних фінансах і прогнози розвитку на середньострокову і довгострокову перспективу.

Головну роботу над проектом виконує нижня палата – палата громад. Тут діє два комітети - з розгляду витрат і доходів. Верхня палата (палата лордів) затверджує бюджет в цілому. Затверджений бюджет підписує королева Англії (це її єдина і формальна функція в бюджетному процесі).

Особливість бюджетного процесу полягає в тому, що незначну частину видатків бюджету (близько 4% від їхнього загального обсягу) парламент не затверджує. Головним чином це витрати капітального характеру. Виконання державного бюджету забезпечують Міністерство фінансів Великобританії в особі канцлера казначейства, яка контролює в тому числі фінансові служби інших міністерств і відомств; а також Банк Англії (заснований в 1694 р), який є

органом його касового виконання.

Для Великобританії характерний жорсткий контроль за здійсненням бюджетних витрат (з метою забезпечення їх раціональності та відповідності бюджетних призначень). Основна мета уряду - контролювати зростання державних витрат, тому упор робиться на ефективності використання бюджетних коштів.

Практика формування доходів державного бюджету Великобританії характеризується домінуванням податкового методу мобілізації коштів.

У структурі податкових надходжень бюджету Великобританії найбільше фінансове значення відіграє прибутковий податок.

На відміну від вітчизняної практики, де ПДВ є провідним джерелом доходів державного бюджету, в Великобританії його питома вага в обсягах бюджетних ресурсів складає всього 17,0%. Загалом можна вказати на значну перевагу прямого оподаткування, оскільки за рахунок найважливіших прямих податків формується близько 44-46% сукупних доходів бюджету держави, тоді як головні непрямі податки забезпечують мобілізацію 24-26% надходжень.

Фінансовий ресурс місцевих бюджетів Великобританії формується за рахунок таких джерел: трансфертів з бюджету центрального уряду, власних доходів та місцевих позик.

Власні доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок муніципального податку, місцевого прибуткового податку (в Шотландії), а також інших джерел (цільових зборів, доходів від продажу ліцензій та ін.). За рахунок власних джерел покривається лише 17-18% видаткових повноважень органів місцевої влади Англії, Шотландії та Уельсу, інші витрати здійснюються за рахунок трансфертів з бюджету центрального уряду і позик.

Місцеві запозичення відіграють достатньо незначну роль у формуванні фінансової бази місцевих органів влади Великобританії. У 80-х рр. XX ст.

розвиток муніципального кредиту майже припинився, оскільки прибутковість боргових зобов'язань місцевої влади була досить низькою (від 2,5% до 13,5%). Зі створенням при уряді Великобританії Управління публічних позик органи місцевої влади отримали можливість залучати кошти на довгостроковій основі за мінімальними ставками.

У сучасних умовах у зв'язку з проведенням політики бюджетної консолідації обсяги місцевих запозичень істотно зменшилися. Наприклад, обсяги коштів, залучених від емісії боргових зобов'язань органами місцевої влади Англії за останні роки зменшилися більш ніж втричі. При цьому спостерігається поліпшення структури муніципального боргу, в якому підвищується питома вага довгострокових зобов'язань.

Прибутковий податок – фіскально й соціально найбільш важливий податок у Великобританії, ставки якого диференційовані від 0 до 50% (з 2013 року – 45%) від об'єкта оподаткування.

Він передбачає низку пільг:

- неоподатковуваний мінімум становить 3445 фунтів стерлінгів на рік;
- для осіб старше 64 років - 4200 фунтів стерлінгів;
- для осіб старше 74 років - 4370 фунтів стерлінгів;
- неповним сім'ям, які мають дітей у віці до 16 років;
- неповним сім'ям, діти яких навчаються у вищих навчальних закладах денної форми навчання;
- оподатковуваний дохід зменшується на суму витрат, пов'язаних з отриманням доходу (спецодяг, обладнання для роботи), а також на суми внесків до пенсійних і благодійні фонди, медичної страховки для старших 65 років, процентних платежів по позиках на придбання житла та власності.

До цього ж у Великобританії існує дещо інший принцип (на відміну від інших країн Європи) побудови та нарахування податку на прибуток, який

розподіляє дохід на певні групи (шедули) в залежності від джерела отриманого доходу. Діє всього 5 груп, кожна така група оподатковується за особливим принципом і названа в порядку англійського алфавіту: A, C, D, E, F.

Група A - доходи від власності та орендованого майна (землі, будинку, квартири, будь це навіть автофургон чи яхта, пристосовані для постійного проживання), оподатковуваний дохід розраховується як різниця між доходами від власності чи володіння майном і експлуатаційними витратами на його утримання.

Група C - доходи від облігацій державних позик;

Група D - доходи від виробничо-комерційної діяльності (наприклад, прибуток власника магазину), від надання послуг особами вільних професій (адвокатами, лікарями і т. і.), аліменти, гонорари, доходи британських підданих від цінних паперів і майна, що знаходиться за кордоном);

Група E - заробітна плата, пенсії з приватних пенсійних фондів, оподатковувані соціальні допомоги;

Група F - дивіденди та інші виплати, здійснювані компаніями. Загалом, система поділу на групи має ряд переваг, дозволяє визначити кількість платників по кожному з окремих груп доходів.

Корпоративний податок – податок на прибуток компаній від ведення господарської діяльності після вирахування з валового доходу передбачених законодавством відрахувань та податкових пільг. Стандартна ставка податку складає 20% для компаній з річним прибутком до 300 тис. ф. ст. і 23% для компаній, річний прибуток яких перевищує 300 тис. ф. ст. Справляння цього податку здійснюється за процедурою «pay & file», яка передбачає обов'язок компанії сплатити належну суму податку протягом 9 місяців після закінчення розрахункового періоду, а звітність подати через 3 місяці.

Податок на спадщину – один із найскладніших в адмініструванні

податків, який являє собою різновид податку на багатство. Оподаткуванню підлягає усе майно (власність) померлого, залишене на момент смерті з урахуванням вартості дарувань, зроблених за останні сім років життя. Об'єктом оподаткування є також майно, яке було передане померлим в різні фонди. Оподаткування дарувань встановлено з метою попередження ухилення від сплати податку шляхом розподілу майна між родичами в формі подарунків. Ставка податку становить 40% від вартості всього майна померлого (незалежно від країни місцезнаходження).

Податок на додану вартість запроваджений у Великобританії у 1973 році у зв'язку з входженням країни до ЄС. Ставки податку: 20, 5 і 0%. Звільнено від оподаткування ПДВ земля, поштові, страхові та фінансові послуги, послуги освіти і охорони здоров'я, гральний бізнес і лотереї, твори мистецтва та деякі інші товари і послуги. За нульовою ставкою ПДВ оподатковуються ліки, медичне обладнання, послуги водопостачання і водовідведення, продукти харчування, книги і періодичні видання, дитячий одяг, послуги громадського транспорту. Ставка 5% застосовується для оподаткування послуг поставки палива для побутових потреб, електро- і енергозберігаючих матеріалів, ремонтних робіт та ін.

Роялті – податок, що встановлений для підприємств, які займаються розробкою родовищ корисних копалин. Для нафтодобувних компаній роялті складає 12,5% від вартості нафти на місці видобування і 12,5% від вартості нафти, транспортованої до місця зберігання. Додатково до роялті, нафтовидобувні компанії платять податок з доходу від видобутку нафти за ставкою 75%. Оподаткуванню підлягає дохід від видобутку нафти і газу за вирахуванням вирахування виробничих витрат, роялті та податкової знижки (135% від величини інвестицій).

Гербовий збір (Stamp Duty) – податок на придбання нерухомості або землі,

ставка якого диференційована залежно від вартості нерухомості або земельної ділянки: від 0 до 5%. Гербовий збір також стягується з операцій з продажу акцій та інших цінних паперів за ставкою 0,5% від вартості угоди, а при конверсії британських акцій в американські депозитарні розписки - за ставкою 1,5%. Сплату гербового збору свідчить штамп (марка) на відповідних комерційних документах.

Акцизи – непрямі податки на тютюнові вироби, спирт та алкогольні напої (вино, пиво, сидр), моторне паливо, транспортні засоби. Найбільше фіскальне значення серед акцизних платежів займають надходження від оподаткування тютюнових виробів.

Крім цих податків, джерелами наповнення державного бюджету є значна кількість зборів:

- *збір з авіапасажирів* (Air Passenger duty), розміри якого диференційовані в залежності від класу пасажирських авіарейсів і відстані польоту (від 13 до 92 ф. ст.);

- *податок на страхову премію* (Insurance Premium tax), який стягується в розмірі 5% за всіма основними видами страхування; максимальна ставка податку в розмірі 17,5% встановлена для страхування подорожей, побутової техніки і автомобільних страховок;

- *податок за забруднення навколишнього середовища* (Landfill tax), розміри якого залежать від обсягу і характеру (активні чи неактивні) відходів. До неактивних (інертних) відходів відносять будівельне сміття (бетон, цегла, скло та ін.), А до активних - відходи з дерева, пластмас та інших горючих матеріалів. Ставка податку встановлена для активних відходів в розмірі 64 ф. ст. за тонну, для неактивних - 2,5 ф. ст. за тонну;

- *збір за зміну клімату* (Climate Change levy) справляється за використання енергоресурсів у непобутових цілях. Періодично здійснюється

індексація тарифів збору відповідно до індексу інфляції та зростання вартості енергоресурсів;

— *збір за використання транспорту, або дорожній збір (Vehicle Excise duty)* справляється з нових автомобілів в залежності від виділення CO₂ на кілометр пробігу та типу використовуваного палива.

Основним джерелом власних доходів місцевих бюджетів Великобританії є муніципальний податок (податок на житло). Житлова нерухомість в цілях оподаткування розділена на 8 оціночних категорій (в Уельсі - на 9 категорій) в залежності від її реальної ринкової вартості. Переоцінка вартості житла здійснюється кожні п'ять років. Сплачують податок власники або орендарі нерухомості. Ставка податку може сильно варіюватися не тільки між різними регіонами країни, але навіть в межах одного населеного пункту і становить від 850 до 2500 тис. ф. ст.

Соціально орієнтована бюджетна політика уряду Великобританії у 2005-2006 рр. характеризувалася послабленням податків на фізичних осіб та збільшенням соціальних видатків бюджету.

Згідно ініціатив уряду було передбачено реалізацію таких заходів фінансового характеру:

- збільшення соціальних виплат (пенсій та допомог) жителям Великобританії старше 65 років (додаткові витрати бюджету - 800 млрд. ф. ст.)
- надання британським пенсіонерам права безкоштовного проїзду в автобусах не в години пік;
- скасування сплати гербового збору з сум, менших 120 тис. ф. ст. (втрати бюджету склали 250 млн. ф. ст.),
- скасування сплати податку на спадщину вартістю менш 275 тис. ф. ст.;
- збільшення витрат на початкову освіту в 2 млрд. ф. ст., реконструкція і модернізація 8,9 тис. будинків початкових шкіл;

- збільшення заробітної плати провідним вчителям початкової школи;
- продовження відпустки по догляду за дитиною до одного року;
- збільшення обсягів будівництва житла із залученням приватного капіталу.

Реалізація цих та інших заходів призвела до швидкого зростання дефіциту бюджету.

Через скорочення доходів бюджету в умовах економічної кризи головною проблемою бюджетної політики Великобританії в сучасних умовах є зростання бюджетного дефіциту. В 2010 році дефіцит бюджету досяг рекордних розмірів. Для його стабілізації та вирішення проблеми бюджетної незбалансованості урядом Великобританії було розроблено програму реформ, яка передбачила втілення комплексу заходів, а саме:

— реалізацію впродовж чотирьох років плану скорочення бюджетних видатків усіх міністерств та відомств в середньому на 20-40%, крім міністерств оборони і освіти (для них передбачено зниження витрат на 10-20%) і міністерства охорони здоров'я. Поряд з цим, заморожено на трирічний термін заробітну плату працюючим в державному секторі з доходом більше 21 тис. ф. ст. на рік. Було вивільнено близько 30 млрд. ф. ст. бюджетних коштів. У той же час, негативним наслідком такого кроку стало скорочення зайнятості в державному секторі на 0,6-1,0 млн. осіб;

— підвищення з 2011 року основної ставки ПДВ з 17,5% до 20% з метою мобілізації додатково 13 млрд. ф. ст. щорічно. При цьому було прораховано, що збільшення податкового навантаження на малозабезпечених буде мінімальним;

— підвищення ставки податку на страхову премію з 6% до 20%.

Якщо охарактеризувати видаткову частину бюджету центрального уряду Великобританії за функціональною ознакою, то вона об'єднує такі групи витрат:

— *загальне державне управління* (витрати на утримання законодавчої і

виконавчої влади, надання адміністративних послуг, обслуговування боргових зобов'язань уряду, надання економічної допомоги іншим країнам);

— *оборона* (утримання збройних сил, надання міжнародної військової допомоги, ін.);

— *громадський порядок і безпека* (витрати на забезпечення діяльності поліції, судової влади, пенітенціарних установ, окремі програми для протипожежної служби і т.д.);

— *економічна діяльність* (витрати на розвиток промисловості, сільського, лісового і рибного господарства, транспорту (залізничної мережі і автомобільних доріг державного значення), зв'язку та інших галузей національної економіки). Майже 2/3 обсягу цих витрат складають асигнування на розвиток транспорту;

— *охорона навколишнього середовища* (витрати на утилізацію відходів, очищення стічних вод, боротьбу із забрудненням навколишнього середовища, біологічному і ландшафтному різноманіттю та ін.). Основна частина асигнувань по цій групі витрат (35-37% сукупного обсягу) направляється на переробку твердих побутових і промислових відходів;

— *житлово-комунальне господарство* (витрати на розвиток житлового господарства (в тому числі програми будівництва та утримання соціального житла), систем водопостачання та водовідведення, вуличного освітлення);

— *охорона здоров'я* (витрати на медичне обслуговування та медичні дослідження);

— *духовно-культурний розвиток* (витрати на розвиток спорту, надання культурних послуг (25-30% витрат), телебачення і видавнича справа (50-55%), релігійне життя і ін.);

— *освіта* (витрати на дошкільну та початкову, середню і вищу освіту, дослідження в галузі освіти та інші витрати освітнього характеру. Основна

частина асигнувань виділяється на потреби середньої (близько 40%) і вищої (40 - 42%) освіти);

— *соціальний захист* (фінансування соціальних виплат у зв'язку з хворобою та інвалідністю, по старості (пенсії), допомоги сім'ям і дітям, виплати по безробіттю, житлові субсидії, соціальні пільги та соціальні послуги). У структурі цих витрат близько 46-48% припадає на виплати по пенсійному забезпеченню, 17-18% - на виплати у зв'язку з хворобою або інвалідністю, 14-16% - на програми соціального захисту сімей і дітей.

Специфічною складовою видаткової частини бюджету центрального уряду Великої Британії є видатки на утримання монарха та його родини. Частину витрат на потреби королівської сім'ї складають витрати так званого «Цивільного листа» - кошти, які передаються в безпосереднє управління королівської сім'ї і витрачаються нею на свій розсуд. Примітно, що за останні роки витрати на утримання королеви і її родини зменшилися більш ніж на 25%, що значно перевищило заплановані урядом показники.

3.4. Страховий ринок Великобританії

В сучасних умовах страховий ринок Великобританії є найбільшим у Європі та третім за обсягами у світі після ринків США і Японії. На нього припадає близько 7-8% загального світового обсягу страхових премій. При цьому британський ринок страхування життя, акумулюючи 1/3 обсягу страхових премій з цього виду страхування, є найбільшим у Європі й третім у світі. Частка Великобританії у європейському ринку ризикового страхування (об'єднує страхування транспорту та іншого майна, відповідальності, від нещасних випадків, домашніх тварин та ін.) складає 22%, що є другим показником у Європі та четвертим у світі.

Страхові послуги достатньо популярні у британському суспільстві. З 26,4 млн. домогосподарств країни понад 90% користуються принаймні одним страховим продуктом, а понад 3/4 мають угоди зі страхування майна (з них 20,2 млн. домогосподарств – поліси страхування домашнього майна, 19,6 млн. – поліси страхування транспорту, 17,0 млн. – поліси страхування житла, 1,7 млн. – поліси медичного страхування).

Через експансію страхових компаній Великобританії на зарубіжні ринки, поступово зростає частка доходів, отриманих ними з-за кордону.

Страховий ринок Великобританії також має важливе економічне та соціальне значення. При цьому структура інвестованих активів залишається досить стабільною: 24-25% вкладені в облігації приватних компаній; 18-20% – облігації суспільного сектору; 28% – капітал британських та іноземних компаній; 14% – цінні папери пайових інвестиційних фондів. Страховий ринок Великобританії є також значним роботодавцем.

Британський страховий ринок характеризується високим рівнем монополізації – на першу десятку компаній припадає більше половини страхових премій, а в окремих видах страхування – до 70% обсягу страхових премій. Поглибленню рівня монополізації сприяють також процеси злиття і поглинання страхових компаній. Внаслідок цього їхня кількість на страховому ринку Великобританії поступово зменшується (наприклад, злиття Royal Insurance та Sun Alliance у 1996 році, General Accident та Norwich Union у 2000 році, придбання страховою компанією Lloyds TSB компанії Scottish Widows у 2000 році та ін.).

Оцінити страховий ринок Великобританії за структурою власності доволі складно, що пояснюється наявністю кількох великих груп, які сформовані кількома страховими компаніями. Їх називають об'єднаними компаніями. Наприклад, Royal London Mutual Group об'єднує в своєму складі страхові

компанії Refiige Assurance, Scottish Life Assurance та United Friendly Life Assurance. Однак, як у страхуванні життя, так і в секторі ризикового страхування домінують страхові компанії у формі акціонерних товариств. На об'єднані страхові компанії припадає всього 15% премій зі страхування життя та близько 5% премій ризикового страхування. Важливу на страховому ринку відіграють компанії банкострахування. Найбільшими представниками банкострахування є HBOS (обсяг страхових премій 6,1 млрд. ф. ст.), Lloyds TSB (4,8 млрд. ф. ст.), Abbey National (1 млрд. ф. ст.). До інших страхових організацій, які функціонують на ринку Великобританії зараховують:

— *зарубіжні страхові компанії*, які надають страхові послуги через представництва (Sun Life of Canada, Colonial Mutual та ін.), створені дочірні підприємства або через придбаних ними британських страховиків (Zurich Financial Services, Allianz та ін.);

— *товариства взаємного страхування*. Найбільшими серед них є Liverpool Victoria (обсяг страхових премій 0,55 млрд. ф. ст.), Royal Liver (0,26 млрд. ф. ст.), Police Mutual (0,18 млрд. ф. ст.). Однак, взаємні страхові товариства згідно законодавства мають право надавати обмежений перелік страхових послуг;

— *кептивні страхові компанії*, які створюються промисловими, торговельними, банківськими й іншими структурами з метою задоволення їх потреб у страхових послугах;

— *перестраховальні компанії*. Найбільшими перестраховиками на страховому ринку Великобританії є GE Frankona (0,41 млрд. ф. ст. премій), Swiss Re (0,37 млрд. ф. ст.), Munich Re (0,27 млрд. ф. ст.).

Страхові поліси у Великобританії розповсюджуються як безпосередньо страховими компаніями, так і посередниками. Пошуком страхових продуктів самостійно займається лише третина британських страхувальників, більшість із

них вважає за доцільне звернутися до послуг посередників. Залежно від напрямів страхування, структура каналів розповсюдження страхових послуг відмінна. Щодо полісів довгострокового особистого страхування, страхування життя і пенсій, то більше 3/4 їхнього загального обсягу було розповсюджено незалежними фінансовими консультантами 165 (IFAs), 17% полісів – безпосередньо страховими компаніями, 7% – іншими каналами.

3.5. Фінансовий ринок Великобританії

Впродовж багатьох десятиліть фінансовий ринок Великобританії був найбільшим і найрозвинутішим у світі. На його частку припадає більше 40% обороту торгівлі акціями зарубіжних емітентів, третина валютних операцій, 40% позабіржового ринку деривативів, 1/5 міжнародного банківського кредитування, 60% первинного і 70% вторинного ринку єврооблігацій, 1/5 всього обсягу премій з морського страхування. Лондон – провідний центр торгівлі дорогоцінними металами.

У сфері фінансового ринку Великої Британії зайнято 1,1 млн. осіб, з них у Лондоні – 0,3 млн. осіб. У Лондоні продукується більше 40% ВВП країни, створеного у фінансовому секторі. Фінансовий сектор Великобританії представлений великою кількістю спеціальних недержавних фондів і, зокрема:

- *страховими компаніями і пенсійними фондами*, що вкладають акумульований позичковий капітал у довгострокові інвестиції на термін від 20 до 25 років (в основному в акції та інші цінні папери). Англійські страхові монополії входять до переліку найбільших у світі;

- *інвестиційними трестами*, які займаються виключно операціями з цінними паперами. Шляхом емісії власних акцій і облігацій вони залучають капітал, який вкладають в цінні папери інших компаній. Особливістю цих

установ, які не мають регулярних джерел надходжень (депозитів, страхових внесків і т.д.), є надмірна залежність від ринкової кон'юнктури. При падінні курсів цінних паперів вони стикаються з фінансовими труднощами і збитками;

— *довірчими пайовими фондами*, що за своєю спеціалізацією схожі з інвестиційними трестами (акумулюють грошовий капітал і вкладають його в цінні папери). Оскільки пайовики в будь-який час можуть продати свій пай компанії з управління активами, то капітал цих фондів є змінною величиною і залежить від динаміки у купівлі-продажу паїв. Структура активів фондів відповідає структурі активів інвестиційних трестів – близько 80% складають акції приватних компаній; більшість довірчих пайових фондів зв'язані з банками і страховими компаніями;

— *фінансовими корпораціями*, що спеціалізуються на кредитуванні приватних фірм, які не мають доступу до звичайних джерел позичкового капіталу. Найбільші серед них – фінансова корпорація промисловості, сільськогосподарська іпотечна корпорація та ін.;

— *фірмами венчурного фінансування* – спеціалізованими установами, що виникли в основному в 1980-х рр., які займаються в основному кредитуванням нових компаній у передових галузях, які пов'язані з підвищенням ризиком.

Характерними рисами фінансового ринку Великобританії є:

— провідним сегментом ринку цінних паперів є ринок акцій, боргові цінні папери мають підпорядкований характер;

— фондовий ринок є основним джерелом інвестицій у нефінансовий сектор економіки;

— питома вага роздрібних інвесторів значно вища, ніж держави; високий ступінь дроблення акціонерного капіталу;

— відкритість ринку, незначна кількість обмежень для руху капіталів, конвертованості валют, вільних доступ іноземних емітентів, інвесторів та

фінансових посередників.

Ринок акцій. Британія займає перше місце серед розвинутих країн за капіталізацією національних компаній. За співвідношенням «капіталізація/ВВП» (близько 150-160%) перебуває на 1-му місці, що пов'язане з традиційно високою акціонерною культурою у країні, захищеністю прав інвесторів, значною питомою вагою акцій у вільному обігу. Торгівля акціями зосереджена на Лондонській фондовій біржі (основний індекс – FTSE 100 (footsie). Загальна кількість британських компаній, акції яких торгуються на ринку – 2,9 тис., крім цього котируються цінні папери 0,65 тис. іноземних компаній. На Лондон припадає 42% світового обороту торгівлі іноземними акціями за кордоном.

Ринок облігацій. Вагоме місце на ринку облігацій посідають цінні папери держави (5% світового ринку державних облігацій). Британські цінні папери користуються найбільшою довірою інвесторів і мають рейтинг AAA. Більша частина державних облігацій Британії підпадає під категорію gilts. Їхня основна частина – традиційні облігації з фіксованою процентною ставкою і погашенням на певну дату. Однак, більшого поширення отримали індексовані gilts (з індексацією відповідно до ринкових цін). До найменш поширених зараховують вічні облігації, які випущені ще у XIX столітті.

Державні цінні папери розміщуються шляхом закритої пропозиції (тендеру) або публічної підписки (аукціону), корпоративні – тільки у формі тендеру. Особливістю емісії цінних паперів у Великобританії є переважний випуск іменних акцій та облігацій. Для регулювання і покриття державного боргу Міністерство фінансів випускає два види цінних паперів: облігації (gilts) і казначейські векселі (Treasury bills). На частку gilts припадає 95% всього обсягу державних боргових зобов'язань.

Усі операції, пов'язані з управлінням державними борговими

зобов'язаннями належать до сфери відповідальності Департаменту управління боргом у складі Міністерства фінансів Великобританії.

За строками погашення державні облігації у Британії поділяють на короткострокові (менше 5 років до погашення), середньострокові (5-15 років), довгострокові (більше 15 років) та безстрокові.

За умовами емісії, виплати відсотків та погашення державні облігації gilts поділяють на такі види:

- *звичайні облігації (conventional gilts)* – на них припадає 75% урядових зобов'язань. Передбачають виплату проценту кожні 6 місяців до терміну погашення;

- *індексовані (index-linked gilts)* передбачають індексацію основної суми боргу на темп інфляції;

- *облігації з подвійною датою погашення (double-dated gilts)* – на них припадає менше 1% обсягу зобов'язань. Передбачають мінімальну і максимальну дату погашення з різницею між датами у 2-5 років;

- *облігації без дати погашення (undated gilts)* – не мають визначеної дати погашення, зараз не емітуються, випущені ще у XIX ст.;

- *облігації з відривними купонами (gilt strips)*. Ці облігації можуть бути розділені на два документи – облігацію та процентний купон. При здійсненні такої операції проценти на суму облігації уже не нараховуються.

Казначейські векселі являють собою короткострокові цінні папери уряду (зі строками погашення 1, 3, 6 місяців). Вартість казначейських векселів складає від 5 тис. ф. с. і вище, вони продаються з дисконтом. При погашенні векселів держателю виплачується його номінальна вартість.

Ринок похідних фінансових інструментів. Біржова торгівля у Британії зосереджена на 4 біржах. Найбільший оборот торгівлі припадає на Euronext.liffe – диверсифіковану біржу групи Euronext. Це найбільший світовий центр торгівлі

похідними короткостроковими цінними паперами у євро. LME (London Metal Exchange) – найбільша у світі біржа кольорових металів. ICE Futures – друга у світі за оборотом енергетична біржа, на якій формується світова ціна на нафту марки Brent. EDX – нова біржа для торгівлі похідними цінними паперами (на торгівлю акціями і облігаціями), створена у 2003 році.

Лондон – найбільший світовий центр торгівлі дорогоцінними металами. Більша частина операцій з торгівлі ними припадає на позабіржовий ринок. Обороти на ринку золота досягають 7-8 трлн. дол. у рік. Позабіржовий ринок працює цілодобово, він не має формальної структури і спеціального центру. Ринок дорогоцінних металів працює під егідою Лондонської асоціації учасників ринку дорогоцінних металів (London Bullion Market Association (LBMA)), яка являє собою саморегулюючу організацію, членами якої є банки, виробники металу, постачальники і брокери. Ціни на дорогоцінні метали, які встановлюються у Лондоні є орієнтиром для торгівлі у всьому світі.

Інститути фінансового ринку. Хоча фінансову систему Великої Британії зараховують до ринково орієнтованих («базована на цінних паперах»), активи британської банківської системи перевищують аналогічні показники ФРН і Японії. Діяльність іноземних банків у Лондоні пов'язані із здійсненням міжнародних операцій, а не кредитуванням британських позичальників. На іноземних позичальників припадає 1/3 усього обсягу банківських позик у Лондоні.

Британські банки залежно від напрямку діяльності поділяють на комерційні та інвестиційні. Найбільші британські банки можна назвати універсальними, оскільки вони утворюють групи, які об'єднують організації, що працюють у всіх сегментах ринку. Однак, для роботи з цінними паперами і деривативами банківські установи створюють спеціальні дочірні підрозділи (інвестиційні, для управління активами, для надання брокерських послуг).

Крім банків, операції з цінними паперами здійснюють також небанківські фінансові установи, які мають назву broker-dealer або stockbroker. До них зараховують страхові компанії, пенсійні фонди, ICI. Пенсійні фонди отримали у Британії значного розвитку, 60% активів яких вкладені в акції. Серед ICI переважають пайові фонди (unit trusts) та інвестиційні компанії відкритого типу (open-end investment companies). Характерною рисою ринку небанківських фінансових інститутів є високий рівень концентрації капіталу – на 10 найбільших установ припадає 1/2 всіх активів, які перебувають у довірчому управлінні. Найбільшою структурою ринку є Barclays Global Investors, під керівництвом якої перебувають активи на суму 1,6 трлн. дол.

Регулювання фінансового ринку Великобританії. Відповідальність за регулювання фінансового сектору покладена на такі структури:

— *Комітет Банку Англії з фінансової політики (Financial Policy Committee – FPC)*, до повноважень якого належать оцінювання ризиків, аналіз кризових тенденцій та пошук шляхів вирішення проблем фінансової системи. Комітет уповноважений здійснювати регулювання капіталу банків, вживати заходів щодо активізації/стримування кредитування економіки;

— *Відомство з пруденційного нагляду (Prudential Regulatory Authority – PRA)* створене для здійснення контролю за виконанням вимог, встановлених для банківських установ та інших фінансових організацій (страхових та інвестиційних компаній, ін.) з метою забезпечення їхньої стійкості і захисту інтересів вкладників;

— *Відомство з фінансової поведінки (Financial Conduct Authority – FCA)*, діяльність якого спрямована на захист споживачів і викорінення зловживань. Іншим напрямком роботи служби є забезпечення конкурентних умов на фінансовому ринку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте корпоративний податок у Великобританії.
2. Охарактеризуйте заходи програми реформ для подолання проблеми бюджетної незбалансованості.
3. Охарактеризуйте структуру економіки Великобританії.
4. Охарактеризуйте систему державних фінансів Великобританії.
5. Охарактеризуйте систему міжбюджетних трансфертів у Великобританії.
6. Охарактеризуйте видаткову частину бюджету центрального уряду Великобританії за функціональною ознакою.
7. Охарактеризуйте інститути фінансового ринку Великобританії.

Тематика реферативних робіт

1. Позабюджетні державні фонди Великобританії.
2. Національний фонд позик Великобританії.
3. Прибутковий податок як найбільш фіскально значущий податок у Великобританії.
4. Місцеві запозичення у Великобританії.
5. Фінансування освіти у Великобританії.

Використана та рекомендована література: [10; 16; 17; 18; 19; 28; 35; 36; 40].

Тема 4. Фінансова система Сполучених Штатів Америки

- 4.1. *Характерні риси економіки США*
- 4.2. *Система федеральних фінансів США*
- 4.3. *Бюджетний процес у США*
- 4.4. *Страховий ринок США*
- 4.5. *Фінансовий ринок США*

Ключові поняття: федеральні фінанси, Головне бюджетно-контрольне управління, закони про асигнування, програми захисту індивідуальних доходів, податкова реформа.

4.1. Характерні риси економіки США

На початку XXI століття США залишаються найпотужнішою за економічним потенціалом і рівнем економічного розвитку країною світу. При цьому 1,1% ВВП створюється в сільському господарстві, 22,1% - в промисловості, 76,8% - у сфері послуг. Стан і динаміка економіки США в значній мірі визначають загальносвітові тенденції економічного розвитку.

Упродовж першого десятиліття XXI ст. продовжувався перехід економіки США до нового технологічного укладу, для якого характерна орієнтація на гнучке диверсифіковане і дрібносерійне виробництво, що досягається за рахунок впровадження техніки і технологій нового покоління.

Відповідно, однією з важливих характеристик сучасної фінансової політики США є підвищення рівня наукоємності американської економіки і становлення «економіки знань». Зокрема, загальний обсяг витрат на НДДКР в

США складає більше 2,5% ВВП, що становить близько 44% всіх витрат на НДДКР розвинених країн. Іншою важливою особливістю економічного розвитку США роль і масштаби сфери послуг, що не мають аналогів в інших розвинених країнах (тут зосереджено близько 80% зайнятих і створюється близько 80% ВВП).

Фінансову політику в США визначають і масштаби державного регулювання. Так, до початку 80-х рр. XX ст. роль держави в економіці США постійно зростала, що знаходило відображення на динаміці перерозподілу ВВП (34% в кінці 70-х рр. XX ст.) через федеральний бюджет, бюджети штатів і місцеві бюджети.

Починаючи з 80-х рр. у державному регулюванні США відбувся помітний перехід до політики лібералізації, для якої характерне:

- зменшення державного втручання в економіку (частка федерального бюджету у ВВП (за доходами) не перевищувала на початку XXI ст. 18-19%, а роль державного сектору в створенні ВВП складає не більше 12%);
- активне використання адміністративно-правових та економічних інструментів і методів впливу на приватний бізнес;
- адаптивність працівників державного апарату щодо ефективного поєднання політики лібералізації (в періоди економічного зростання) та кейнсіанських методів державного регулювання (підвищення державних видатків, зниження податків, зниження валютного курсу і т.д.) – в періоди економічного спаду.

Значний вплив на тенденції фінансової політики США політичні процеси. Так, в період діяльності адміністрації Б. Клінтона, лідера демократів, головним пріоритетом фінансової політики держави виступала соціальна сфера і розвиток людського капіталу. У зв'язку з цим, випереджаючими темпами зростали витрати федерального бюджету на охорону здоров'я, освіту, перепідготовку

робочої сили, соціальне забезпечення. Найбільшу увагу було приділено проведенню реформ системи пенсійного забезпечення та медичного обслуговування малозабезпечених верств населення. Поряд з цим, важливим завданням бюджетної політики в США того періоду було зменшення державного боргу та економія бюджетних витрат.

У подоланні державного боргу та боротьбі із бюджетним дефіцитом було досягнуто значних успіхів – лише за 1998- 2000 рр. державний борг США скоротився з 3,8 до 3,4 трлн. дол. (близько 1/3 ВВП).

А для республіканців традиційно притаманна більш ліберальна фінансова політика та мінімальне втручання держави в економіку. Втім, саме в роки президентства Дж. Буша витрати уряду істотно зросли (через фінансування військових дій в Іраку і Афганістані).

Загалом високий рівень економічного розвитку США обумовлює відповідний рівень життя – один із найвищих у світі. Разом з тим, традиційною в США залишається проблема соціально-майнової поляризації: більше 12% американців мають рівень доходів нижче офіційного прожиткового мінімуму; доходи 5% родин з високими доходами (в середньому 145 тис. дол. на рік) майже в 7 разів перевищують доходи 20% домогосподарств з низькими доходами. Існуюча диференціація населення за доходами стає основною причиною нерівного доступу громадян США до вищої освіти і послуг охорони здоров'я. Все більш актуальною стає в США проблема старіння населення (питома вага літніх людей старше 65 років, за прогнозами, досягне 20% в 2030 р.), що створює певну напругу в системі соціального страхування і пенсійного забезпечення (дефіцит системи соціального страхування почався вже у 2018 р.).

4.2. Система федеральних фінансів США

Система федеральних фінансів США складається з наступних елементів:

1) *фінанси федерації* – включають федеральний бюджет, бюджет округу Колумбія (столичний), спеціальні фонди федерального рівня, фінанси державних корпорацій;

2) *фінанси 50 штатів*, кожен з яких має власний бюджет, спеціальні фонди та фінанси підприємств, що знаходяться у власності штату;

3) *місцеві фінанси*, що складаються з місцевих бюджетів (графств та інших місцевих адміністративних одиниць, серед яких округи, муніципалітети, міста), фінансів комунального господарства, різноманітних фондів.

Організація системи федеральних фінансів в США характеризується високим рівнем автономності - кожен з рівнів управління самостійно проводить бюджетну і податкову політику.

Конгрес США як представницький орган влади складається з двох палат: Сенату і Палати представників. До компетенції парламенту входить формування законодавства з питань функціонування фінансової системи, затвердження федерального бюджету країни і контроль за його виконанням, інші функції. Конгрес США має право бюджетної ініціативи (право внесення змін до проекту бюджету).

Головними структурами, підпорядкованими Конгресу США, які безпосередньо задіяні в управлінні федеральними фінансами є:

— *Головне бюджетно-контрольне управління*, яке здійснює зовнішній фінансовий контроль за діяльністю міністерств, відомств, урядових агентств США;

— *Аналітично-бюджетне управління*, на яке покладені функції експертизи законопроектів з фінансових питань і урядових програм, аналізу

виконання федерального бюджету. Головною метою його діяльності є сприяння парламенту у здійсненні більш раціонального бюджетного вибору.

Виконавчу владу очолює Президент. Посади прем'єр-міністра в США немає, а роль уряду виконує Адміністрація президента, на яку покладається функція оперативного управління фінансовою системою.

До органів виконавчої влади, які наділені найбільшими повноваженнями у сфері федеральних фінансів, належать:

— *Адміністративно-бюджетне управління* – федеральний орган у складі Адміністрації Президента США, на який покладено відповідальність за складання проекту федерального бюджету і його виконання за видатками;

— *Міністерство фінансів (Державне казначейство) США* – федеральний орган у складі Адміністрації Президента США, до повноважень якого належать виконання федерального бюджету за доходами, управління державним боргом, контроль у сфері бюджетного процесу;

— *Рада економічних консультантів* – дорадчий орган при Адміністрації Президента США, який допомагає формувати основні принципи економічної політики.

4.3. Бюджетний процес у США

Бюджетний рік у США розпочинається 1 жовтня і закінчується 30 вересня.

Бюджетний процес складається із трьох основних стадій:

- вироблення президентського варіанту проекту бюджету;
- робота Конгресу над бюджетом;
- виконання бюджету.

Вироблення президентського варіанту проекту бюджету починається

навесні кожного року, приблизно за 9 місяців до його подання на розгляд Конгресу і не менше ніж за 18 місяців до початку фінансового року.

Президент представляє свій варіант проекту бюджету на розгляд Конгресу на початку календарного року. При розгляді бюджетних пропозицій Президента, Конгрес має широкі повноваження - може змінити обсяги фінансування, скоротити перелік програм, або навпаки додати такі, яких в проекті немає.

Конгрес також має право скасовувати податки і вводити нові, може відмовитися від використання певних джерел надходжень, або ввести додаткові, запропонувати інші зміни.

Робота Конгресу над бюджетом здійснюється у три взаємозв'язаних етапи:

Перший етап — визначення п'яти основних параметрів проекту федерального бюджету на наступний фінансовий рік: — загального рівня нових бюджетних повноважень; — загального обсягу видатків федерального бюджету в наступному фінансовому році; — загального обсягу доходів федерального бюджету в наступному фінансовому році; — обсягу бюджетного дефіциту (профіциту); — розміру боргу федерального уряду.

Ці показники закріплюються в загальній резолюції обох палат Конгресу за проектом федерального бюджету, який складається бюджетними комітетами кожної з них.

Спільна резолюція затверджується конгресом простою більшістю голосів обох палат, але сили закону не набуває, оскільки не вимагає підпису президента і саме тому на неї не поширюється президентське вето. Згідно з цим документом, кошти федерального бюджету розподіляються по так званим функціональним категоріям, тобто з урахуванням основних пріоритетів діяльності федерального уряду.

Другий етап – санкціонування тієї чи іншої програми чи виду діяльності, формулювання її мети та граничного обсягу коштів, які можуть бути направлені з федерального бюджету на її реалізацію.

Зауважимо, що виконання частини державних програм санкціонується щорічним прийняттям відповідних законів, частина програм затверджується одним законом на кілька років, а ряд програм можуть бути санкціоновані без обмеження терміну дії. Асигнування при цьому виділяються не за функціональною, а за відомчою ознакою (за міністерствами і відомствами).

Третій етап – ухвалення законів про асигнування. Особливість бюджетного процесу в США полягає в тому, що Конгрес безпосередньо не надає силу державному бюджету. Шляхом щорічного прийняття законів про асигнування комітетами Конгресу (зазвичай таких комітетів тринадцять) він тільки наділяє державні установи правом витрачання коштів.

Компетенція комітетів поширюється тільки на так звані дискреційні витрати, які діляться на три категорії - оборона, міжнародна діяльність, внутрішні програми - і контролюються безпосередньо Конгресом.

Після затвердження бюджету Конгресом починається його виконання Міністерством фінансів і міністерствами і відомствами.

Розподілом бюджетних коштів у часовому періоді та в розрізі відомств займається Адміністративно-бюджетне управління. При цьому на рівні кожного міністерства і відомства США функціонує система внутрішнього фінансового контролю за належним використанням бюджетних коштів. Зовнішній фінансовий контроль за виконанням бюджету здійснює Головне бюджетно-контрольне управління Конгресу.

Федеральний (державний) бюджет США як фінансовий документ складається з кількох томів: власне федерального бюджету, що пояснює записки до нього, ретроспективного огляду, результатів економічного аналізу та

брошури, яка пояснює процедури бюджетного процесу - близько 3000 сторінок.

Федеральний бюджет США складається з двох частин: власне урядового бюджету і довірчих (траст) фондів. За рахунок урядового бюджету фінансуються національні економічні і соціальні програми. Довірчі фонди мають переважно цільовий характер і забезпечують функціонування інфраструктури (наприклад, фінансування федеральних автодоріг, аеродромів, електростанцій, а також комерційне та іпотечне кредитування).

Структура доходів і витрат федерального бюджету США формується під впливом багатьох чинників. При цьому одним з найважливіших політична боротьба між демократичною і республіканською партіями. Наприклад, до приходу до влади адміністрації Б. Клінтона в структурі витрат федерального бюджету 21,6% (298, 4 млрд. дол.) становили військові витрати, а 55,9% (772, 5 млрд. дол.) - витрати соціального призначення .

В сучасних умовах доходи федерального бюджету на 96 - 97% формуються за рахунок податків (особистого прибуткового податку зі шкалою від 10 до 33%; податку на прибуток корпорацій з прогресивною шкалою від 15 до 21%; акцизів на бензин, цигарки, алкоголь, інших податків (мита, податків на спадщину, на власність та ін.), а також внесків на соціальне страхування з населення та юридичних осіб.

До доходів бюджету не зараховують кошти від реалізації федерального майна, процентні доходи, виплати за позиками і внутрішніми грошовими переказами між урядовими рахунками.

Як і в інших розвинених країнах, в США прямі податки відіграють головну бюджетоутворюючу роль - їх питома вага в доходах коливається в межах 50,0-57,5% сукупного обсягу ресурсів. Роль непрямих податків у формуванні доходів федерального бюджету США є досить низькою - в середньому 5,6-6,1% сукупних ресурсів.

Видатки федерального бюджету передбачають виділення коштів на оборону, освіту, охорону здоров'я, обслуговування державного боргу, соціальне забезпечення та ін. Освіта переважно фінансується з місцевих бюджетів та бюджетів штатів. Витрати федерального бюджету США на протязі останніх років швидко зростали - якщо в 2008 році вони становили майже 3,0 трлн. дол., то в 2011 році - вже понад 3,8 трлн. дол. У зв'язку кризою державних фінансів і реалізацією програми бюджетної консолідації на період 2012-2013 років було заплановано певне скорочення витрат федерального бюджету в середньому на 50-90 млрд. дол. Провідними групами витрат федерального бюджету останніх років залишаються витрати на національну оборону і соціальну безпеку. Якщо ж оцінити динаміку витрат федерального бюджету в розрізі функціональної класифікації, то провідним напрямком витрачання коштів виявиться охорона здоров'я. У сукупності на програми охорони здоров'я і функціонування системи Medicare в сучасних умовах витрачається 881,9 млрд. дол., або 23% витрат федерального бюджету. Незважаючи на проведення реформ в галузі охорони здоров'я, витрати федерального бюджету медичного характеру продовжили зростання і досягли близько 920,0 млрд. дол., або 24,3% видаткової частини.

Значна увага у бюджетній політиці США приділяється фінансуванню програм захисту індивідуальних доходів, до яких зараховують виплати з безробіття, допомоги на утримання житла, натуральні та грошові допомоги (в тому числі продовольчі талони) та інші.

4.4. Страховий ринок США

Страховий ринок США має півтора столітню історію, а в сучасних умовах - це одна з важливих складових фінансового ринку країни. Більш того, наявність страхового поліса в суспільстві розглядається як одна з ознак реалізації

«американської мрії», тому попит на страхові послуги в країні традиційно високий. Обсяги страхових премій, отриманих страховими компаніями на території США перевищили 1,27 трлн. дол. На США припадає 46% світового ринку ризикового страхування (страхування майна, відповідальності та ін.) та 29,7% світового ринку страхування життя. У галузі страхування зайнято більше 2,8 млн. осіб. Страховий ринок у США, як і в інших країнах світу, поділяють на два сегменти: страхування життя та ризикове страхування.

Найбільшою страховою компанією країни є «State Farm Insurance Group», на яку припадає 12% страхового ринку, в тому числі 18% ринку страхування автотранспорту та 23% ринку страхування життя. Ці показники вдвічі перевищують частку компанії «Allstate Insurance Group», яка є другою за потужністю страховою компанією США. У трійку лідерів страхового ринку входить також компанія «American Insurance Group» (AIG), на яку припадає близько 4% страхового ринку.

Всього в США функціонує близько 4 тис. підприємств страхування життя і 4,5 тис. підприємств зі страхування майна і відповідальності.

Тенденцією сучасності є поступова концентрація страхового ринку під впливом процесів злиття і поглинання. Однак, вони ще не отримали поширення, тому страховий ринок США характеризується високим рівнем конкуренції. Конкуренція на страховому ринку США пояснюється також підходом держави до його регулювання. Вона розглядає конкуренцію як важіль, який дозволяє забезпечити високий рівень пропозиції і якості страхових послуг. Підсилюють конкуренцію на страховому ринку США також іноземні страхові компанії, які відкривають свої представництва на території країни. Разом з тим, для захисту економічних інтересів страхових компаній, законодавством США встановлено обмеження на надання страхових послуг банківськими установами.

Найбільш популярними видами страхування у США є страхування від

нешасних випадків та автотранспорту. При цьому більше половини доходів страхові компанії на початку XXI століття отримували від продажу полісів страхування від нещасних випадків, близько 40% - від комерційного страхування (майнового та інших видів страхування юридичних осіб), 5% - від страхування життя і здоров'я і близько 3% - від страхування втрати роботи. Однак, не зважаючи на прибутковість більшості видів страхових послуг, фінансовий стан страхових компаній США в сучасних умовах нестабільний.

До середини 90-х років провідним каналом реалізації страхових послуг на ринку США була діяльність страхових агентів, які діляться на кептивних (представляють інтереси однієї страхової компанії) і незалежних (співпрацюють з кількома страховими компаніями). Однак, починаючи з кінця 90-х років, страхові компанії все активніше використовують інші канали продажів страхових полісів: через Інтернет, прямі продажі.

У США функціонує децентралізована модель державного регулювання страхового ринку – уряд відмовився від створення федеральної системи регулювання, передавши ці повноваження штатам. Законодавчою підставою цього стало прийняття відповідного закону. Отже, більшість аспектів діяльності страхових компаній регулюється на рівні штатів, а федеральне законодавство регламентує тільки її окремі моменти. Прикладом цього може бути федеральний Закон про утримання ризику 1986 року, який передбачає можливість у виняткових випадках ведення страхової діяльності в будь-якому штаті без отримання ліцензії або виконання регуляторних вимог.

Діяльність регуляторних органів спрямована на захист інтересів споживачів, захист страхових компаній від неплатоспроможності, а також забезпечення доступності страхових послуг для широких верств населення. Державне регулювання страхового ринку у США передбачає діяльність у двох напрямках: регулювання платоспроможності страховиків і регулювання ринку.

Регулювання платоспроможності передбачає встановлення вимог до капіталу, формування резервних фондів, інвестиційної діяльності страхових компаній, а також надання фінансової звітності і застосування санкцій проти неплатоспроможного страховика. При цьому основна увага органів регулювання концентрується на ціноутворенні на страхові послуги, затвердженні форм страхових полісів, а також процедурі укладення договорів страхування і розгляді претензій.

Іншим важливим аспектом державного регулювання є попередження дискримінації страхових компаній щодо громадян з низькими доходами.

Відповідно до законодавства США, на рівні штатів створені спеціальні структури, уповноважені на регулювання страхового ринку, які, фактично, являють собою окремі міністерства, очолювані пост-комісаром. У переважній більшості штатів пост-комісар призначається і підпорядковується безпосередньо губернатору. Однак, в деяких штатах ця посада є виборною, а тому він має незалежний статус.

У структурі органу регулювання страхового ринку виділяють наступні підрозділи:

- відділ ліцензування страхових агентів;
- відділ ліцензування та перевірки страхових компаній;
- відділ полісів страхування життя;
- відділ полісів майнового страхування;
- відділ страхових ставок;
- відділ юридичних питань та ін.

Координацією регуляторної політики на рівні країни в цілому займається *Національна асоціація страхових комісарів (НАСК)*, до якої входять пост-комісари усіх штатів країни. Вона виконує функції надштатного органу, розробляє єдині стандарти регулювання страхового ринку і типові закони. Після

схвалення правових норм на зборах НАСК вони рекомендуються до внесення в страхове законодавство всіх штатів протягом двох років.

Фінансове регулювання діяльності страхових компаній передбачає встановлення фінансових стандартів, правил фінансової звітності та проведення перевірок, а також заходи до неплатоспроможних страховиків. Фінансові стандарти - це вимоги до страхових компаній при зверненні за ліцензією на здійснення страхової діяльності.

У США використовують такі форми фінансових стандартів:

- вимоги до депозитів (коштів, які страховик зобов'язаний внести на рахунок казначейства штату);

- вимоги до власного капіталу (призначені для забезпечення платоспроможності страховика в разі непередбаченого збільшення зобов'язань з виплат або зниження вартості активів). В середньому мінімальний розмір капіталу визначений на рівні 2 млн. дол. США;

- вимоги до резервного капіталу (в більшості штатів прирівняні до вимог для власного капіталу).

З метою оцінки відповідності страхових компаній фінансовим стандартам НАСК здійснює фінансовий моніторинг. Він передбачає перевірку річних і квартальних звітів страхових компаній, отримання за запитами додаткової інформації для оцінки їх фінансового стану.

При цьому в процесі фінансового моніторингу складаються рейтинги по 11 показникам (об'єднаними в 4 групи: рентабельність, ліквідність, резерви, загальний фінансовий стан) для компаній майнового страхування і по 12 показникам (об'єднаними в 4 групи: рентабельність, інвестиції, зміни в операціях, загальне фінансовий стан) - для компаній зі страхування життя. За результатами моніторингу визначаються страхові компанії, які потребують першочергової уваги з боку органів регулювання.

4.5. Фінансовий ринок США

У США функціонує величезна кількість кредитних і загалом фінансових установ, зокрема: більше 76 тис. комерційних банків (з філіями), більше 13 тис. ощадних банків, 53 тис. іпотечних фінансових інститутів, близько 28 тис. інвестиційних компаній, більше 10 тис. кредитних спілок.

Банки відіграють важливу роль в кредитуванні економіки і населення. Крім цього, більш важливим, ніж в Європі, джерелом інвестицій і переливу капіталу є фондовий ринок (на США припадає 40% світового фондового ринку).

США займають перше місце в світі за обсягом капіталізації ринку акцій. Хоча в результаті консолідації кількість компаній, акції яких котируються на організованому ринку, скоротилася в 1,5 рази, їх кількість становить 5,1 тис. (у Великобританії - 2,6 тис., Канаді - 3,8 тис., Японії - 2,4 тис.). В цілому обсяги ринку акцій оцінюються на рівні 18-20 трлн. дол.

Корпоративні облігації представлені традиційними незабезпеченими корпоративними облігаціями.

Характерною рисою американського боргового ринку є значні обсяги обігу короткострокових (до 9 місяців) цінних паперів, які мають назву комерційні папери (commercial paper). Популярність цих паперів пояснюється тим, що їх не потрібно реєструвати в *Комісії з цінних паперів і бірж*.

Облігації казначейства США представлені ринковими облігаціями (4,7 трлн. дол. на початок 2007 року) і неринковими ощадними облігаціями федерального уряду (savings bonds - 0,2 трлн. дол.). Останні є виключно популярними у населення.

На фондовому ринку США обертаються такі види державних облігацій:

— *векселі (bills)* – короткострокові цінні папери з терміном погашення до 1 року;

— *ноти (notes)* – середньострокові іменні цінні папери з терміном обігу до 10 років;

— *бонди (bonds)* – довгострокові іменні цінні папери з терміном обігу більше 10 років;

— інші класичні процентні інструменти з виплатою процентного доходу 2% в рік.

Професійні учасники фондового ринку США - це брокерсько-дилерські фірми (*security brokers and dealers*) і портфельні менеджери (*portfolio managers*). Внаслідок процесів злиття-поглинання, кількість брокерсько-дилерських фірм стабільно зменшується. Більшість брокерсько-дилерських компаній США - члени загальнонаціональної організації - *Національної асоціації фондових дилерів (NASD)*, яка виконує роль регулятора ринку. NASD розробляє стандарти цієї діяльності, наглядає за їхнім виконанням і застосовує санкції, атестує співробітників брокерсько-дилерських фірм.

У структурі брокерсько-дилерських фірм виділяють так звані «інвестиційні банки» - великі брокер-дилери, які надають послуги з розміщення (андеррайтингу) цінних паперів. Найбільшими інвестиційними банками США на сьогодні є «Соломон бразерс» (*Solomon Brothers*), «Мерілл Лінч» (*Merrill Lynch*), «Голдмен Сакс» (*Goldman Sachs*), «Ферст Бостон» (*First Boston*) і «Морган Стенлі» (*Morgan Stanley*), які гарантують розміщення цінних паперів на первинному ринку, а також діють як брокери для клієнтів на вторинному ринку.

Головним регулятором (сторожовим собакою – *watchdog*) фондового ринку США є *Комісія з цінних паперів і бірж*. Комісія має широкі повноваження – крім регуляторної діяльності, вона має право здійснювати власні слідчі дії. Повноваження SEC поширюються на професійних учасників фондового ринку (брокер-дилерів, фондові біржі, інвестиційних консультантів,

реєстраторів, депозитарно-клірингові організації).

Нагляд і регулювання банківської діяльності здійснюють три організації: ФРС, Служба контролера грошового обігу, підрозділи Міністерства фінансів (Office of the Controller of the Currency), Федеральна корпорація страхування депозитів. Регулювання діяльності пенсійних фондів і страхових компаній знаходиться в компетенції спеціальних органів штатів. Таким чином, на відміну від інших розвинених країн, в США немає єдиного мегарегулятора всіх сегментів фінансового ринку.

22 грудня 2017 року президент США Дональд Трамп підписав податкову реформу в США, тим самим виконавши свою ключову обіцянку в ході передвиборної гонки.

В кінці листопада 2017 року своїй заяві президент США Дональд Трамп заявив про те, що податкова реформа буде спрямована на боротьбу з офшорами, а також на допомогу робітникам. За його словами, проведення податкової реформи сприятиме поверненню з офшорів 4 трлн. дол., а також створенню нових робочих місць за рахунок повернення в країну виробничих потужностей з-за кордону.

Податкова реформа в США передбачає зниження податку на прибуток юридичних осіб з 35% до 21%. Також була знижена ставка за коштами, які повертаються в країну від діяльності компаній за кордоном, з 35% до 15,5% для готівки і до 8% для безготівкових коштів.

Для фізичних осіб була введена нова градація сплати податків для семи груп за шкалою: 10, 12, 22, 32, 35 і 37%. Дана шкала сплати податків буде діяти в залежності від річного доходу. Наприклад, 10% податок буде поширюватися на осіб, що заробляють менше \$ 9 525,00 в рік, ну а максимальну ставку в 37% будуть платити ті, чий заробіток перевищує \$ 500,00 тис. на рік. Також дана реформа скасовує норму обов'язкового медичного страхування, веденого при

Обамі.

Сам Трамп прогнозує, що дана податкова реформа зможе прискорити економічне зростання в США, збільшивши зростання ВВП з 2-3% до 4-6%, але при цьому інші чиновники в США дають скромніші прогнози.

Повернення виробництва з-за кордону позитивно позначиться на створенні нових робочих місць в Штатах, тим самим збільшивши витрати населення і прискоривши темпи зростання економіки, але на скільки швидким може бути даний процес, ще не відомо.

Реалізація податкової реформи в США, на думку МВФ, прискорить зростання світової економіки до рівня 3,9% в 2018-2019 роках, хоча ще в жовтні 2017-го в МВФ очікували зростання на рівні 3,7%.

Варто зазначити, що позитивні моменти податкової реформи в США знаходяться в перспективі і залишається відкритим питання, що ж буде з економікою США найближчим часом. Факт такий, що через зниження податків значно знизяться надходження до бюджету, повернення виробництва і коштів з офшорів згодом перекриє дані втрати, але цей процес не швидкий і в яких масштабах це буде реалізовано, не відомо.

За різними підрахунками експертів, в найближчі 10 років через зниження податків дефіцит федерального бюджету США виросте приблизно на \$ 1,5 трлн.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте види державних облігацій, що обертаються на фондовому ринку США.
2. Охарактеризуйте політику лібералізації в державному регулюванні США з 80-х рр. XX ст.
3. Охарактеризуйте елементи системи федеральних фінансів США.

4. Охарактеризуйте головні структури, підпорядковані Конгресу США, що безпосередньо задіяні в управлінні федеральними фінансами.
5. Охарактеризуйте модель державного регулювання страхового ринку.
6. Охарактеризуйте стадії бюджетного процесу в США.
7. Охарактеризуйте податкову реформу Д.Трампа.

Тематика реферативних робіт

1. Топ-10 найбільших інвестиційних банків США.
2. Органи регулювання банківської діяльності в США.
3. Злиття і поглинання на страховому ринку США.
4. Державне казначейство США – функції та повноваження.
5. Місцеві бюджети в США.

Використана та рекомендована література: [10; 11; 15; 18; 20; 21; 22; 23].

Тема 5. Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини

- 5.1. *Характерні риси економіки ФРН*
- 5.2. *Система федеральних фінансів ФРН*
- 5.3. *Бюджетний процес у ФРН*
- 5.4. *Страховий ринок ФРН*
- 5.5. *Фінансовий ринок ФРН*

Ключові поняття: фінанси федерації, фінанси земель, вертикальне вирівнювання, податок на доходи корпорацій, Федеральний казначейський двір.

5.1. Характерні риси економіки ФРН

Економічна і політична роздробленість на території сучасної Німеччини зберігалася практично до середини XIX століття. Лише в 1871 р. відбулося об'єднання Німеччини, в результаті чого була створена єдина імперська фінансова система. Важливу роль в цьому зіграв Отто фон Бісмарк (перший рейхсканцлер імперії).

Історично і хронологічно саме Німеччина стала однією з перших держав світу, де під впливом робітничого руху і профспілкових організацій було запроваджено закони соціального характеру: страхування на випадок захворювань, втрати працездатності, пенсійне забезпечення робітників, покладено обмеження на застосування дитячої праці.

В 1891 р. Німеччина першою запровадила глобальний прибутковий податок; в 1916 р. тут введено вперше податок з обороту, або універсальний

акциз, на основі якого згодом був введений ПДВ.

Економіка і фінанси Німеччини понесли суттєві руйнування в період світових воєн. За роки Першої світової війни державний борг збільшився з 5 млрд. марок до 160 млрд. марок (в 32 рази). Репараційні платежі, які необхідно сплатити на користь переможців, склали 132 млрд. марок.

Наслідки Другої світової війни були ще більш руйнівними: в 1945 р. державний борг в 5 разів перевищував довоєнний рівень національного доходу. Практично вся економіка держави була зруйнована, а інфляція досягла 600%. Територія післявоєнної Німеччини була розділена на дві держави: Федеративну Республіку Німеччину (ФРН) і Німецьку Демократичну Республіку (НДР), які проіснували понад 40 років (з 1949 до 1990 року).

В сучасних умовах ФРН - одна з економічно розвинених країн світу. За обсягом ВВП Німеччина на рубежі XX-XXI ст. поступалася тільки США, КНР і Японії. При цьому 0,9% ВВП створювалася в сільському господарстві; 27,8% - в промисловості; 71,3% - у сфері послуг.

Характерними рисами економіки Німеччини є:

- високий рівень концентрації виробництва і капіталу (концерни «Фольксваген», «Тіссен», «Сіменс», «Бош»);
- широкомасштабне впровадження досягнень НТП, зростання затрат на НДДКР і освіту;
- підвищення конкурентоздатності продукції за рахунок високої якості і екологічної безпеки;
- значна роль іноземного капіталу.

Німеччина в першій половині 2000-х років перебувала в стані економічного застою, а темпи економічного зростання в країні були нижче середньоєвропейських - 1,5-3,0% на рік.

Світова фінансова криза негативно позначилася на економіці країни, в

2008-2009 роках в Німеччині спостерігалася рецесія. Однак, заходи щодо стимулювання бізнесу, реформи в податковій та бюджетній сферах призвели до поліпшення економічної ситуації і відновлення зростання ВВП. Це дозволило знизити рівень безробіття, який з 2004 року перевищував 10% від загальної чисельності робочої сили. У другій половині 2011 року рівень безробіття склав 7% проти середньоєвропейського рівня 10,1%, а в 2012-2013 роках знизився до 6,6-6,8. На початку 2010-х років не мали роботи 29 млн. громадян Німеччини.

Проблеми макроекономічного розвитку безпосередньо позначаються на функціонуванні державних фінансів. Впродовж першого десятиліття XXI ст. зведений бюджет Німеччини характеризувався існуванням постійного дефіциту. Однак, реалізація жорстких заходів бюджетної консолідації дозволила вирішити проблему розбалансування бюджету.

Водночас, існує ряд факторів (зокрема, демографічна ситуація (старіння населення) і необхідність підтримки високих соціальних стандартів), які не дозволять кардинально змінити параметри фіскальної політики. Тому модифікація фіскально-бюджетних заходів пов'язується скоріше зі зміною традиційних підходів: адресною допомогою малозабезпеченим і поступовим переходом до добровільного медичного страхування замість системи соціальної допомоги.

За територіально-політичним устроєм Німеччина є федеративною республікою і країною парламентської демократії. Вищу законодавчу владу тут здійснює парламент, який складається з двох палат – бундестагу (палата депутатів), що всенародно обирається на чотири роки і має у ФРН вирішальне право законотворення; бундесрату (палата земель), яка не є виборним органом, а призначається земельними урядами теж на чотири роки.

Глава держави - федеральний президент, який обирається на п'ять років Федеральними зборами. Він не входить ні в законодавчі органи, ні до складу

уряду. Вся повнота виконавчої влади в Німеччині належить федеральному уряду на чолі з федеральним канцлером. Тому ключова фігура з боку виконавчої влади - Федеральний канцлер, який очолює уряд.

В адміністративному плані ФРН поділена на землі, округи та громади. Всі 16 земель мають широкі права автономії: кожна земля має свою конституцію, свій парламент, прем'єр-міністра (який є главою виконавчої влади і главою землі), загальні вищі суди, суди першої та другої інстанції, Конституційний суд. Землі також мають самостійний бюджет і право укласти державні договори з іншими країнами.

5.2. Система федеральних фінансів ФРН

Фінансова система ФРН складається з бюджетної системи, спеціальних урядових фондів, позабюджетних фондів, фондів державних підприємств, органів соціального страхування, федерального відомства з праці.

З огляду на територіально-політичний устрій та розподіл повноважень у сфері федеральних фінансів, фінансова система ФРН складається з таких рівнів:

- *фінанси федерації* (федеральний бюджет, спеціальні фонди, фінанси державних підприємств);
- *фінанси земель* (бюджети 16 земель, спеціальні фонди, фінанси підприємств);
- *місцеві фінанси* (місцеві бюджети та фінанси комунальних підприємств).

У Німеччині використовуються наступні методи податкового регулювання:

- зниження або підвищення загального рівня оподаткування (мова йде про ставки особистого прибуткового податку, податку на доходи корпорації,

непрямих податків);

- застосування системи прискореної амортизації капіталу підприємств;
- використання податкових пільг на інвестиції («податковий кредит»);
- впровадження різного роду податкових пільг, що сприяють діловій активності в окремих сферах або регіонах.

У Німеччині налічується понад 40 видів податків. Найбільш важливі податкові джерела формують відразу два або три рівні бюджету – федеральний, земельний і місцевий, забезпечуючи цим самим їх вертикальне вирівнювання.

Податкова система ФРН (з точки зору фіску) довгий час базувалася на прибутковому податку з громадян, який платять всі особи, які отримують доходи у формі заробітної плати та капіталу. Заробітна плата фізичних осіб в Німеччині оподатковується за прогресивною шкалою від мінімальної ставки 14% до максимальної в 42% (з 2005 року). Доходи в розмірі до 8,0 тис. євро в рік не оподатковуються взагалі; в розмірі до 53,0 тис. євро в рік - обкладаються за ставкою 14%; вище - за ставкою 42%. Для осіб з річним доходом понад 250,4 тис. євро ставка податку становить 45%. Доходи з капіталу оподатковуються за ставкою 25%.

Важливу роль в доходах бюджету ФРН відіграють надходження від податку на доходи корпорації, який сплачується як у федеральний бюджет, так і в бюджети земель. Ставка федерального податку на доходи корпорацій складає 15%. Однак, корпорації в ФРН платять в земельні бюджети також податок на торговельну діяльність з корпоративного доходу. Його ставки диференційовані залежно від земель. Наприклад, ставка податку у Франкфурті становить 16,1%, в Берліні - 14,35%. Таким чином, в середньому сукупна ставка податку на доходи корпорацій становить близько 29,5%.

Крім цього, юридичні та фізичні особи сплачують податок «солідарності» за ставкою 5,5% додатково до суми прибуткового податку і податку на доходи

корпорацій. Надходження цього податку призначені для субсидування східних земель Німеччини.

Високий рівень оподаткування зумовлює значні масштаби ухилення від сплати податків. З метою легалізації тіньових доходів у 2004-2005 роках у ФРН була проведена амністія капіталів, від якої планувалося отримати до бюджетів більше 5 млрд. євро доходів. Однак, результати цього заходу були значно скромнішими за очікувані, надходження від оподаткування легалізованих доходів склали всього 1 млрд. євро.

В сучасних умовах податкова система ФРН поступово реформується в напрямку зниження податкового тягара для бізнесу та фізичних осіб. Це означає, що розвиток системи оподаткування в цій країні відбувається на принципових засадах створення умов для активного розвитку економіки за рахунок збалансування інтересів усіх учасників фіскальних відносин. У цьому контексті, наприклад, прибутковий податок з громадян поступово перетворюється з одного з основних джерел поповнення фінансових ресурсів держави на інструмент регулювання соціально-економічних процесів і нівелювання соціальної диференціації суспільства.

Водночас, в Німеччині, як і в інших країнах Західної Європи, посилюються фіскальні позиції ПДВ і непрямих податків загалом. З 2007 року підвищено базову ставку ПДВ (у державних доходах податок на додану вартість складає близько 28%) з 14% до 19%. Підвищення базової ставки призвело до поглиблення соціальної диференціації суспільства і актуалізувало пошуки шляхів пом'якшення його регресивного впливу на ціни. З метою вирішення цієї проблеми була введена пільгова ставка ПДВ 7% для соціально значущих товарів і послуг (на продовольчі товари, книжкову продукцію), а медичні та страхові послуги взагалі не обкладаються ПДВ.

Окрім податкових надходжень доходи федерального бюджету

формуються із прибутків від економічної діяльності державних підприємств і рентних платежів; в цю статтю доходів регулярно включається прибутки центрального банку ФРН. Дещо меншу роль відіграють надходження процентних виплат за надані міждержавні кредити і доходи від участі в капіталі.

5.3. Бюджетний процес у ФРН

Бюджетна система ФРН в її сучасному вигляді почала формуватися в 20-х рр. минулого століття, а на початку 90-х рр. доповнилася приєднаними землями колишньої НДР. Сучасний бюджетний устрій ФРН базується на сильній децентралізованій системі і об'єднує три рівні – бюджет федерації, бюджети 16 земель і понад 11 тис. громад, які утворюють округи.

Формально всі ланки бюджетної системи автономні, тобто самостійно складають бюджет, стягують податки, збори, витрачають кошти на виконання функцій, які підпадають під їх юрисдикцію. У той же час, в фінансовій статистиці Німеччини всі перераховані ланки бюджетної системи об'єднані в поняття «зведений бюджет держави».

В основу функціонування бюджетної системи ФРН покладено такі принципи:

- середньострокове фінансове планування;
- конкуренція потреб і пріоритетів при розгляді бюджету в парламенті;
- дотримання класичних принципів єдності і повноти бюджету;
- «золоте правило», за яким приріст державного боргу не повинен перевищувати обсягу інвестицій за рахунок бюджетних коштів.

У ФРН фінансовий рік співпадає з календарним.

Бюджетний процес складається з трьох стадій (складання проекту бюджету, затвердження і виконання федерального бюджету), що передбачають

визначення очікуваних доходів і витрат в бюджетному плані, ведення бюджетного обліку, фактичне відображення виконання бюджету.

У бюджетному процесі головну роль відіграють такі органи влади та їхні структурні підрозділи:

1) *Міністерство фінансів* (готує проект бюджету на рівні федерації) і уряд (представляє проект бюджету на розгляд парламенту);

2) *представницькі органи*:

- бундесрат (попередній розгляд та затвердження проекту закону про бюджет);

- бундестаг (затверджує проект бюджету), в складі якого функціонують: бюджетний комітет (традиційно голова цього комітету обирається від представників опозиційних партій), підкомітет з перевірки звітності (бере участь в перевірці виконання бюджету);

- Федеральна рахункова палата - вищий контрольний орган ФРН в сфері державних фінансів (здійснює контроль за окремими напрямками виконання бюджету);

3) *Федеральний казначейський двір* - незалежна державна установа, функціональне призначення якої полягає в контролі за економічною та фінансовою діяльністю (в т.ч. він може перевіряти роботу Міністерства фінансів).

На стадії складання проекту федерального бюджету міністерства і відомства направляють до Міністерства фінансів очікуваний кошторис витрат на наступний рік. Міністерство фінансів призводить витрати у відповідність з реальними доходами.

При складанні проекту бюджету враховуються рекомендації Ради з фінансового планування, яка координує дії федерації, земель і громад в сфері фінансів.

Міністерство фінансів на основі прогнозованих доходів уточнює видаткову частину бюджету і передає проект бюджету на затвердження федеральному уряду.

У Німеччині протягом тривалого періоду склалася традиція подання науковими-дослідними організаціями експертних доповідей щодо бюджетного процесу. Особливою довірою користуються аргументовані висновки експертної ради, що містять оцінку загальноекономічного розвитку і публікуються у пресі в листопаді кожного року.

Процес обговорення бюджету, як і його виконання, широко висвітлюються в засобах масової інформації, що сприяє контрольованості бюджетного процесу. Під час обговорення бюджету на засідання уряду зазвичай запрошуються провідні політики - члени парламенту. Члени бюджетного комітету є доповідачами за певними розділами бюджету, оскільки вони володіють необхідною інформацією та узгоджують свої позиції з урядом. Процес обговорення у двох палатах парламенту доволі тривалий – від трьох до трьох з половиною місяців.

Прийняття бюджету є суверенним правом парламенту. Після прийняття законопроекту бундестагом він підписується главою уряду і стає законом.

У бюджетному процесі Німеччині діє принцип поділу влади, згідно з яким виконання бюджету - абсолютна компетенція уряду, і парламент не має права вимагати від уряду, щоб він в повному обсязі виконував окремі статті (як правило, контролюються лише основні показники).

Згідно з німецькими бюджетним правом міністр фінансів може здійснювати додаткові витрати тільки в тому випадку, коли є економія за іншими статтями витрат, не виходячи за затверджені контрольні цифри.

Фактичне виконання бюджету покладене на Міністерство фінансів, а касове – на Бундесбанк.

Контролюють виконання бюджету органи виконавчої, законодавчої влади, а також громадські інститути. Міністерства мають власні контрольні підрозділи. За окремими напрямками виконання бюджету контроль здійснює Федеральна контрольна рахункова палата. З боку громадських інститутів контроль можуть здійснювати різні асоціації, інститути та громадські організації. За результатами перевірок контролюючих органів проводиться регулярне інформування громадськості. Закінчується бюджетний процес затвердженням звіту про виконання бюджету.

Період між закінченням бюджетного року і затвердженням звіту про виконання бюджету досить довгий – два з половиною роки.

Федеральний бюджет ФРН є основною ланкою бюджетної системи країни і концентрує близько половини сукупного обсягу бюджетних ресурсів. Формування доходів федерального бюджету здійснюється шляхом акумуляції податкових і неподаткових надходжень. Податкові надходження складають близько 9/10 сукупних доходів федерального бюджету, фіскальне значення неподаткових надходжень достатньо невелике.

Податкові надходження федерального бюджету формуються за рахунок загальних податків (розподіляються між федеральним, земельними і муніципальними бюджетами), а також податків, які повністю надходять в його доходів. Серед спільних податків найбільше фіскальне значення мають ПДВ та прибутковий податок з громадян. Серед власних податкових надходжень федерального бюджету найбільше фіскальне значення мають податок на пальне та акциз на тютюнові вироби.

З 2009 року до федерального бюджету надходять кошти від справляння податку на автотранспорт, який раніше був одним з найважливіших дохідних джерел бюджетів земель Німеччини. Крім цього, специфічним податком, який зараховується до федерального бюджету, є податок «солідарності», який був

впроваджений з метою мобілізації коштів, необхідних для реконструкції економіки нових федеральних земель Німеччини.

Динаміка податкових надходжень в значній мірі пояснюється проведенням в Німеччині реформи системи оподаткування доходів і зміною ставок непрямих податків:

— за рахунок введення податків на використання комп'ютерної техніки і мобільних телефонів, додаткового податку на «багатих» було забезпечено випереджаючий ріст надходжень від оподаткування доходів, які досягли 54,8 млрд. євро;

— підвищення ставки податку на додану вартість до 19% дало змогу мобілізувати до федерального бюджету додатково 6,8 млрд. євро.

Структура витрат федерального бюджету відображає функції, що виконуються федеральним урядом. Центральний уряд фінансує всі військові витрати і витрати на міжнародну діяльність, основну частину соціальних виплат, а також витрати на фінансову підтримку (субсидування, пільгове кредитування або пряме фінансування) окремих галузей і регіонів, на науку і освіту, на утримання адміністративного апарату. Традиційно, провідну роль у видатковій частині складають видатки соціального характеру: соціальні виплати, особливо такі статті витрат, як пенсії військовим пенсіонерам, соціальні виплати з безробіття, перекваліфікація безробітних і фінансування бірж праці.

Найважливішим напрямком витрат федерального бюджету на загальнодержавні послуги є фінансування оборони. Пріоритетними напрямками державних витрат залишаються наукові дослідження, освіту, фінансування розвитку, хоча питома вага витрат на науку і освіту залишається незначною (13,5-17,0 млрд. євро, або 4,5-5,5% витрат федерального бюджету) в порівнянні з соціальними виплатами.

В останні роки істотно збільшилося фінансування Міністерства освіти, міністерств у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді, закордонних справ, економічного розвитку; одночасно зменшені обсяги фінансування Міністерства охорони здоров'я. Це пов'язано з проведенням реформи охорони здоров'я в ФРН, згідно з якою створено Фонд здоров'я, з якого фінансуються лікарняні каси.

Важливе місце в системі бюджетного фінансування належить бюджетним видаткам на економіку (на житлове будівництво, комунальне господарство, енергетику, добувну і обробну промисловість, зв'язок, транспорт і сільське господарство).

Особливістю бюджетів є значна частка інвестиційної складової (мова йде про реалізацію програми щодо поліпшення регіональної економічної структури, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, вирішення енергетичних та структурних проблем міст, сприяння їх економічному розвитку та, разом з тим, захисту навколишнього середовища).

Поряд із заходами, спрямованими на розширення бази оподаткування, уряд ФРН значні зусилля спрямовував на забезпечення приросту бюджетних ресурсів за рахунок економії і зниження видатків.

Оригінальним способом вирішення проблеми дефіциту бюджету є підвищення податків на багатих за ініціативою самих мільйонерів. 49 мільйонерів ФРН виступили з ініціативою підвищення на 5% податку на доходи. Таке нововведення дозволило збільшити доходи федерального бюджету на 45 млрд. євро.

Важливим елементом бюджетної системи ФРН є бюджети земель і громад. За рахунок цих бюджетів забезпечується фінансування майже 100% загальнодержавних витрат на комунальне господарство, установи освіти або охорону здоров'я, більше 89% всіх витрат на транспорт, дорожнє або житлове

господарство, майже 3/4 витрат на утримання державного апарату і понад 40% витрат з управління державним боргом.

У той же час, для належного фінансування своїх обов'язків органи місцевої влади змушені вдаватися до запозичень, що поглиблює рівень дефіцитності місцевих бюджетів і веде до накопичення місцевих боргів.

Оскільки бюджетна система ФРН заснована на принципах розподілу спільних податків між органами управління, її особливістю є складний і багатоступінчастий розподіл податкових надходжень між бюджетами. Для акумулювання коштів, які використовуються для фінансового вирівнювання, створений Федеральний фонд фінансового вирівнювання.

При проектуванні дохідної частини бюджетів земель і громад орієнтиром виступають доходи конкретних територій на душу населення. Як і в федеральному бюджеті, основу доходів місцевих бюджетів Німеччини складають податки.

До бюджетів земель в повному обсязі зараховують податки на майно, на спадщину (3-35% спадку для дружини (чоловіка) і дітей, 20-70% – для інших осіб), податок, який стягується при придбанні земельної ділянки, акциз на пиво, податок на проведення лотерей, скачок і від ігрових закладів. Ці податки дають більше 85% власних податкових надходжень земель. Велику питому вагу займають платежі із соціального страхування, що включають внески на медичне та пенсійне страхування і страхування на випадок безробіття.

Бюджети громад в повному обсязі одержують муніципальний податок з продажу, податок на нерухомість, поземельний податок і місцеві податки (на собак, на утримання пожежної охорони, на полювання і рибальство, на виграш у бігах на іподромі, за володіння другим об'єктом житлової нерухомості, церковний податок тощо).

Поземельним податком обкладаються сільськогосподарські і лісові

підприємства, а також земельні ділянки. Податок зачіпає широкі верстви населення і стягується з одержуваного доходу в розмірі 1-2%.

До бюджетів громад також надходять різні адміністративні збори, доходи від місцевих ліцензій і від місцевого господарства (доходи від муніципальних будинків, водопостачання, газових заводів, електростанцій, мостів та ін.). Однак витрати земель і громад ні в якій мірі не забезпечуються надходженнями податків. Тому для фінансування видатків місцевих бюджетів земель і громад вони мають право здійснювати запозичення, а також отримують від федерального уряду цільові і загальні трансферти.

Структурно місцеві бюджети Німеччини складаються з двох частин:

— *адміністративного бюджету* – в його дохідній частині відображено надходження від податків і зборів, а також загальні трансферти з бюджету землі; у видатковій частині відображені поточні витрати на управління (зарплату, утримання адміністративних будівель), надання соціальної допомоги та ін. Витрати адміністративного бюджету заборонено покривати за рахунок кредитних коштів;

— *фондового бюджету* – в його видаткової частини відображені витрати на придбання основних фондів, здійснення інвестицій, виплату кредитів, створення резервів, а в дохідній - джерела їх покриття (кредитні кошти, інвестиції та ін.).

Для взяття кредитів з метою фінансування видатків фондового бюджету необхідний дозвіл вищестоящого органу нагляду.

Система німецького федералізму відома також як «виконавчий федералізм», «кооперативний федералізм», характеризується тісним переплетенням компетенції органів влади різних рівнів, яке проявляється в існуванні «податкового союзу», інституту «загальних завдань» і розвиненій системі фінансового вирівнювання. Однак, законотворча діяльність знаходиться

переважно в компетенції центру, а виконання законів - в компетенції земель.

Після 1990 року почалось найбільш швидке зростання державного боргу в історії повоєнної Німеччини. Тільки в 1990-1995 роках обсяги накопиченої заборгованості всіх рівнів влади практично подвоїлися. В умовах економічного підйому 1998-2001 років уряд зумів знизити рівень дефіцитності зведеного бюджету країни, однак податкова реформа і економічний спад 2001-2002 років призвели до того, що Німеччина не змогла утримати дефіцит бюджету нижче 3% ВВП. Сукупний державний борг (федерального уряду, земель і місцевих органів влади) в 2003-2007 роках перебував на рівні 61-64% ВВП. Лише у 2007 році уряди земель і муніципалітетів почали зменшувати обсяги заборгованості.

Вагомим стимулом для зростання державного боргу стала відмова старих федеральних земель фінансувати інвестиційні проекти в нових землях, внаслідок чого необхідні кошти було дозволено мобілізувати за допомогою запозичень. Іншим фактором стало використання позабюджетних фондів, створених для фінансування об'єднання Німеччини. Витрати цих фондів пізніше були визнані державним боргом. В результаті цих дій рівень заборгованості в розрахунку на душу населення в нових землях швидко виріс і перевищив середній показник по країні. Ситуацію в сфері боргових зобов'язань для окремих земель можна визначити як «боргова криза». Вона спостерігалася також і в окремих західних землях (Бремені і Саару), а на її ліквідацію було витрачено 85 млрд. євро і 66 млрд. євро відповідно. В сучасних умовах дієві заходи, спрямовані на вирішення проблеми незбалансованості бюджетів земель і зростання державного боргу, практично не здійснюються, все обмежується черговим наданням трансфертів з федерального бюджету.

Отже, землі з поганою борговою ситуацією практично не вживають кроків для підвищення ефективності боргової політики. Всупереч законодавству, місцеві органи влади практично перестали затверджувати бездефіцитний

бюджет, а окремі муніципалітети накопичили такі обсяги боргу, які неможливо буде погасити протягом найближчих 10-20 років.

Фінансове становище місцевих органів влади в сучасних умовах погіршилося настільки, що багато хто з них не здатні виконувати завдання в рамках місцевого самоврядування.

5.4. Страховий ринок ФРН

Страховий ринок ФРН є одним з найбільших та, водночас, одним з найбільш цивілізованих і організованих у світі. Страховий ринок ФРН характеризується високим рівнем конкуренції та продовженням процесу злиття страхових компаній.

Після реформи 1994 року доступ на страховий ринок ФРН отримали іноземні страховики. На сьогодні іноземним страховикам в Німеччині належить 13% страхового ринку, а лідируючі позиції традиційно займають страхові компанії з Швейцарії (близько 9% страхового ринку).

Крім допущення до страхового ринку іноземних компаній, посилюють конкуренцію на ньому також банківські установи. Якщо страхові компанії не мають права займатися будь-якою іншою, відмінною від страхування діяльністю, то банківські установи, крім надання банківських операцій, вправі поширювати страхові продукти.

Крім реалізації страхових послуг банківськими установами, іншими каналами розповсюдження страхових продуктів є діяльність страхових брокерів. При цьому страхові брокери орієнтуються на обслуговування, перш за все, юридичних осіб, хоча такі угоди характеризуються нижче прибутковістю. Проте пов'язані агенти страхових компаній переважно обслуговують інтереси страхувальників-фізичних осіб. Вони вирішують питання про укладення нових і

поновлення раніше укладених страхових договорів. З метою економії витрат на поширення страхових продуктів, страхові компанії все частіше відмовляються від послуг страхових брокерів і агентів, інформуючи потенційних клієнтів про наявні страхові продукти шляхом розсилки відповідної інформації поштою, через Інтернет та інші канали.

У Німеччині діє бюджетно- страхова модель медичного страхування, яка фінансується за рахунок страхових внесків роботодавців і працюючих, а також субсидій держави. З моменту створення в 1890 році вона реформувалася 14 разів. У сучасних умовах система охорони здоров'я Німеччини з річним оборотом 250 млрд. євро (з них 174 млрд. євро доводиться на систему державного обов'язкового медичного страхування) вважається однією з кращих в світі, забезпечує високий рівень доступності та якості медичної допомоги.

Введення обов'язкового медичного страхування в Німеччині є елементом системи соціального страхування.

В цілому система соціального страхування ФРН об'єднує такі складові:

- обов'язкове медичне страхування (Gesetzliche Krankenversicherung);
- обов'язкове страхування з тривалого догляду (по інвалідності та за віком) (Gesetzliche Pflegenversicherung);
- обов'язкове пенсійне страхування (Gesetzliche Rentenversicherung);
- обов'язкове страхування від безробіття (Arbeitslosenversicherung);
- обов'язкове страхування від нещасних випадків (Gesetzliche Unfallversicherung).

Система медичного страхування у ФРН складається з державного обов'язкового медичного страхування та приватного медичного страхування. Кожен громадянин може брати участь лише в одній із систем.

Учасниками системи державного обов'язкового медичного страхування є близько 70 млн. чоловік (89% населення), послугами приватного медичного

страхування користуються близько 9% населення. Решта 2% громадян країни становлять особи, які підпадають під виняткові види медичного страхування (пожежні, поліція, військові та ін.), а також особи, які не мають страховки взагалі.

З 2007 року працюючі громадяни країни та іноземні працівники з заробітною платою менше 48,6 тис. євро в рік зобов'язані володіти медичною страховкою. Обов'язкове медичне страхування безробітних осіб здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету країни, а пенсіонерів – за кошти фондів пенсійного страхування. Введення обов'язкового медичного страхування покриває витрати на: діагностику та профілактику захворювань; лікування в амбулаторних і стаціонарних умовах; постачання ліками і допоміжними матеріалами під час лікування; виплату допомоги по тимчасовій втраті працездатності; виплату допомоги у зв'язку з народженням дитини, смертю та ін. Всебічний і докладний каталог медичних послуг, розроблений в системі обов'язкового медичного страхування Німеччини, є результатом тривалого історичного процесу. Цей каталог постійно переглядається і приводиться у відповідність з актуальними потребами застрахованих. Вживаються дієві заходи по контролю за постійним розширенням перерахованих в каталозі послуг і їх економічності. Однак, медична страховка не передбачає покриття витрат на лікування в приватних медичних установах, отримання альтернативної медичної допомоги, більшості стоматологічних послуг, придбання окулярів і ряду інших послуг.

Право участі у приватному медичному страхуванні мають особи з доходом понад 4,05 тис. євро у місяць, державні службовці, самозайняті громадяни та низка інших категорій населення. Зазвичай, приватні медичні страховки передбачають більш широкий спектр медичних послуг, ніж поліси державного страхування.

Негативним моментом німецької моделі фінансування системи охорони здоров'я є зростання дефіциту фінансових ресурсів внаслідок швидкого підвищення вартості медичного обслуговування.

5.5. Фінансовий ринок ФРН

Фінансовий сектор ФРН є прикладом банківської моделі фінансової системи - основну роль в задоволенні потреби суб'єктів господарювання в фінансових ресурсах відіграють банки, значення інших фінансових установ не є великим.

Основними ознаками фінансового ринку ФРН є такі:

- ринок облігацій розвинутий значно більше, ніж ринок акцій. Співвідношення облігацій та акцій в обігу складає 10 : 1;

- домінуюча роль державних цінних паперів та цінних паперів комерційних банків. Серед усіх цінних паперів 3/5 припадає на боргові зобов'язання банків з фіксованим доходом;

- традиційно бюджетний дефіцит уряд покриває за рахунок прямих кредитів, а не емісії боргових зобов'язань, що стримує розвиток ринку державних цінних паперів;

- низька питома вага акцій в обігу. Із загального обсягу підприємств тільки 15,2 тис. є акціонерними товариствами. Акції тільки 800 підприємств котируються на біржі. Підприємства для збільшення капіталу переважно використовують прямі запозичення, а не додаткову емісію акцій;

- висока питома вага банків у статутних фондах підприємств. В результаті спостерігається тісна співпраця підприємств з банками, що перешкоджає розвитку інших сегментів фінансового ринку;

- домінування банківського кредиту серед форм залучення коштів. За

рахунок прямих кредитів банків відбувається залучення 50-60% всього обсягу фінансових ресурсів підприємств.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте методи податкового регулювання, що використовуються у ФРН.
2. Охарактеризуйте основні напрями витрат федерального бюджету.
3. Охарактеризуйте систему соціального страхування ФРН.
4. Охарактеризуйте основні ознаки фінансового ринку ФРН.
5. Опишіть характерні риси економіки ФРН.
6. Охарактеризуйте рівні фінансової системи ФРН.
7. Охарактеризуйте принципи функціонування бюджетної системи ФРН.

Тематика реферативних робіт

1. Основні податки в доходах бюджету ФРН.
2. Спеціальні урядові фонди в Німеччині.
3. Основні напрямки витрат федерального бюджету ФРН.
4. Структура місцевих бюджетів Німеччини.
5. Ринок акцій та ринок облігацій у ФРН.

Використана та рекомендована література: [9; 10; 17; 18; 19; 23; 24; 26; 30; 37].

Тема 6. Фінансова система Франції

- 6.1. *Характерні риси економіки Франції*
- 6.2. *Система державних фінансів Франції*
- 6.3. *Бюджетний процес у Франції*
- 6.4. *Страховий ринок Франції*
- 6.5. *Фінансовий ринок Франції*

Ключові поняття: рахунки центрального уряду, бюджети системи соціального страхування, спеціальні рахунки казначейства, Органічний закон «Про фінансове законодавство», спеціальні фонди.

5.1. Характерні риси економіки Франції

У Франції, як і в багатьох інших державах, перші бюджети були засекречені. Так, в 70-х рр. XVII ст. в країні діяли закони, які під страхом смертної кари забороняли навіть розмовляти про бюджет, обговорювати фінансову діяльність держави. Глава держави фактично володів необмеженим правом розпоряджатися скарбницею. Вперше бюджет Франції, як кошторис її доходів і витрат, було опубліковано напередодні Великої французької буржуазної революції міністром фінансів Неккером. Однак дворянство і король Людовик - XIV намагалися обмежити інформацію про державні фінанси, зберегти феодальні пережитки в податковій системі, що стало поштовхом до Великої французької революції. Сучасна французька економіка – одна із найпотужніших у світі.

В 1990-х рр. Франція пережила два етапи реформ:

— *перший етап* – впровадження в економіку неоконсерватизму

(подолання кризи соціальної моделі економіки – зниження соціальних гарантій, вихід на рівень критеріїв ЄС щодо стану державних фінансів, проведення податкової реформи, зменшення рівня безробіття);

— *другий етап* – реформи під назвою «тихої революції» (зниження ролі держави в економіці й посилення ролі підприємництва).

В умовах глобалізації світової економіки та посилення інтеграційних процесів в Європі Франція вимагає лібералізації економіки, скасування внутрішньої державної регулювання і впровадження нових технологій управління. Разом з тим, у Франції так і не відбувся повноцінний перехід від «трансфертної держави» до економічного лібералізму. У країні продовжує діяти соціально орієнтована модель економіки, головною ідеєю якої є «держава загального благоденства». Фактично уряд Франції продовжує реалізовувати на практиці курс «третього шляху» розвитку: з одного боку, вільної ринкової економіки, заперечуючи при цьому принципи розвитку вільного ринкового суспільства; а з іншого боку - підтримки і стимулювання малого бізнесу (близько 95% підприємств відносяться до категорії малих).

Впродовж останніх десятиліть XX ст. втручання держави в економічне життя у Франції постійно посилювалося. Якщо в кінці XIX - початку XX ст. частка державних витрат у ВВП становила 10-15% (в 1870 р . - 12,6%, в 1913 р . - 17%), то до 1960-х рр. вона зросла до 34,6%, а на початку XXI століття. досягла майже 55%.

У Франції традиційно високими залишаються соціальні гарантії населенню з боку держави. У сукупності із проблемою зростання кількості пенсіонерів і, відповідно, витрат на пенсійне забезпечення, це стало причиною дефіцитності державних фінансів. Поряд з іншими економічними проблемами, причиною нарощування державного боргу є також дефіцит системи соціального страхування, обумовлений тенденцією до старіння населення. Це вимагає все

більших ресурсів для забезпечення виплат пенсій.

Серед можливих джерел фінансування бюджетного дефіциту у Франції розглядаються також надходження від приватизації. За рахунок неї планується до 2020 року додатково отримати 152 млрд. євро, які ймовірно будуть використані для виплати пенсій в період з 2020 по 2040 роки. Однак, навіть при таких умовах причини проблеми остаточно вирішеними не будуть, адже цих ресурсів вистачить тільки на певний час. Тому зараз пріоритетом урядової політики є системна пенсійна реформа, яку очевидно необхідно провести за британським зразком, підвищуючи особисту відповідальність працівників за власні пенсійні накопичення.

В сучасних умовах уряд Франції поки не бачить загрози в розмірах державного боргу, використовуючи для його обслуговування нові запозичення. Цьому сприяє також високий кредитний рейтинг країни (AAA).

Однак, уряд Франції, як і уряди інших європейських країн, розпочав реалізацію програми скорочення дефіциту державного бюджету і запровадив більш жорстке регулювання видатків, не відмовляючись при цьому від проведення окремих заходів з метою скорочення безробіття і зниження державного боргу.

На початку 2011 року було оголошено про реалізацію *Програми стабілізації французької економіки*. Заходи, передбачені Програмою стабілізації економіки, наступні:

- ліквідація податкових «лазівок» на суму понад 2,6 млрд. євро;
- контроль за витратами системи охорони здоров'я (темп зростання витрат галузі заплановано утримувати на рівні 2,8- 2,9% в рік);
- реалізація пенсійної реформи (підвищення пенсійного віку з 60 до 62 років не з 2018, а з 2017 року);
- підвищення податкового тиску шляхом введення тимчасового податку зі

ставкою 5% для підприємств з річним оборотом понад 250 млн. євро;

- підвищення мінімальної ставки ПДВ з 5,5% до 7% в усі товари і послуги, крім продуктів харчування.

6.2. Система державних фінансів Франції

До складу системи державних фінансів Франції входять наступні ланки: рахунки центрального уряду (державний бюджет), місцеві бюджети, позабюджетні спеціальні фонди і фінанси державних підприємств.

Характерними рисами бюджетної системи Франції є:

— *відсутність єдності бюджетної системи* (кожен бюджет формально відособлений);

— *реальна централізація бюджетної системи* (бюджети нижчестоящих адміністративних одиниць затверджуються виконавчої владою вищестоящої ланки, фінансове підпорядкування місцевих органів влади забезпечується системою державних субсидій і позик, а також надбавками до загальнодержавних податків).

Бюджет розширеного уряду Франції складається із трьох рівнів формально автономних рахунків, що тісно взаємопов'язані між собою:

— рахунки центрального уряду;

— бюджети місцевих органів влади;

— бюджети системи соціального страхування.

Рахунки центрального уряду об'єднують:

— *загальний бюджет*;

— *так звані додаткові або приєднані бюджети*. Вони являють собою кошторис державних підприємств і організацій, що надають специфічні суспільні послуги. Ці структури не мають статусу юридичної особи, але

користуються фінансової автономією. Приєднані бюджети характеризують економічну і комерційну діяльність відповідної установи. Вони об'єднують розділи, які розкривають поточні операції установи, а також операції з капіталом. Всі операції повинні здійснюватися відповідно до затвердженого парламентом приєданого бюджету, надлишок коштів вилучається. Видаткова частина приєднаних бюджетів ділиться за відповідними програмами. Оскільки уряд розглядає можливість створення на основі приєднаних бюджетів спеціалізованих державних структур для надання послуг, то в майбутньому вони можуть зникнути;

— *спеціальні рахунки казначейства*, що відкриваються державним організаціям, які не мають права юридичної особи і фінансової автономії (ресурси спеціальних рахунків відображені як у дохідній, так і видатковій частини бюджету; ці рахунки затверджуються парламентом). Створені тимчасово з метою контролю за рухом бюджетних коштів, спеціальні рахунки казначейства отримали широке застосування в бюджетній практиці. У 1947 році таких рахунків було близько 400, однак протягом наступних років і до сих пір їх кількість поступово зменшується. У 1959 році практика використання спеціальних рахунків казначейства була впорядкована – з цього часу вони затверджуються разом з прийняттям загального бюджету та підпадають під контроль парламенту. Голосування відбувається за розмірами залишку на цих рахунках, який, як правило, переносять на наступний рік. У матеріальному плані спеціальні рахунки - це відкриті записи в державних рахунках, які знаходяться в розпорядженні адміністрації. Кожен рахунок являє певну місію (напрямок діяльності), а операції, вона об'єднує, деталізовані за програмами.

Відповідно до реформи 1959 року спеціальні рахунки казначейства були поділені на шість категорій:

а) *довірчі рахунки спеціального призначення* (les comptes d'affectation

spéciale). Вони відображають спеціальні фінансові операції (наприклад, витрати на приватизацію і кошти, отримані від її проведення), або програми спеціального призначення (підтримка національного кіновиробництва). За спеціальними довірчими рахунками існує прямий зв'язок між доходами і витратами;

б) *торгівельні рахунки* (облік виробничо-комерційної діяльності в ході надання громадських послуг). Показники надходжень і витрат за цими рахунками тільки прогнозуються з встановленням лімітних значень. Більшість операцій за цими рахунками пов'язані з військовими цілями;

в) *рахунки операцій з іноземними урядами* (крім кредитних), які здійснюються відповідно до міжнародних угод;

г) *рахунки валютних операцій*, в тому числі пов'язаних з емісією грошових знаків;

д) *рахунки обліку державного середньострокового кредитування*. На цих рахунках переважно враховуються кредити іноземних держав, які надаються в рамках торгової політики або з метою розвитку;

е) *авансові рахунки майбутніх вигод*.

Після 2008 року кількість категорій спеціальних рахунків було скорочено до чотирьох:

- довірчі рахунки спеціального призначення;
- торгові рахунки;
- рахунки валютних операцій;
- рахунки фінансової допомоги (об'єднують рахунки кредитування і авансові).

Серед розвинених країн Францію традиційно відрізняє специфічна структура ресурсів, що перерозподіляються через державні фінанси - значну питому частку серед них займають фонди соціального страхування. Іншою

характерною рисою державних фінансів є зростання ролі місцевих бюджетів (мова йде про переміщення ресурсів усередині фінансової системи на місцевий периферійний рівень).

Місцеві бюджети в системі державних фінансів є основним фінансовим інструментом адміністративних одиниць (як відомо, Франція поділена на 22 регіони, 96 департаментів і близько 36 тис. комун). Адміністративно-територіальні одиниці мають власну систему виборчих органів самоврядування: регіональних, генеральних і муніципальних рад, які затверджують відповідні бюджети.

Місцеві бюджети в частині видатків складаються з двох основних розділів: бюджет поточної діяльності (функціональний) та бюджет нового будівництва (інвестування). Джерела доходів діляться на внутрішні - доходи від оподаткування, муніципальної власності, місцевого господарства і зовнішні - дотації, кредити (як державні, так і приватні). У країні більше третини всіх поточних витрат місцевих органів влади припадає на утримання адміністративно-сілового апарату (поліція, громадянська оборона, пожежна охорона, управління); третину - на освіту, культуру; важливою статтею витрат є розвиток економічної інфраструктури.

Місцеві органи влади здійснюють значні капіталовкладення - понад 52% всіх капітальних державних витрат.

Частка загальнодержавних податків у доходах місцевих бюджетів – 40%, субсидій – 30%, ще 30% складають власні надходження і позики.

Місцеві бюджети, як правило, дефіцитні і вимагають додаткових ресурсів для фінансування власних програм.

Особливістю системи державних фінансів Франції є те, що в її рамках створено і функціонує розгалужена система фондів спеціального призначення, які знаходяться в розпорядженні держави або місцевих органів влади і мають

цільове призначення. До них, крім спеціальних рахунків казначейства і приєднаних бюджетів, про які згадувалося вище, відносять також фонди фінансово-кредитних установ і соціальний бюджет. Всі вони в тій чи іншій мірі юридично та організаційно самостійні і мають власні джерела формування доходів.

Спеціальні фонди можна розділити на дві основні групи:

— *першу групу* утворюють фонди, що включаються до складу бюджету (наприклад, фонд економічного і соціального розвитку Франції, кошти якого видаються у формі кредитів на 3-5 років націоналізованим і приватним підприємствам, що здійснюють інвестиції відповідно до загальнодержавної програми розвитку);

— *другу групу* складають позабюджетні фонди, які мають юридичну самостійність і переважно пов'язані із соціальною сферою. Сукупність таких фондів називають соціальним бюджетом Франції.

До них відносять: пенсійний фонд, фонд страхування з тимчасової втрати працездатності (у зв'язку з хворобою), фонд страхування на випадок інвалідності, фонд допомоги сім'ям, національний фонд допомоги безробітним. Найважливіші з них знаходяться в розпорядженні центрального уряду. Серед спеціальних фондів, створених місцевими органами влади, найбільше значення придбали позичкові фонди, кошти яких використовуються для інвестицій, а в окремих випадках - для покриття касових розривів у місцевих бюджетах.

Основними джерелами формування коштів спеціальних соціальних фондів є: внески підприємців (60%); внески застрахованих осіб (18%); надходження від держави (20%); інші доходи (2%).

Франція займає одне з перших місць серед країн з розвиненою ринковою економікою за рівнем розвитку державного сектора (на нього припадає близько

1/10 ВВП, більше 1/4 всіх інвестицій і близько 15% всього зайнятого населення країни). Державні підприємства зосереджені у вугільній, нафтогазовій і енергетичній галузях, в сфері основних споживачів енергії (майже всі види транспорту), а також в найбільш динамічних і нових галузях (аеронавтики, електроніці, хімічній промисловості). Згідно зі статутом, державні підприємства мають право укладати угоди, відповідати за своїми зобов'язаннями, розподіляти доходи, приймати інвестиційні рішення.

Ресурси державного сектора формуються з різних джерел: власних коштів – 25%, безповоротних дотацій і субсидій з державного бюджету – 18%, довгострокових кредитів, внутрішніх та зовнішніх позик – 57%.

Серед державних підприємств є прибуткові і збиткові. Прибуткові підприємства сплачують до бюджету податок на прибуток корпорацій; проте дефіцит державних підприємств покривається незворотними субсидіями і дотаціями, а також кредитами з бюджету і спеціальних фондів.

6.3. Бюджетний процес у Франції

Період від початку підготовки проекту бюджету до складання звіту про його виконання у Франції займає більше трьох років, а сам бюджетний рік у Франції співпадає з календарним.

Повноважними учасниками бюджетного процесу у Франції є:

- *президент*, як головна посадова особа держави (владні позиції президента Франції одні з найсильніших у світі серед інших країн, що мають інститут президентства);
- *уряд*, як орган виконавчої влади;
- *парламент*, як орган законодавчої влади, представлений двома палатами
- Національними зборами (нижня палата) і Сенату (депутати Національних

зборів обираються прямим голосуванням, а Сенат - непрямым голосуванням; в Сенаті представлені територіальні складові республіки);

- *спеціальні державні установи* - Міністерство економіки та фінансів, Національний кредитна рада, Банківська контрольна комісія, Економічна і соціальна рада.

Бюджетний процес у Франції включає чотири послідовні стадії – складання проекту бюджету; розгляд і затвердження бюджету; виконання бюджету; складання звіту про виконання бюджету.

Перша стадія бюджетного процесу – складання проекту бюджету – реалізується під контролем Міністерства економіки і фінансів. При цьому використовується програмно-цільовий метод розробки бюджету, який у Франції отримав назву «раціоналізації вибору бюджетних рішень».

Протягом дев'яти місяців кожне міністерство і відомство відповідно до інструкцій і контрольних цифр формує власний кошторис. На основі цих кошторисів складається проект бюджету, який після узгодження з урядом направляється в парламент для розгляду і затвердження.

У 2001 році було прийнято Органічний закон «Про фінансове законодавство» (La loi organique relative aux lois de finances (LOLF), який започаткував бюджетну реформу у Франції та вніс суттєві корективи у бюджетний процес, чого не було більше 40 років. Зауважимо, що органічними у Франції називають фундаментальні (конституційні) закони, що регулюють основи державного устрою. Найважливішим нововведенням цього закону стало впровадження програмно-цільового методу складання бюджету, всі витрати якого підлягають розподілу не за відомчою ознакою, а за місіями, програмами та акціями. Мета такої зміни полягала в перегляді основної мети здійснення бюджетних витрат - від орієнтації на витрачання коштів бюджету в орієнтації на отримання результату. Протягом 2001-2005 років проводився експеримент по

впровадженню положень нового Закону в практику фінансування шкільної освіти, за підсумками якого було розроблено типові результативні показники для оцінки ефективності бюджетних програм.

Друга стадія бюджетного процесу – розгляд і ухвалення бюджету – триває близько трьох місяців. Проект бюджету розглядається у фінансових комісіях обох палат парламенту. Спочатку обговорення проекту відбувається в нижній палаті - Національних зборах, а потім він передається у верхню палату - Сенат. Якщо після двох спільних обговорень в обох палатах парламенту проект бюджету не отримає схвалення, президент має право своїм указом оголосити бюджет законом.

З впровадженням згідно LOLF програмно-цільового методу складання загального бюджету, змінилися умови його прийняття. Відповідно до норм LOLF, при затвердженні доходів бюджету, крім власне плану надходжень, парламент також схвалює:

- обсяг фонду оплати праці та чисельності зайнятих в громадському секторі;
- обсяги доходів і відрахувань, які передаються до фондів ЄС;
- звіт про рух грошових коштів уряду;
- максимальний рівень державного боргу і його річний приріст.

Також істотно змінилася процедура схвалення видаткової частини загального бюджету. Фактично обговорюються та затверджуються близько 6-10% видатків бюджету, оскільки решта коштів, уже розподілених між бюджетними місями та програмами у попередні роки, автоматично продовжується. Парламент схвалює тільки нові місії і програми, однак депутати можуть висувати пропозиції щодо перерозподілу ресурсів між окремими програмами. Таким чином, з проведенням бюджетної реформи, обговорення витрат бюджету в парламенті фактично являє собою не дебати з приводу

обсягів фінансування міністерств і відомств, а визначення цілей державної фінансової політики.

Третя стадія бюджетного процесу – виконання бюджету – співпадає у Франції з календарним роком і називається фінансовим роком. Виконання дохідної частини бюджету забезпечується розгалуженою мережею фінансових служб.

Касове виконання здійснюється через систему казначейських кас, які мають рахунки в Банку Франції і проводять розрахунково-касові бюджетні операції. На всій території країни діє мережа спеціальних агентств казначейства (бухгалтерій), які узагальнюють щоденні дані обліку всіх суб'єктів.

LOLF розширив повноваження органів влади з оперативного управління бюджетними коштами, однак посилив контроль за їх цільовим використанням. У 2010 році було визначено 580 відповідальних осіб за виконання тактичних завдань бюджетної політики. Керівники бюджетних програм і завдань отримали повноваження з оперативного управління коштами, які виділяються на їх реалізацію.

В ході бюджетної реформи було модернізовано систему бухгалтерського обліку виконання бюджету. Було введено три типи бюджетних рахунків:

- *обліку руху грошових коштів бюджету*, призначені для поточного контролю за здійсненням витрат і моніторингу вільних залишків на рахунках казначейства;
- *обліку за методом нарахування*, які дозволяють відслідковувати співвідношення між надходженням і витрачанням коштів за окремими програмами протягом декількох років;
- *обліку витрат*, призначені для оцінки вартості конкретних бюджетних програм та заходів з метою оперативного управління їх реалізацією.

Узагальнені дані про виконання бюджету за рік подаються в Рахункову

палату для аналізу і складання декларації про відповідність даних центрального обліку в окремих організаціях.

Контроль за виконанням бюджету поділяється на три види:

— *адміністративний* – ведеться за ієрархічною структурою системи обліку (бухгалтери вищого рівня контролюють нижче стоять, а самі підпорядковуються головному скарбнику). Повноваження щодо здійснення цього контролю були покладені на створене в 2007 році Міністерство бюджету, державної звітності та державної служби, а саме на його підрозділи: Бюджетне управління, Головне управління публічної звітності, Службу бюджетного і бухгалтерського контролю міністерств.

Центральне місце у здійсненні адміністративного бюджетного контролю, згідно LOLF займають бюджетні та бухгалтерські контролери міністерств, які забезпечують загальний нагляд за процесом використання коштів бюджету та майновим станом конкретного міністерства. Вони одночасно є державними бухгалтерами міністерства і відповідальними за фінансовий контроль; під їх керівництвом знаходяться відділи бюджетного контролю (колишні відділи фінансового контролю) та бухгалтерія міністерства. Зовнішній фінансовий контроль за виконанням бюджету здійснює Головна інспекція фінансів, в компетенцію якої входить вся сфера суспільних фінансів;

— *судовий* – здійснюється Рахунковою палатою, яка перевіряє правильність ведення обліку і звітності в тій чи іншій організації (юрисдикція Рахункової палати поширюється на бухгалтерії головних розпорядників кредитів; відповідальність за неповноту або недостовірність звітів несуть керівники, представили звітну документацію);

— *парламентський* контроль здійснюється в ході обговорення і ухвалення закону про виконання бюджету на підставі звітних документів, доповіді Рахункової палати і загальної декларації про рахунки окремих міністерств, що

виконували бюджет.

LOLF істотно розширив повноваження парламенту в здійсненні поточного та наступного бюджетного контролю. Поточний бюджетний контроль парламент здійснює через свої постійні та тимчасові комісії в Національних зборах і Сенаті.

Четверта стадія бюджетного процесу – складання Міністерством економіки і фінансів звіту про виконання бюджету. Дієвим інструментом контролю стало відновлення практики прийняття парламентом закону про виконання бюджету, який являє собою звіт уряду про ефективність виконання місій та бюджетних програм.

Характерною рисою французької системи оподаткування є її високий ступінь складності. Ставки оподаткування щорічно переглядаються з урахуванням економічної ситуації і векторів соціально-економічної політики держави.

У Франції існує чітке розмежування податків на загальнодержавні та місцеві податки. До загальнодержавних належать (ПДВ, податок на особисті доходи, корпоративний податок (на прибуток підприємств), мита на нафтопродукти, акцизи, податок на власність, митні платежі, податок на прибуток від цінних паперів та ін.)

До місцевих належать (туристичний збір, податок на родину (на житло, земельний податок на будови, податок на землю), професійний податок, податок на прибирання території, податок на використання комунікацій, податок на продаж будинків). Місцеві податки складають 30% загального податкового тягара і наповнюють 40% місцевих бюджетів.

Податки і збори формують понад 90% доходів загального бюджету держави. При цьому основну фіскальну роль відіграють непрямі податки, особливо ПДВ. Серед прямих податків провідне фіскальне значення має

податок на особисті доходи.

Кілька менше значення мають надходження корпоративного податку. Сукупно за рахунок двох найважливіших прямих податків формується більше третини доходів загального бюджету Франції.

Неподаткові надходження не мають істотного значення в формуванні доходів загального бюджету країни.

Особливістю бюджетної практики країн ЄС є відрахування доходів загального бюджету до фондів ЄС та передача коштів з центрального бюджету до місцевих.

Відповідальність і фінансові повноваження між різними рівнями територіального управління у Франції розподіляються наступним чином:

в підпорядкуванні *комуни* знаходяться міська інфраструктура і початкова школа;

департаменту - соціальна допомога, інфраструктура зв'язку між комунами, шкільний і міжміський транспорт, аеродроми, коледжі;

регіону - планування і регулювання економічного розвитку регіону, інфраструктура зв'язку між департаментами, дороги;

держави - включення територій в систему національного регулювання, пряме або опосередковане часткове управління розташованим на території виробництвом суспільних товарів і послуг загальнодержавного значення (дороги, мости, пошта, телеграф, виробництво, науково-дослідні роботи).

У структурі видатків загального бюджету провідною місією є фінансування загальної шкільної освіти, на яку спрямовується 19-22% видатків.

Близько 12-13% видатків загального бюджету Франції виділяється на фінансування національної оборони.

Значні кошти з державного бюджету Франції виділяються на допомогу місцевим бюджетам. Ці трансфери враховуються в державному бюджеті в

структурі витрат рахунків спеціальної допомоги.

Реформа місцевого управління і самоврядування стала одним з найважливіших заходів фінансової політики Франції останніх десятиліть. Вона привела до істотної зміни повноважень органів місцевої влади, джерел і порядку формування їх ресурсів і здійснення витрат, розрахунку міжбюджетних трансфертів. Бюджетна реформа має довгостроковий характер, оскільки вона почалася ще в 80-х роках XX ст. і триває досі. Одним з важливих моментів реформи стало формування нової структури адміністративно-територіальної організації країни. В результаті, на сьогоднішній день у Франції склалася трирівнева система адміністративно-територіального поділу (регіон - департамент - комуна) з відповідною системою органів місцевого самоврядування. Кожен з рівнів управління має певною автономією у формуванні власних фінансових ресурсів і має повноваження на здійснення витрат.

Формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування регламентується Конституцією Франції. Згідно з Конституцією місцеві органи влади втратили можливість встановлювати нові податки, проте отримали обмежене право регулювати базу та ставки оподаткування для тих податків і зборів, що зараховуються до місцевих бюджетів, в тому числі і по найважливішим податкам. Однак, бюджетне законодавство встановлює обмеження максимального і мінімального розміру цих податків. Податкові надходження є найважливішим джерелом формування доходів бюджетів місцевого самоврядування та складають близько половини їх загального обсягу.

Податкові надходження бюджетів місцевого самоврядування формуються за рахунок прямих і непрямих податків. Пряме оподаткування представлено чотирма основними податками, а також зборами, які мають менше значення. До основних прямих податків, які надходять до місцевих бюджетів Франції

зараховують:

- податок на житлову нерухомість, який сплачують фізичні та юридичні особи;
- податок на землю під забудовою, який сплачують власники землі;
- податок на землю без забудови;
- професійний податок, який сплачують юридичні та фізичні особи-підприємці.

Другим за важливістю джерелом наповнення бюджетів місцевого самоврядування є трансфери та допомога з державного бюджету. Мета міжбюджетних трансфертів полягає у вирівнюванні доходів місцевих бюджетів, компенсації витрат, обумовлених розширенням повноважень місцевих органів влади, а також покритті додаткових витрат, які супроводжують виконання органами місцевого самоврядування переданих державних повноважень.

Запозичення є третім за значенням джерелом ресурсів бюджетів місцевого самоврядування. Місцеві органи влади мають право самостійно визначати обсяги запозичень, однак позикові ресурси можуть бути використані лише на цілі розвитку (інвестиції).

6.4. Страховий ринок Франції

Активний розвиток страхового ринку Франції припав на кінець XX ст. – за період 1970-1992 років його обсяг збільшився майже у 17 разів.

Наприкінці XX ст. французький страховий ринок перебував на 9-му місці у світі за кількістю страхових договорів і на 12-му – за часткою страхового ринку у ВВП. В цей період активно зростали обсяги капіталізації страхових компаній, серед страхових послуг все більшої популярності набувало страхування життя, медичне страхування. Виникли нові напрями страхових

послуг – страхування комп'ютерних систем і мереж, банківське страхування. Інвестиції у страхування стали головними інвестиціями французьких сімей.

Розвитку страхового ринку сприяла велика різноманітність каналів розповсюдження страхових послуг: прямим поширенням, через найманих агентів страхових компаній, брокерів та їхні об'єднання, банківський ринок збуту та інші фінансові мережі. До найважливіших учасників страхового ринку Франції наприкінці ХХ ст. зараховували:

- *пов'язаних агентів страхових компаній*, які були найбільш активними у сфері особистого страхування, не пов'язаного зі страхуванням життя, а також у страхуванні малих та середніх компаній. Вони залишались лідерами з продажу страхових полісів за майновим (не-лайфовим) страхуванням, а також займали 17% ринку страхування життя;

- *компанії взаємного страхування*, які акумулювали близько 1/5 усіх нових премій, в тому числі 12% премій зі страхування життя, 40% премій з інших видів страхування, 50% премій зі страхування автотранспорту;

- *брокерів-курт'є* (займаються пошуком страховика на замовлення клієнта, допомогою в укладанні угоди), яким наприкінці ХХ ст. належало 18% ринку ризикового страхування і 7% сектору страхування життя.

Брокерською діяльністю на страховому ринку займаються як приватні особи, так і суб'єкти господарювання. Характерною ознакою страхового ринку Франції є його стабільність. За останні 65 років лише кілька компаній загального страхування і лише 1 компанія зі страхування життя вдалися до процедури банкрутства.

У 1945-46 роках найбільші страхові компанії країни були націоналізовані і в подальшому об'єднані у три великих групи: Union des Assurances De Paris (UDP), Assurance Générale de France (AGF) і GAN. Конкуруючи між собою, ці страхові групи одночасно сприяли концентрації страхового капіталу.

Поряд з цим, у 90-х роках спочатку одні з найбільших кредитних установ Credit Mutuel і Société Générale започаткували страховий бізнес, а в подальшому банківський сектор масово почав надавати страхові послуги. Однак, вихід банківських установ на страховий ринок ускладнюється діяльністю компаній взаємного страхування, які досягли суттєвого прогресу у сфері автострахування і страхування побутових ризиків. Однак, компанії взаємного страхування практично втратили ринок страхування життя, їхня роль на цьому сегменті страхового ринку практично нульова.

В сучасних умовах страховий ринок Франції займає 2-ге місце за обсягом в Європі (майже 19% страхового ринку ЄС). При цьому 69% обсягу страхових премій складала премії зі страхування життя, 31% – з інших видів страхування (майнового, відповідальності та ін.).

Провідними страховими групами і компаніями у Франції на сьогодні є:

а) *у сфері страхування життя*: CNP Insurance; AXA Insurance; BNP Insurance; AGF Insurance; AVIVA France Insurance;

б) *у сфері ризикового страхування* (майнове, відповідальності та ін.): AXA Insurance; AGF Allianz Insurance; Generali Insurance; MACIF Insurance; AZUR GMF Insurance.

6.5. Фінансовий ринок Франції

Франція за показниками розвитку фінансового ринку займає вагоме місце у світі, в окремих аспектах переважаючи Німеччину (за капіталізацією акцій, величиною активів інвестиційних фондів). Франція у багатьох сферах є лідером з впровадження нових технологій на фінансовому ринку, зокрема банківських карток. Вона перша перейшла на бездокументарну форму емісії акцій.

Серед 15 провідних світових банків у сфері синдикованого кредитування

(за версією Thomson Financial) було 3 французьких, а в сфері проектного фінансування – усі 4. В умовах фінансової кризи французькі банки виявилися значно стійкішими, ніж німецькі чи англійські. Банківськими рахунками володіють 99% населення старше 18 років, що є найвищим показником серед провідних країн світу.

У Франції випускається значна кількість різноманітних боргових і пайових цінних паперів. Як і в більшості країн, основним сегментом ринку є ринок боргових інструментів. Структура ринку цінних паперів Франції така:

- боргові інструменти банків – 1,11 трлн. євро (31% ринку);
- державні облігації – 1,10 трлн. євро (30%);
- боргові папери небанківських фінансових інститутів – 0,12 трлн. євро (3%);
- боргові інструменти нефінансових компаній – 0,30 трлн. євро (8%);
- капіталізація акцій – 1,01 трлн. євро (28%).

Ринок акцій. Акціонерні товариства емітують передусім традиційні папери – звичайні акції (actions ordinaires) і привілейовані акції (actions preferentielles), які дають право голосу. Крім них, на ринку обертаються:

- *привілейовані акції без права голосу* (дають право на гарантований дивіденд не нижче 7,5% номінальної вартості акції);
- *акції інститутів колективного інвестування*;
- *інвестиційні сертифікати* (certificats d'investissements) і привілейовані інвестиційні сертифікати (certificats d'investissements privilégiés) – інструменти для стимулювання інвестицій у державні компанії. Вони не можуть складати більше 25% акціонерного капіталу компанії.

Ще з 80-х років усі акції не мають паперової форми, а існують у вигляді записів на рахунках центрального депозитарію (Euroclear France). При цьому більшість акцій в обігу являють собою цінні папери на пред'явника, іменні акції

мало поширені. Крім пайових цінних паперів, на ринку акцій поширені похідні від акцій фінансові інструменти:

- *сертифікат акцій* (акція у паперовій формі) – призначені для обігу за кордоном;

- *варрант* – сертифікат, який відривається від акції чи облігації і дає право придбати цінні папери нової емісії за наперед визначеною ціною;

- *підписне право* (droit de souscription) – папір, який дає право старим акціонерам придбати цінні папери нової емісії за фіксованою ціною;

- *сертифікати участі* (titre participatif) – пайові цінні папери без права голосу.

У власності населення перебуває 6,7% обсягу акціонерного капіталу. Частка держави в акціонерному капіталі доволі висока, що традиційно для Франції. Ще у 80-ті роки до компаній з провідною державною часткою належали найбільші компанії Renault, Thomson, Rhône-Poulenc, Pechiney-Ugine Kuhlmann, Roussell Uclaf, Saint-Gobain-Pont à Mousson, Sacilor, Usinor, Bull, Matra, Dassault і всі провідні банки. Приватизація 90-х років значно зменшила масштаби державного сектору.

Галузева структура капіталізації компаній достатньо диверсифікована, хоча на 3 провідні енергетичні компанії припадає близько 1/4 обсягу капіталізації.

Ринок облігацій. Основу ринку формують урядові (казначейські) облігації – більше 40% обсягу боргу за облігаціями. Значна частина боргових зобов'язань держави перебуває у руках іноземних інвесторів. Державне казначейство Франції емітує три види облігацій:

- *казначейські короткострокові облігації* – дисконтні облігації зі строком погашення 13, 26 і 52 тижні;

- *казначейські середньострокові облігації* – зі строком обігу 2-5 років з

одноразовим погашенням і виплатою процента раз у рік;

— *довгострокові облигації* – випускаються на строк 7-50 років з фіксованим процентом. Доход виплачується раз у рік, погашення – одноразовим платежем. На ці облигації припадає 2/3 ринкового державного боргу.

Приватні боргові інструменти переважно представлені банківськими облигаціями, більшість з яких (80%) – класичні облигації з фіксованою ставкою і погашенням одноразовим платежем. Крім цього, на французькому ринку обертаються інші облигації:

- облигації зі змінною ставкою процента;
- індексовані облигації;
- обмінні облигації (з фіксованою ставкою, які можна обміняти на папери з плаваючою ставкою);
- облигації з варрантом (з відділюваною частиною, яка дає право на купівлю облигацій за фіксованою ціною);
- облигації з продовженням (дають право відтермінувати погашення);
- облигації з опціоном;
- конвертовані облигації.

Регулювання фондового ринку (ринку цінних паперів). Правова база регулювання діяльності ринку цінних паперів є достатньо широкою. Серед цих документів можна відмітити:

- Закон про модернізацію фінансового сектору (1996 р.);
- Закон про різні економічні і фінансові заходи (1998 р.) – визначив порядок конвертації цінних паперів, спростив процедуру розміщення цінних паперів.

Регуляторна інфраструктура фінансового ринку Франції має складну структуру, яка складається з багатьох ланок, певною мірою підпорядкованих Міністерству економіки і фінансів. Провідну роль на ринку цінних паперів

відіграє Відомство з фінансових ринків, створене у 2003 році відповідно до Закону про фінансову безпеку шляхом об'єднання Комісії з біржових операцій, Ради з регулювання фінансових ринків і Дисциплінарної ради з питань портфельного управління. Відомство з фінансових ринків (ВФР) має статус незалежного державного органу, складається з правління (формує державну політику у сфері фінансового ринку), Дисциплінарної комісії і спеціалізованих та консультативних комітетів. До складу Правління входять 16 членів: голова; три судді Верховного суду; представник Банку Франції; Голова Національної ради з бухгалтерського обліку; три спеціалісти, які призначаються головами палат парламенту; 6 спеціалістів (від лістингових компаній, фінансових установ та асоціації інвесторів) та представник службовців, які призначаються Міністром економіки і фінансів. Дисциплінарна комісія складається з представників судової влади, професіоналів і інвесторів, а також представників службовців фінансових установ, які призначаються Міністром економіки, фінансів і промисловості. До основних повноважень ВФР відносять:

- нагляд за дотриманням стандартів розкриття інформації емітентами, контроль за незаконними угодами, маніпулюванням цінами, поширенням неправдивої інформації. З цією метою співробітники ВФР мають право проводити слідчі дії, вилучати документи, накладати штрафні санкції на порушників;

- ліцензування інститутів спільного інвестування, компаній з управління активами. Зокрема, ВФР розглядає документи на отримання ліцензій перед тим, як компанії звернуться до спеціального ліцензійного органу – Комітету з кредитних установ і компаній з управління активами;

- розробка загальних правил функціонування ринку цінних паперів (Генерального регламенту);

- видача так званого «європейського паспорту», який дає право

французьким компаніям надавати інвестиційні послуги в інших країнах;

— видача атестатів фізичним особам на право займатися професійною діяльністю на ринку цінних паперів;

— управління гарантійним фондом, створеним для компенсації інвесторам у випадку банкрутства компанії з управління активами.

Хоча до повноважень ВФР належить ліцензування фінансових установ, щоденний пруденційний нагляд за ними здійснює Банківська комісія (Commission bancaire), а також Комітет з регламентації банківської та фінансової діяльності (Comite de la réglementation bancaire et financière) встановлює нормативи безпеки для банківських установ.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні прямі податки, які надходять до місцевих бюджетів Франції.
2. Охарактеризуйте Національну систему обов'язкового медичного страхування Франції.
3. Охарактеризуйте види контролю за виконанням бюджету у Франції.
4. Охарактеризуйте основні групи спеціальних фондів.
5. Охарактеризуйте категорії спеціальних рахунків казначейства.
6. Охарактеризуйте систему регулювання фондового ринку.
7. Охарактеризуйте найбільш поширені у Франції боргові цінні папери.

Тематика реферативних робіт

1. Система фондів спеціального призначення Франції.
2. Характерні риси французької системи оподаткування.
3. Податкові надходження бюджетів місцевого самоврядування Франції.
4. Розвиток страхового ринку Франції.
5. Органи регулювання фондового ринку.

Використана та рекомендована література: [10; 17; 18; 19; 23; 24; 32; 33; 38; 40].

Тема 7. Фінансова система Японії

- 7.1. *Характерні риси економіки Японії*
- 7.2. *Система державних фінансів Японії*
- 7.3. *Бюджетний процес у Японії*
- 7.4. *Страховий ринок Японії*
- 7.5. *Фінансовий ринок Японії*

Ключові поняття: єдиний спеціальний рахунок, фінансові корпорації, податкова реформа, бюджети префектур і муніципалітетів, бюджет загального рахунку.

5.1. Характерні риси економіки Японії

На формування сучасної фінансової системи Японії вплинув перехід від концепції «суспільного добробуту» до концепції «японської моделі суспільного добробуту», основними рисами якої є:

- мінімальні суспільні асигнування на вирішення соціальних проблем;
- свобода індивідуумів та гарантія мінімального доходу кожному;
- принцип «рівних можливостей».

Особливістю фінансової системи Японії є те, що поряд з бюджетним фінансуванням державних потреб, паралельно діє система фінансування економічних проектів за рахунок позабюджетних коштів. Для цього працює Програма державних позик та інвестицій (так званий Інвестиційний бюджет), призначена для кредитування пріоритетних об'єктів і проектів; його обсяг може досягати половини державного бюджету.

Сучасні проблеми японської фінансової системи виражаються в

надзвичайно жорсткій монетарній політиці, державному контролю і закритості економіки для іноземних суб'єктів. Багато фахівців вказують на надмірне втручання держави в економіку, відмову від лібералізації економічної політики і відсутність підтримки ринку і приватного підприємництва.

Водночас, японські фінансові інститути справляють вагомий вплив на світову фінансову систему. Так, Токіо є світовим фінансовим центром, через який мобілізуються та перерозподіляються значні обсяги фінансових ресурсів.

Особливістю фінансової системи Японії є також розвинута система спеціальних фондів соціального та економічного призначення. Діюча система соціального страхування була створена в Японії в 1946 р. Доходи фондів соціального страхування формуються за рахунок внесків застрахованих і роботодавців і направляються на виплату пенсій, допомог та інших видів матеріального забезпечення. Основне призначення *Фонду промислових інвестицій* та *Фонду фінансування міського будівництва* полягає в інвестуванні промисловості. Розвиток інфраструктури в Японії фінансується з фондів державного устрою - дорожнього, портового, гідротехнічного, аеродромного, електроенергетичного.

У роки економічної депресії уряд для подолання економічного спаду виділяв значні бюджетні асигнування на розвиток транспортної інфраструктури країни. Вони прямували на спеціальні рахунки бюджету, що призвело до зростання державних витрат. Ці ресурси дозволили стимулювати економічну активність в провінціях. Зараз така практика не відповідає сучасним реаліям, а тому усі асигнування на суспільні роботи (будівництво доріг, облаштування річок, спорудження аеродромів і морських портів) було об'єднано в єдиний спеціальний рахунок.

Принциповим для становлення японської фінансової системи часів модернізації (1868-1920 рр.) було поєднання (східного) менталітету з

передовими західними технологіями. Саме в ті часи в Японії виникли три типи банків для ефективного поглинання та розміщення капіталу (комерційні, індустріальні та ощадні банки), а вже у 1878 р. була заснована фондова біржа у Токіо. Серед негативних зовнішніх впливів цього періоду слід відзначити першу світову війну, сильний землетрус «Канто», а також фінансову кризу 1927 р. (яка була подолана завдяки консолідації банківської системи). За рахунок жорсткого контролю і цілеспрямованої політики держави кількість банків в Японії значно скоротилося: з понад 1400 установ у 1926 році до 61 установи в 1945 році.

Період 1970 р. – поч. 1990 рр., названий «дорогою до «бульбашок», характеризувався дерегулюванням економіки та відміною багатьох обмежень (були усунуті обмеження на депозитні відсоткові ставки, обмеження бізнес-діяльності у різних сферах). Так звана «бульбашка» (ситуація, коли швидке зростання ринку шляхом впровадження інновацій та активне кредитування змінюється різким падінням котирувань цінних паперів) в Японії почала формуватися в кінці 1980 р. і тривала до початку 1990 р. Частково причиною її виникнення була агресивна позичкова політика банків, які прагнули отримати надприбутки. З 1997 року до проблем неповернення кредитів, банкрутства підприємств і дефіциту бюджету додалася проблема наростаючої дефляції.

У другій половині XIX ст. була здійснена модернізація країни: проведено шкільну, адміністративну і бюджетну реформи, створено регулярну армію, заснований державний банк, введена єдина грошова одиниця (ієна), натуральні податки замінені на грошові, скасовані податковий імунітет і субсидію («рисовий пайок») самураям. Такі перетворення стали основою для швидкого соціально-економічного розвитку Японії.

Після закінчення Другої світової війни група американських фахівців, очолювана вченим-фінансистом, професором Колумбійського університету Карлом Шоупом розробила програму економічного відродження країни (1946-

1952 рр.). В рамках її реалізації було проведено бюджетну та податкову реформи, які передбачали очищення податкової системи від архаїчних елементів, створення комфортних умов для діяльності добросовісних платників, заохочення добровільної сплати податків. З цією метою були введені так звані блакитні декларації для компаній, які належним чином вели бухгалтерський облік і звітність, повністю виконували податкові зобов'язання. Платники, подаючи такі декларації, звільнялися від перевірок з боку податкових органів. Блакитні декларації витримали випробування часом і збереглися до наших днів. В результаті їх застосування 80% платників взагалі були звільнені від необхідності декларування доходів, що свідчило про простоту адміністрування податків.

Інші зміни податкового кодексу пов'язані з істотним підвищенням неоподаткованого мінімуму і істотним - з 85% до 55% - зниженням максимальної ставки прибуткового податку з фізичних осіб незалежно від джерела доходу. Норма оподаткування прибутку юридичних осіб була зменшена з 52,5% до 35%. Завдяки діяльності «місії Шоупа» в Японії була створена одна з найдосконаліших податкових систем у світі.

7.2. Система державних фінансів Японії

До характерних рис фінансової системи Японії можна зарахувати такі:

- наявність дев'яти фінансових корпорацій, у тому числі корпорації фінансування дрібного і середнього бізнесу, корпорації розвитку окремих районів (Тохоку, Хоккайдо);
- залежність податкових ставок від типу сімей (бездітна сім'я, сім'я з дітьми тощо);
- місцеві органи влади мобілізують до своїх бюджетів близько 30%

податкових платежів, а до державного бюджету надходить 70%;

- дотації місцевим бюджетам становлять до 40% їхніх доходів;
- приріст державного боргу складає, в середньому, 2,9% щорічно.

Нині податкова система Японії характеризується великою кількістю податків, їх має право збирати кожний орган територіального управління. До прямих податків зараховують податки з доходів юридичних і фізичних осіб, на майно, на спадщину, на транспортні засоби й деякі інші. Непрямі податки представлені податком на додану вартість, акцизами на окремі товари і митними платежами. Головними складовими сучасної податкової системи Японії є:

- прибутковий податок з фізичних осіб;
- податок на прибуток корпорацій;
- податок на спадщину і дарування;
- податок на майно;
- податок на додану вартість;
- акцизи;
- мито;
- податок на проживання (податок на жителів);
- податок на приріст капіталу та інші.

Прибутковий податок з фізичних осіб Японія запровадила однією з перших у світі (1887 р.). На основі єдиної бази (сукупності доходів платника) передбачено три рівні оподаткування доходів громадян: національний, префектурний, муніципальний. З метою оподаткування доходів населення країни поділене на три категорії:

- нерезиденти (особи, які проживають в країні менше року і не мають постійного місця проживання в Японії) сплачують податок тільки з доходів, отриманих на території країни;

— непостійні резиденти (особи, які проживають в країні від одного до п'яти років, але не мають наміру проживати в країні постійно) сплачують податок з усіх доходів, за винятком тих доходів, які отримані за кордоном і не перераховані в Японію;

— постійні резиденти (особи, які проживають в країні принаймні п'ять років чи мають намір проживати в країні постійно) сплачують податок з усіх доходів, отриманих як на території країни, так і за кордоном.

Оподаткування доходів громадян передбачає розрахунок податкового зобов'язання шляхом самооцінювання (платники самостійно визначають податкове зобов'язання у податковій декларації) або через систему утримання із зарплати (роботодавець визначає суму податку та перераховує її до бюджету). Завдяки цьому більшість працюючих не подають декларації. Таке зобов'язання передбачене у кількох випадках: якщо платник планує залишити територію країни до кінця податкового року; якщо роботодавець не утримує податку або якщо працюючий має кількох роботодавців; якщо основний дохід платника перевищує 20 млн. єн або побічні доходи – 200 тис. єн. Оподаткуванню підлягають усі доходи платника за вирахуванням неоподаткованого мінімуму, пільг та відрахувань, внесків на соціальне страхування, витрат на медичне обслуговування та деяких інших витрат. У Японії діє прогресивна шкала оподаткування доходів громадян зі ставками від 5% до 40% доходу. Ставка префектурного податку складає 4% оподаткованого доходу, а муніципального – 6%.

На відміну від національного прибуткового податку, префектурний і муніципальний прибуткові податки сплачуються платниками особисто щоквартальними авансовими платежами, остаточний їхній розрахунок проводиться після 15 березня наступного за звітним року.

Оподаткування прибутку корпорацій здійснюється на національному,

префектурному і муніципальному рівнях. З 2012 року основна ставка національного податку на прибуток корпорацій складає 25,5%, а для малих і середніх підприємств з річним доходом менше 8 млн. єн і капіталом менше 100 млн. 303 єн – 15%. Отже, фактична ставка податку для великих підприємств складає 28,05%, для малих і середніх підприємств – 16,5%.

Отримані дивіденди, роялті, відсотки оподатковуються за ставкою 20%. Однак, з 2013 року введення додаткова ставка податку на дивіденди, роялті, відсотки в розмірі 2,1% від основної, тому загальний рівень оподаткування цих доходів складає 20,42%.

Додатково до основного податку на прибуток корпорацій існує два місцевих податки – *податок на проживання (inhabitant tax)* і *префектурний промисловий податок*. Залежно від виду бізнесу ставка останнього складає від 3% до 5% оподатковуваного доходу. Податок на проживання сплачується за ставкою 13% від оподатковуваного доходу.

Податок на приріст капіталу сплачують як підприємства, так і фізичні особи. Ставка податку для юридичних осіб збігається зі ставкою податку на прибуток корпорацій, а для фізичних осіб – диференційована від 20% до 39% з доходу, отриманого від продажу нерухомості. Податок на приріст капіталу від продажу цінних паперів справляється за ставками 10% для інструментів, які пройшли процедуру лістингу (в тому числі 7% – префектурний податок, 3% – муніципальний податок) і 20% – для інших цінних паперів.

Податок на майно – це муніципальний податок, який справляється за ставкою 1,4% від вартості оподатковуваного майна, котре переоцінюють кожні три роки. Оподаткуванню підлягають нерухомість, цінні папери, депозити. Найдавніша, а в феодальну епоху майже єдина форма майнового оподаткування в Японії – земельний податок, який справляється на основі кадастрової оцінки землі.

Податок на спадщину та дарування справляється у випадку передачі власності, (оціненої в ринкових цінах або за ціною придбання), за заповітом і за актом дарування. Ставки податку диференційовані в залежності від вартості спадкового (дарованого) майна та характеру родинних зв'язків. Так, для спадкоємців, які не відносяться до дітей, батьків, сестер і братів, ставка зростає на 20%, але максимальна ставка податку не може перевищувати 55% вартості частки майна спадкоємця. В оподатковувану базу не входить вартість майна, одержаного від родичів для підтримки мінімуму існування та здобуття освіти, а також власність, заповідана державним, громадським, науковим, благодійним і релігійним організаціям.

Податок на додану вартість був запроваджений у Японії в 1989 році зі ставкою 3%, яка в подальшому була підвищена до 5% (4% – національний податок, 1% – префектурний). З квітня 2014 року ставка податку підвищена до 8%, а до 2020 року може бути збільшена до 20%. Податком на додану вартість не обкладаються медичні послуги, послуги у сфері освіти, послуги з реалізації або оренди нерухомості та ряд інших. Оподаткування транспортних засобів передбачає справляння кількох платежів:

префектурного автотранспортного податку (сплачують фізичні особи, які володіють легковим чи вантажним автомобілем, або автобусом);

муніципального податку на легковий транспорт (сплачують особи, які володіють мотоциклом чи іншим моторизованим легковим транспортним засобом);

префектурного податку за придбання транспортного засобу.

Система акцизів включає податки на алкогольні напої, тютюнові вироби (національний, префектурний і муніципальний), нафтопродукти, електроенергію, транспортні засоби, побутові послуги.

Оригінальною рисою оподаткування послуг з соціальним контекстом є

справляння податку при перевищенні певної суми, на яку надається послуга. Наприклад, обід у ресторані при вартості до 7,5 тис. єн (72 дол.) не підлягає оподаткуванню, з дорожчого стягується 3%-й акциз. Ставки внесків на соціальне страхування передбачають практично рівномірне навантаження на працівника (14,3%) і роботодавця (15,086%). Мобілізовані від сплати страхових внесків кошти спрямовуються на виплату пенсій, допомоги з безробіття та інших соціальних трансфертів, медичне обслуговування.

7.3. Бюджетний процес у Японії

Бюджетна система Японії дворівнева і складається з центрального і місцевих бюджетів (бюджети префектур і муніципалітетів). Центральний бюджет країни об'єднує бюджет загального рахунку (General Account) та майже 20 спеціальних рахунків, які функціонують окремо. Доходи бюджету загального рахунку формуються за рахунок податкових і неподаткових надходжень, а також поступлень від державних запозичень. Спеціальні рахунки бюджету наповнюються за рахунок спеціально визначених джерел (цільових зборів, страхових внесків тощо), а мобілізовані від них кошти направляються на спеціальні цілі. Основним призначенням спеціальних рахунків є встановлення прямого зв'язку між цільовими надходженнями і спеціальними державними програмами. *Бюджет загального рахунку* формується на основі індикативних планів соціально-економічного розвитку. Його доходи і видатки згруповані по розділах, статтях і параграфах. Доходи поділяють на 7 розділів, 11 статей і 43 параграфи, а видатки – на 13 розділів, 41 статтю і 242 параграфи. Специфічною рисою бюджету Японії є те, що невикористані кошти бюджету переходять на наступний бюджетний рік.

Формування дохідної частини бюджетів у Японії має свої особливості:

— *висока частка неподаткових надходжень* – 15-22% власних доходів центрального бюджету (бюджету загального рахунку), 25% власних доходів місцевих бюджетів. До них належать доходи від продажу землі, державної чи муніципальної нерухомості, орендна плата, пеня та штрафи, надходження від кредитування, доходи від лотерей тощо;

— *високий рівень централізації податкових надходжень*, дві третини яких надходять до центрального бюджету. Втім, надходження від сплати податків забезпечують формування до 40% доходів місцевих бюджетів;

— *структура податкових надходжень центрального і місцевих бюджетів порівняна*: більше половини коштів надходить від оподаткування доходів та прибутку, на другому місці за фіскальним значенням – майнові податки, на третьому – податки на споживання.

Серед податкових надходжень бюджету загального рахунку провідне фіскальне значення мають прямі податки, питома вага яких складає більше половини сукупного обсягу поступлень, в тому числі: прибуткового податку з фізичних осіб – 33-34%, податку на прибуток корпорацій – 16-23%, податку на спадщину і дарування – 3%. Серед непрямих податків провідну роль у формуванні доходів бюджету відіграють податок на додану вартість – 22-25% та акцизи – 12-15%.

Виконання центрального бюджету за видатками здійснюється в трьох основних формах: прямого фінансування (на забезпечення функцій держави та утримання адміністративного апарату), фінансування по спеціальних рахунках (пенсійне та інше соціальне страхування, громадські роботи, адміністративні послуги та ін.) і фінансової допомоги місцевим громадам.

Найбільшою складовою видатків бюджету загального рахунку в Японії є асигнування на соціальний захист (медичне обслуговування, допомоги на дітей, малозабезпеченим громадянам та інші виплати).

Важливою складовою видатків бюджету загального рахунку на соціальний захист є фінансування так званої суспільної взаємодопомоги, яка призначена для підтримки громадян, що не здатні самотійно забезпечити собі мінімальний рівень життя. Така допомога надається на підставі Закону «Про гарантії прожиткового мінімуму» і виплачується за сімома номінаціями: на щоденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, материнство, на випадок безробіття, на поховання. До 2025 р. уряд країни планує суттєво збільшити видатки на соціальне забезпечення і, зокрема, підвищити рівень соціальної захищеності всіх нужденних. 75% видатків на надання суспільної допомоги фінансуються з центрального бюджету, 25% – з бюджетів місцевих органів влади.

Оскільки Японія належить до лідерів серед розвинутих країн за обсягом державного боргу, важливою складовою видатків бюджету загального рахунку є кошти на його обслуговування. Однак, ефективна боргова політика уряду обумовлює стабільність як абсолютного обсягу цих видатків, так і питомої ваги у структурі видатків бюджету (23-25%).

Освіта і сприяння науці охоплює 6% видаткової частини бюджету загального рахунку. Реалізуючи програму науково-технічного прогресу, уряд Японії збільшує державні асигнування на НДДКР. Особлива увага до потреб науки й освіти обумовлена тим, що вони стали визначальним структурним фактором економічного зростання. У складі видатків на науку більше 15% складають асигнування на гуманітарні науки, а на природничі та технічні науки виділяють близько 85% видатків. У майбутньому передбачено дещо вирівняти таке співвідношення шляхом прискореного збільшення асигнувань на гуманітарні науки.

Що стосується військових витрат, то їхній рівень в Японії, в порівнянні з іншими розвиненими країнами, достатньо низький. Частка витрат на оборону

становить 5-6% видатків бюджету загального рахунку, що дорівнює приблизно 1% від ВВП. Близько половини армійського бюджету витрачається на оплату праці військовослужбовцівконтрактників.

За рахунок бюджету загального рахунку також фінансуються заходи економічного розвитку, а саме: дорожнє будівництво, роботи по розвитку авіаційного і залізничного транспорту, системи зв'язку, витрати на ліквідацію наслідків стихійних лих тощо. Значна частина державних потреб фінансується через спеціальні рахунки центрального бюджету. Вони об'єднані у три групи:

1) *спеціальні рахунки установ* (12 рахунків), в тому числі: — рахунки державних установ – 1 (Національної лісової служби); — рахунки страхування – 7 (перестраховування збитків від землетрусів, страхування на випадок безробіття, пенсійного страхування, взаємного сільськогосподарського перестраховування, перестраховування у торгівлі, лісового страхування, перестраховування риболовецьких суден і страхування рибалок); — рахунки суспільних робіт – 1 (поліпшення соціальної інфраструктури); — рахунки адміністративної діяльності – 3 (реєстраційних послуг, постачання продуктів харчування, забезпечення безпеки транспортних засобів);

2) *спеціальні рахунки фондів управління* (2 рахунки), в тому числі: — програми державних позик та інвестицій (FILP); — фондів валютних операцій;

3) *інші спеціальні рахунки* (3 рахунки), в тому числі: — рахунки консолідації коштів – 2 (фінансової допомоги місцевим органам влади, консолідаційного фонду державних позик); — інші рахунки – 1 (стимулювання енергетики). Виконання спеціальних рахунків бюджету характеризується щорічним перевищенням дохідної частини над видатковою, внаслідок чого вони накопичили фінансові резерви, які більш ніж вдвічі перевищують обсяги видатків бюджету загального рахунку. Більшість цих резервів складають резерви страхування, призначені для здійснення у майбутньому страхових

виплат за різними видами соціального страхування.

Поточні видатки спеціальних рахунків центрального бюджету більш ніж вчетверо перевищують річні обсяги видатків бюджету загального рахунку. Однак, більшість видатків складають трансферти між самими спеціальними рахунками, за їхнього вирахування чисті видатки спеціальних рахунків значно менші. Більше 4/10 їхнього обсягу складають видатки на погашення боргових зобов'язань держави.

Майже третину видатків спеціальних рахунків центрального бюджету складають видатки соціального захисту, більшість із яких спрямовується на виплату пенсій. Уряд Японії приділяє велику увагу забезпеченню гідного рівня життя особам літнього віку, питома вага яких у структурі населення країни стабільно підвищується. Крім того, через зростання тривалості життя і збільшення періоду трудової активності цієї категорії населення, а також нестачу молодшої робочої сили, особи літнього віку є важливим компонентом ринку праці. Пенсійна система Японії достатньо складна і багатшарова. Кошти бюджету загального рахунку забезпечують 1/3 виплати базової пенсії, решта покривається за рахунок спеціальних рахунків та різних пенсійних фондів. Така пенсійна система дає можливість забезпечити пенсіонерам дохід після виходу на пенсію на рівні не нижче 50% від середньої зарплати по країні.

Пільгове кредитування та інвестування галузей економіки, будівництво соціальних об'єктів в Японії здійснюється за рахунок Інвестиційного бюджету, що являє собою державну програму позик та інвестицій. Саме за допомогою цієї державної програми уряд має можливість впливати на заходи та цілі структурної і промислової політики. Варто зауважити, що таке розмежування в державному фінансуванні має в Японії давню історію: виникло ще в період Мейдзі (1868-1912 рр.) і бере свій початок з рішення уряду в 1878 році використовувати поштові заощадження громадян з метою промислового

розвитку. Програма державних позик та інвестицій відрізняється від бюджетного фінансування тим, що її кошти виділяються на умовах зворотності, терміновості і платності. Інвестиції та позики, отримані компаніями у межах цієї програми, підлягають повному поверненню з нарахуванням відсотків, які сьогодні встановлюються на рівні приватних кредитних установ. Програма розробляється урядом одночасно з підготовкою проекту бюджету загального рахунку, але окремо від нього. Японський інвестиційний бюджет також проходить щорічне затвердження в парламенті. Фінансовими джерелами Програми державних позик та інвестицій виступають: спеціальні облігації (FILP bonds), система поштових заощаджень громадян, система поштового страхування життя, пенсійні фонди, спеціальний рахунок промислового інвестування, позики.

Реалізація нових досягнень інформаційних технологій, заходів щодо покращення охорони навколишнього природного середовища та інші суспільні потреби фінансуються за рахунок коштів спеціальних рахунків бюджету, зокрема з цією метою сформована Програма суспільних робіт.

Бюджетний рік починається у Японії з 1 квітня і закінчується 31 березня наступного календарного року. Такий принцип застосовується для усіх ланок фінансової системи. Учасниками бюджетного процесу є: парламент, кабінет, Міністерство фінансів, міністерства й урядові агенції, Аудиторська палата, а також науковці, журналісти, які беруть участь у процесі обговорення бюджету. Бюджетний процес охоплює наступні стадії:

1. Підготовка проекту бюджету здійснюється Міністерством фінансів. Інші міністерства і відомства готують пропозиції щодо об'єму і структури своїх бюджетів, а також по деяких іншим фінансовим питанням і направляють відповідні документи до бюджетного департаменту Міністерства фінансів. Упродовж вересня-грудня бюджетний департамент Японії складає проект

бюджету на основі поданих раніше документів. Спочатку розроблений проект бюджету подається на узгодження в Управління економічного планування, а потім – на розгляд кабінету міністрів; з урахуванням внесених поправок проект бюджету держави подається урядом на розгляд парламенту.

2. Розгляд бюджету здійснюється після його обговорення в бюджетній комісії. Затвердження бюджету вигляді закону згідно Конституції Японії проводить парламент.

3. Виконання бюджету здійснюється Міністерством фінансів і іншими міністерствами і відомствами. Касове обслуговування бюджету проводять Японський банк і його відділення. Міністерства і відомства в межах встановлених ним витрат представляють в Міністерство фінансів свої платіжні кошториси, які їм розглядаються і затверджуються. Далі копії кошторисів прямують в Японський банк, який здійснює відповідні операції.

Контроль за витрачанням бюджетних коштів проводиться кожного кварталу у вигляді звітів міністерств і відомств. Інспектори Міністерства фінансів вивчають отримані звіти, перевіряють дані і складають загальний звіт про виконання бюджету по доходах і витратах. Загальний звіт прямує на розгляд уряду країни, який, у свою чергу, відправляє його в ревізійне бюро. Тільки після того, як ревізійне бюро дасть свій висновок, звіт затверджується урядом і передається на розгляд і затвердження до парламенту.

7.4. Страховий ринок Японії

В сучасних умовах ринок страхування життя у Японії займає за розмірами друге місце у світі, акумулюючи близько 20% загальносвітового обсягу страхових премій та понад половину обсягу ринку страхування життя в Азії. Для країни характерний достатньо високий рівень проникнення страхування

(співвідношення між страховими преміями та ВВП), який складає близько 10% порівняно з 4% у США.

Особливо швидкими темпами японський ринок страхування життя розвивався у 2010-2011 рр. (середній темп приросту обсягу страхових премій – 15%), а з 2012 року спостерігається його стагнація (зменшення обсягу страхових премій у доларовому еквіваленті склало 3%).

Майже 2/3 обсягу страхових премій припадає на особисте страхування життя (24,1 трлн. єн), тоді як страхування особистих анuitетних виплат – 4,4 трлн. єн, групових анuitетних виплат – 3,7 трлн. єн, колективне страхування життя – всього 1,1 трлн. єн. Рівень страхових виплат, хоча й значно знизився впродовж останніх років, залишається достатньо високим.

Для японського ринку страхування життя характерний високий рівень концентрації капіталу, оскільки на ньому функціонує лише 43 компанії (порівняно з понад 800 у США та 250 – у Франції). Близько половини усіх компаній зі страхування життя складають дочірні підрозділи іноземних страховиків (Allianz Life, AXA Life, AEGON Sony Life, ING Life, MassMutual Life, Zurich Life та інші), однак вони контролюють лише 20% ринку.

Провідна роль на ринку страхування життя (6,48 трлн. єн, або 17,5% обсягу страхових премій) належить Японській компанії поштового страхування (Japan Post Insurance Co. (JPI), частка Nippon Life Insurance Co. складає 14,4% (5,3 трлн. єн), Meiji Yasuda Life Insurance Co. – 9,9% 325 ринку (3,7 трлн. єн). Ці японські страхові компанії входять до десятки провідних страховиків світу.

Страхові послуги є одними із найпопулярніших фінансових продуктів у Японії. Вирішальне значення для прибутковості компаній зі страхування життя має інвестиційна діяльність, адже доходи від інвестування складають близько 70% їхніх сукупних доходів. Період 1996-2005 рр. характеризувався різким зниженням відсоткових ставок, стагнацією ринку цінних паперів у зв'язку з

колапсом економіки «бульбашок», що негативно позначилось на фінансовому становищі компаній зі страхування життя. Складна економічна ситуація спонукала громадян не лише відмовлятися від придбання нових страхових полісів, але й не продовжувати існуючі договори. Через втрату доходів значна частина страхових компаній змушені були згорнути діяльність. З 31 компанії, які входили у 1996 році до Японської асоціації страхування життя (Life Insurance Association of Japan) до 2005 року залишилось тільки 15, решта збанкрутували або були приєднані до інших страховиків. Обсяги ринку страхування життя зменшились з майже 1,5 трлн. єн у 1997 році до 0,38 трлн. єн – у 2005 році. Впродовж останніх років більшість компаній зі страхування життя працювали прибутково, однак негативний вплив на доходи представництв іноземних страховиків мала суттєва девальвація єни відносно долара США. Втім, за оцінками фахівців, обсяг ринку страхування життя у Японії до 2019 року складатиме понад 533 млрд. дол. США.

З 2008 року на страховому ринку спостерігається активна консолідація страхових компаній з метою зниження адміністративних і збутових витрат. Перші позитивні наслідки такої консолідації страхові компанії відчули у 2010 році, коли норма рентабельності страхової діяльності дещо підвищилась.

За оцінками експертів, страхуванням життя охоплено понад третину населення країни. Другим за популярністю видом страхування життя є медичне страхування, на яке припадає 17,8% діючих страхових договорів. Питома вага інших напрямів страхування життя така:

- 13,3% діючих страхових договорів – угоди страхування на випадок онкологічного захворювання;
- 10% – угоди страхування на дожиття;
- 9,9% – угоди термінового страхування життя.

В умовах жорсткої конкуренції виняткового значення для страхових

компаній набуває пошук «дешевих» каналів просування страхових продуктів. Більшість своїх продуктів японські страховики розповсюджують через страхових агентів (68%), прямі продажі (близько 9%).

В останні роки швидко зростає роль банкострахування, або банківської моделі страхування (The Bank Insurance Model), коли страхові угоди розповсюджуються через мережу банківських відділень. Втім, його частка у структурі каналів розповсюдження страхових продуктів поки не значна – 4,3%. У 2011 році ринок страхування життя у Японії зазнав негативного впливу катастрофічного Великого східного японського землетрусу Тохоку (Great East Japan Earthquake). У зв'язку з цією подією Японською асоціацією страхування життя було зареєстровано понад 20 тис. справ про відшкодування, а загальний обсяг страхових виплат та претензій становив 160 млрд. єн.

Японський ринок ризикових видів страхування є третім за обсягом у світі та найбільшим в Азії. У країні функціонують близько 50 компаній ризикового страхування, в тому числі 28 японських та 22 іноземних. Разом з тим, більше 2/3 обсягу страхових премій припадає на три провідних компанії: Tokyo Marine Holdings, NKSJ і MS&AD Insurance Group Holding Inc. Як і ринок страхування життя, ринок ризикових видів страхування у Японії зазнав негативного впливу Великого японського землетрусу Тохоку, який відбувся у 2011 році. Якщо в 2008-2010 рр. середній рівень виплат становив в середньому 60-63%, то у 2011 році – вже 71%. У цьому році було виплачено рекордний для країни річний обсяг страхового відшкодування зі страхування від землетрусу – 1,13 трлн. єн. Катастрофічні наслідки землетрусу вказали на виняткове значення ризикового страхування у Японії, а також на необхідність перегляду моделі такого страхування задля більш об'єктивного оцінювання ризиків та розробки нових страхових продуктів.

Найважливішим видом ризикового страхування у Японії є страхування

транспорту. Із всього обсягу зібраних премій з ризикових видів страхування (крім страхування відповідальності власників транспортних засобів) близько 1/2 складають премії зі страхування транспорту. Як і в страхуванні життя, провідну роль у розповсюдженні продуктів ризикового страхування відіграють страхові агенти. При цьому страхові агенти забезпечили понад 99,7% страхових премій з обов'язкового страхування відповідальності власників транспортних засобів. Втім, намагаючись диверсифікувати канали продажу страхових полісів, страхові компанії часто вдаються до методу перехресного продажу, об'єднуючи збутові мережі для паралельного просування послуг як ризикового, так і страхування життя.

7.5. Фінансовий ринок Японії

Швидкий економічний розвиток Японії у післявоєнні роки сприяв росту фінансової потужності японських інститутів фінансового ринку. У 1990 році з 6 провідних компаній світу з управління цінними паперами 4 були японськими, а страхова компанія Nippon Life Insurance Company була першою у світі за обсягом активів. У 2007 році 49 японських компаній входили до списку 500 найбільших компаній за капіталізацією, а компанія Toyota займала у ньому 30-ту позицію.

Інститути фінансового ринку. До інститутів фінансового ринку Японії зараховують: банківські установи, кредитні організації кооперативного типу, небанківські фінансові організації, державні фінансові організації. У структурі активів фінансової системи переважають банківські установи. Провідною групою банків є так звані міські банки. Міські банки у фінансовій системі Японії посідають місце, аналогічне до місця grosbankів у ФРН.

У 90-х роках XX ст. фінансова систем Японії переживала глибоку кризу,

яка привела до банкрутства багатьох фінансових установ. У 1998 році уряд розпочав програму підтримки проблемних банків для уникнення їхнього банкрутства, на ці потреби було виділено 30 трлн. єн. Наприкінці року ця сума була подвоєна і склала 12% ВВП. З цієї суми 25 трлн. єн (210 млрд. дол.) були призначені для зміцнення фінансового стану міських банків. Для контролю за використанням коштів було створено Комітет з відродження фінансового сектору. Допомога держави полягала у купівлі нею привілейованих акцій чи облігацій з правом конвертації у звичайні акції. Банки довгострокового кредитування – Японський банк довгострокового кредиту і Японський кредитний банк – були націоналізовані.

У 2000-х роках посилювався процес консолідації банківських активів шляхом злиття і поглинання. На сьогодні провідними банками Японії є Mitsubishi UFJ Financial Group, Mizuho Holdings, Sumitomo Mitsui Banking Corp., Resona Holdings.

Банківські установи відіграють важливу роль у функціонуванні ринку цінних паперів. Зазвичай, банки створюють дочірні компанії з управління цінними паперами, які з 2001 року можуть здійснювати з ними будь-які операції. З 2004 року згідно законодавства банки отримали право самостійно здійснювати роздрібні операції з корпоративними цінними паперами у якості посередників для компаній з управління активами.

Відповідно до чинного законодавства, держава обмежує участь банків в акціонерному капіталі японських компаній. У 2001 році був прийнятий закон, згідно якого обсяг інвестицій банків не має перевищувати їхнього власного капіталу. Для виконання цього закону було створено спеціальну корпорацію, а центральний банк Японії здійснював викуп наявних у банків акцій (у 2002-2004 роках). Внаслідок цього, до 2007 року вимоги нового закону були дотримані більшістю банків, а їхня частка в акціонерному капіталі суттєво знизилася.

Окремим різновидом банківських установ є трастові (довірчі) банки, які переважно надають трастові послуги, в тому числі управління пенсійними фондами та інвестиційними трастами (фондами). Інвестиційні фонди у Японії мають контрактну форму: інвестор купує частку у фонді, потім кошти передаються до довірчого банку, який передає їх одній компанії з управління активами для інвестування. Трастові (довірчі) банки також контролюють виконання брокерськими компаніями операцій з цінними паперами. Більшість трастових банків завдяки взаємному володінню акціями тісно пов'язані з великими комерційними банками. Інвестиційні компанії завдяки створеним закордонним філіям активно розширюють масштаби своєї діяльності в інших країнах. Примітно, що закордонні філії функціонують як банківські установи і виконують різноманітні операції, властиві банкам та інвестиційним компаніям, тоді як у самій Японії їх банківська діяльність обмежена.

Крім страхових компаній, помітною активністю серед спеціальних фінансово-кредитних інститутів Японії вирізняються лізингові компанії. Розвиток лізингу в Японії започатковано у 1963 році із заснуванням перших лізингових компаній. На сьогодні в країні функціонує два види лізингових компаній: універсальні (надають в оренду широкий спектр машин та обладнання) та спеціалізовані (спеціалізуються на наданні в оренду машин і обладнання певного виду: автомобілів, будівельної техніки, комп'ютерів тощо).

Компанії з управління активами (цінними паперами) функціонують в країні з 1948 року. Діяльність з управління активами до кінця 90-х років підпадала під державне ліцензування, яке здійснювало Міністерство фінансів. Воно видавало ліцензії на 4 види діяльності:

- 1) дилерську;
- 2) брокерську;
- 3) андерайтингову;

4) на здійснення роздрібних операцій з приватними інвесторами. Більшість фірм мали ліцензії на кілька видів діяльності, а інвестиційні дома – на усі. З 1998 року система ліцензування була замінена на систему реєстрації.

Важливе місце у фінансовій системі країни посідають державні спеціальні фінансово-кредитні інститути. До них зараховують: ощадні каси, Бюро довірчих фондів Міністерства фінансів Японії, Японський банк розвитку, Експортно-імпортний банк Японії, а також фінансово-кредитні корпорації, до яких належать:

- Народна фінансова корпорація;
- Фінансова корпорація малого бізнесу;
- Фінансова корпорація санітарної екології;
- Фінансова корпорація сільського, лісового та рибного господарства;
- Корпорація житлових позик;
- Фінансова корпорація державних підприємств;
- Корпорація розвитку Хоккайдо і Тохоху;
- Фінансова корпорація розвитку острова Окінава.

Сферою інтересів державних фінансово-кредитних інститутів є ті галузі економіки, які з певних причин не привабливі для комерційного кредитування. Кредит цих установ традиційно найбільш пільговий завдяки тому, що вони отримують кошти від Бюро довірчих фондів під офіційно встановлений низький процент і працюють як органи фінансування. Ощадні каси функціонують при поштових відділеннях і тому називаються поштово-ощадними. Залучені кошти ощадні каси переказують у розпорядження Бюро довірчих фондів міністерства фінансів. Ресурси Бюро довірчих фондів Міністерства фінансів формуються за рахунок вкладів населення у державних поштово-ощадних касах і державних пенсійних фондах і спрямовуються на кредитування державних підприємств та кредитних Інститутів.

До інститутів довгострокового кредитування промисловості також належить Японський банк розвитку, заснований у 1951 році.

Експортно-імпортний банк (Ексімбанк Японії) створений у 1950 році й перебуває у повній державній власності. Власні ресурси банку складаються з його капіталу і бюджетних асигнувань, а залучені ресурси формуються за рахунок позик з центрального бюджету та іноземних запозичень. Показники діяльності банку щорічно затверджуються парламентом країни, а оперативне управління ним здійснює Міністерство фінансів Японії.

Фінансово-кредитні корпорації спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей господарства (сільського господарства, лісової промисловості та рибальства, житлового будівництва тощо), регіонів, що відстають в економічному розвитку, а також підприємств і місцевих органів влади. Фінансові плани цих установ затверджуються парламентом, а поточна діяльність контролюється відповідними міністерствами. Кредити фінансово-кредитних корпорацій надаються на пільгових умовах, що створює підґрунтя для економічного зростання країни й послаблення соціальних суперечностей.

Фондовий ринок Японії. У 80-х роках ХХ ст. японська економіка переживала бум, який позначився в тому числі й розбуханням фінансових активів і формуванням «піраміди» на ринку акцій і нерухомості. В цей період капіталізація японських компаній була найвищою у світі, ринок акцій Японії складав 40% 333 світового. У 1990-1992 роках мала місце фінансова криза, пов'язана з обвалом фінансового ринку, що негативно позначилося на розвитку фінансового сектору країни. Спроби уряду Японії за допомогою підтримки банківського сектору стимулювати зростання фінансового ринку призвели до різкого зростання бюджетного дефіциту і державного боргу країни. Ці проблеми підштовхнули уряд Японії у 1997-2001 роках провести масштабну реформу, яка суттєво змінила структуру, механізми функціонування

фінансового сектору.

Ринок акцій. Японську фінансову систему можна зарахувати до типу банківських. Відтак, поповнення фінансових ресурсів за рахунок емісії акції та облігацій не має значного поширення. Більшість японських підприємств задовольняє потреби у фінансових ресурсах за рахунок банківського кредитування. Японський ринок акцій характеризується значною волатильністю – періоди швидкого зростання змінюються глибоким падінням індексів. Не зважаючи на це, японський ринок має значну привабливість для інвесторів, оскільки характеризується порівняно вищою прибутковістю фінансових інструментів. Внаслідок цього, впродовж останніх років спостерігається підвищений інтерес іноземців до участі в акціонерному капіталі японських компаній.

На відміну від багатьох країн Європи, вторинний ринок акцій у Японії переважно біржовий – на Токійську фондову біржу припадає 90-98% обороту торгівлі акціями. Залежно від обороту торгівлі і величини емітента акції поділяють на акції першої (95% обсягу капіталу) та другої секції. Для венчурних компаній створено спеціальну категорію – материнську. Окрема секція створена також для іноземних компаній. Особливістю японського ринку акцій є те, що у вільному обігу перебуває незначна частина акціонерного капіталу, банківські установи і нефінансові корпорації є найбільшими держателями власних акцій.

Однак, у Японії набагато більше, ніж в інших країнах світу поширене володіння цінними паперами серед фізичних осіб. Не зважаючи на значну розповсюдженість володіння акціями серед населення, 1/2 активів домогосподарств все-таки вкладена у банківські депозити, а 26% – у пенсійні заощадження.

Ринок облігацій. За своїм обсягом ринок облігацій Японії поступається тільки ринку США. На відміну від ринку акцій, вторинна торгівля державними

облігаціями практично повністю здійснюється на позабіржовому ринку. Більше половини державних зобов'язань у Японії перебувають в державних установах – урядових агентствах та центральному банку. Питома вага іноземних інвесторів у володінні державними борговими зобов'язаннями дещо нижча, ніж в інших країнах. Причиною цього є також і проведення політики нульових ставок. У 90-х роках ХХ ст. японська економіка переживала рецесію і щоб стимулювати економічне зростання, центральний банк Японії постійно знижував облікову ставку (рефінансування), неодноразово встановлюючи її на нульовому рівні. Відповідно до цього знижувався і рівень доходності державних цінних паперів (казначейських векселів, векселів управління готівкою та ін.), який складав 0,7-1,7% (у 3-4 рази нижче від рівня інших розвинутих країн).

Ринок корпоративних облігацій особливо активно розвивався у 2000-х роках – його зростання склало 4 рази. Однак, щорічний обсяг фінансування японських корпорацій шляхом емісії облігацій на внутрішньому ринку продовжує залишатися не значним.

В Японії спостерігається тенденція до переходу від банківських депозитів до високодохідних інвестицій. Пенсійні фонди поступово переорієнтовуються з інвестування коштів у державні цінні папери на придбання інструментів інвестиційних фондів.

Японський фінансовий ринок поєднує міжбанківська інформаційна система телекомунікацій, яка є найбільш розвинутою у світі. Пов'язуючи за допомогою комп'ютерної мережі приблизно 5300 фінансових організацій і 42000 філій, вона дає змогу одержувати переведені з будь-якого місця кошти в той же день.

Регулювання фондового ринку у Японії. Основним документом, який регулює діяльність фондового ринку Японії, є Закон про цінні папери і фондові

біржі від 1948 року. До кінця 90-х років виключні повноваження з регулювання ринку цінних паперів мало Міністерство фінансів. Починаючи з 1992 року в Японії було створено Комісію з цінних паперів і бірж, до функцій якої належав нагляд і контроль за станом ринку. Ця структура підпорядковувалася Міністерству фінансів, яке продовжувало виконувати більшість функцій регулювання ринку. У 1998-2001 роках у Японії проводилася фінансова реформа під назвою «Великий струс», призначена для зняття багатьох обмежень щодо діяльності на фінансовому ринку. Реформа впровадила ряд інновацій, а саме:

- дозволялося створювати фінансові холдингові компанії;
- банки отримали право засновувати дочірні компанії з управління активами;
- банки отримали право торгувати інструментами колективного інвестування і акціями;
- компаніям з управління активами було дозволено надавати посередницькі довірчі операції;
- банки отримали право надавати страхові послуги, а страхові компанії – надавати банківські послуги;
- держава перестала регулювати розмір комісійних при здійсненні операцій з фінансовими інструментами;
- було скасовано усі обмеження для іноземців на володіння акціями лістингових компаній;
- посилено відповідальність за шахрайські операції на фінансовому ринку;
- право на управління пенсійними фондами було надано, крім трастових банків і компаній зі страхування життя, також компаніям з управління активами та ін.

Одним з елементів реформи стало створення спеціального регулятора поза структурою Міністерства фінансів – Агентства фінансового нагляду (з 2000 року – Агентство з фінансових послуг), на яке було покладено функції контролю за фінансовою системою країни. Воно підпорядковане безпосередньо прем'єр-міністру, бере участь у підготовці правової бази з питань функціонування фінансового ринку і має право накладати штрафні санкції на порушників. Безпосередній контроль за діяльністю брокерів та дилерів на ринку здійснює Комісія з цінних паперів і бірж, підпорядкована Агентству з фінансових послуг.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте фінансові джерела Програми державних позик та інвестицій Японії.
2. Охарактеризуйте стадії бюджетного процесу в Японії.
3. Охарактеризуйте фінансово – промислові групи в Японії.
4. Охарактеризуйте складові частини фінансової системи Японії.
5. Охарактеризуйте головні складові сучасної податкової системи Японії.
6. Охарактеризуйте регулювання фондового ринку у Японії.
7. Охарактеризуйте фінансово – кредитні інститути Японії.

Тематика реферативних робіт

1. Основні податки у податковій системі Японії.
2. Спеціальні рахунки центрального бюджету Японії.

3. Бюджет загального рахунку Японії.
4. Розвиток страхового ринку Японії.
5. Інвестиційний бюджет Японії.

Використана та рекомендована література: [13; 18; 23; 29; 31; 34; 39; 40; 44; 45].

Фонд тестових завдань

Тема 1. Теоретичні засади функціонування фінансів у зарубіжних країнах

1. **Які цінності суспільно – економічного ладу Заходу не закладаються в основу фінансів зарубіжних країн:**
  - а) тоталітаризм;
  - б) верховенство права;
  - в) права людини;
  - г) плюралістична демократія.
2. **Яка модель соціально – економічного розвитку базується на дотриманні інтересів господарських, професійних, профспілкових та інших об'єднань:**
  - а) американська;
  - б) англійська;
  - в) західноєвропейська;
  - г) японська.
3. **Які фактори визначають структуру місцевих бюджетів:**
  - а) державний устрій;
  - б) норми конституції;
  - в) податкове законодавство;
  - г) усі відповіді вірні.
4. **Чотирирівнева система бюджетів характерні для:**
  - а) Японії;
  - б) Франції;
  - в) Польщі;
  - г) усі відповіді вірні.
5. **Що є основою американської моделі соціально – економічного розвитку:**
  - а) плюралізм;
  - б) протекціонізм;
  - в) дуалізм;
  - г) індивідуалізм.
6. **Що визначає структуру та функціональні елементи фінансової системи:**
  - а) директиви міжнародних організацій;
  - б) нормативні акти;
  - в) тип і модель економічної системи країни;
  - г) територіально – адміністративний поділ країни.
7. **Які ланки фінансових відносин об'єднує система державних фінансів у розвинутих країнах:**
  - а) федеральний та місцеві бюджети;
  - б) державний кредит;
  - в) спеціальні позабюджетні корпорації;
  - г) усі відповіді вірні.
8. **Які фактори впливають на фінансову систему держави:**
  - а) тип соціальної політики;
  - б) характер міжнародної діяльності;
  - в) рівень демократизації суспільства;
  - г) усі відповіді вірні.
9. **Основні напрями видатків центрального бюджету:**
  - а) державне управління;
  - б) міжнародна діяльність;
  - в) національна оборона;
  - г) усі відповіді вірні.
10. **На які потреби у зарубіжній практиці спрямовуються ресурси місцевих бюджетів:**
  - а) система освіти;
  - б) соціальний захист;
  - в) медичне обслуговування;
  - г) усі відповіді вірні.

Тема 2. Особливості функціонування державних фінансів у країнах з ринковою економікою

1. **Неподаткові доходи формуються від:**
  - а) від продуктивної діяльності держави та від реалізації її майнових прав;
  - б) від господарської діяльності держави;
  - в) від використання державного майна;
  - г) від перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави
2. **Фінансовий інструмент, який, не порушуючи діючого законодавства, використовують для мінімізації оподаткування і захисту комерційної таємниці, це:**
  - а) розрахункові операції;
  - б) міжнародні операції;
6. **Яка риса є нехарактерною для податкового методу формування доходів бюджету:**
  - а) законодавчо регламентований порядок сплати;
  - б) добровільність;
  - в) однаковий підхід до всіх платників;
  - г) безеквівалентність.
7. **Які існують основні групи причин ухилення від сплати податків:**
  - а) морально-етичні;
  - б) економічні;
  - в) політичні;
  - г) всі відповіді вірні.

- в) оффшорні операції;
г) валютні операції.
3. **Відкрита реєстрація морських суден з метою отримання додаткового прибутку від пільг з оподаткування, це:**
а) надійний стяг;
б) зелений шлях;
в) прихований знак;
г) зручний прапор.
4. **Характерними рисами оффшорного центру є:**
а) надання пільг тільки по валютних операціях;
б) надання пільг тільки по фінансових операціях з вітчизняними резидентами;
в) надання пільг тільки по фінансових операціях з іноземними резидентами;
г) всі відповіді вірні.
5. **Обсяги фінансових ресурсів, які обертаються через оффшорні зони:**
а) дуже незначні;
б) до 1 млн.долл.;
в) до 10-11,5 трлн.и долл.;
г) їх неможливо розрахувати.
8. **На оффшорних підприємствах ведення бухгалтерського обліку та звітності:**
а) зведено до мінімуму або взагалі відсутнє;
б) є максимально вимогливим;
в) не відрізняється від неоффшорних підприємств;
г) немає вірної відповіді.
9. **Країна, вибрана в якості податкової гавані, має відповідати наступним критеріям:**
а) плинність політичного режиму;
б) менші податкові ставки в порівнянні з національним податковим правом;
в) членство в міжнародних фінансових організаціях;
г) всі відповіді вірні.
10. **Незаконне ухилення може здійснюватися шляхом:**
а) заниження показників фонду оплати праці та чисельності працівників;
б) недекларування окремих видів діяльності;
в) спотворення даних бухгалтерського обліку;
г) усі відповіді вірні.

Тема 3. Фінансова система Великобританії

1. **Яка галузь економіки Великобританії не є частиною «первинного сектору»:**
а) сільське господарство;
б) будівництво;
в) рибальство;
г) лісове господарство.
2. **Які види державних підприємств існують у Великобританії:**
а) державні корпорації;
б) змішані підприємства;
в) відомчі підприємства;
г) усі відповіді вірні.
3. **Тривалість бюджетного року у Великобританії складає:**
а) 1.04 – 31.03;
б) 1.01 – 31.12;
в) 1.05 – 30.04;
г) 1.10 – 30.09.
4. **З якого фонду здійснюються видатки поточного характеру:**
а) місцевих бюджетів;
б) регіональних бюджетів;
в) національного фонду позик;
г) консолідованого фонду
5. **Які існують два основних фінансових закони, які регулюють питання бюджету:**
а) Закон про доходи та Закон про видатки;
б) Закон про асигнування та Закон про фінанси;
в) Закон про фінансування та Закон про витрачання;
6. **Які види допомоги передбачає система міжбюджетних трансфертів:**
а) грантів на спеціальні цілі;
б) безоплатної допомоги;
в) медичної субвенції;
г) освітньої субвенції.
7. **Система державних фінансів Великобританії складається з:**
а) бюджету центрального уряду;
б) місцевих бюджетів;
в) спеціальних позабюджетних фондів;
г) всі відповіді вірні.
8. **На який термін здійснюється бюджетне планування:**
а) один рік;
б) два роки;
в) n'ять років;
г) десять років.
9. **Який податок має найбільше фіскальне значення у Великобританії:**
а) ПДВ;
б) податок на майно;
в) мито;
г) прибутковий податок.
10. **Який соціальний фонд займає провідне місце в Великобританії:**
а) Національний фонд страхування;
б) Пенсійний фонд;
в) Фонд соціального страхування;
г) немає вірної відповіді.

г) немає вірної відповіді.

Тема 4. Фінансова система Сполучених Штатів Америки

1. **Які функції покладені на Головне бюджетно-контрольне управління США:**
  - а) аналіз виконання федерального бюджету;
  - б) експертиза законопроектів з фінансових питань і урядових програм;
  - в) зовнішній фінансовий контроль за діяльністю міністерств;
  - г) емісія грошових знаків.
2. **За рахунок яких джерел формуються доходи федерального бюджету:**
  - а) податкові надходження;
  - б) неподаткові надходження;
  - в) внески на соціальне страхування;
  - г) мито.
3. **Бюджетний процес складається із таких основних стадій:**
  - а) вироблення президентського варіанту проекту бюджету;
  - б) робота Конгресу над бюджетом;
  - в) виконання бюджету;
  - г) всі відповіді вірні.
4. **Тенденцією сучасного страхового ринку США є:**
  - а) поступова концентрація страхового ринку;
  - б) виникнення дрібних компаній;
  - в) монополізація з боку держави;
  - г) немає вірної відповіді.
5. **Яка модель державного регулювання страхового ринку існує в США:**
  - а) децентралізована модель;
  - б) централізована модель;
  - в) держава не регулює ринок;
  - г) держава є монополістом на ринку.
6. **Бюджетний рік у США триває:**
  - а) 1.01 – 31.12;
  - б) 1.03-30.04;
  - в) 1.10-30.09;
  - г) 1.11 – 31.10.
7. **На які основні сегменти поділяється страховий ринок у США:**
  - а) автострахування та страхування життя;
  - б) страхування життя та ризикове страхування;
  - в) страхування майна та ризикове страхування;
  - г) немає вірної відповіді.
8. **Система федеральних фінансів США складається з наступних елементів:**
  - а) фінанси федерації;
  - б) фінанси штатів;
  - в) місцеві фінанси;
  - г) всі відповіді вірні.
9. **Координацією регуляторної політики на рівні країни в цілому займається:**
  - а) Національна асоціація страхових комісарів;
  - б) Федеральне об'єднання страховиків;
  - в) Державний страховий комітет;
  - г) Федеральна резервна система.
10. **Характерною рисою американського боргового ринку є:**
  - а) значні обсяги обігу довгострокових цінних паперів;
  - б) невеликі обсяги обігу деривативів;
  - в) значні обсяги обігу короткострокових цінних паперів;
  - г) немає вірної відповіді.

Тема 5. Фінансова система Федеративної Республіки Німеччини

1. **Бюджетний устрій ФРН базується на принципах:**
  - а) централізації;
  - б) децентралізації;
  - в) соціального гуманізму;
  - г) авторитарного режиму.
2. **В основу функціонування бюджетної системи ФРН покладено такі принципи:**
  - а) довгострокове фінансове планування;
  - б) короткострокове фінансове планування;
  - в) недотримання класичних принципів єдності і повноти бюджету;
  - г) немає вірної відповіді.
3. **Які повноваження мають науково – дослідні установи щодо організації бюджетного процесу:**
  - а) складають експертні доповіді;
  - б) вносять зміни до бюджетного процесу;
  - в) проводять консультації;
  - г) інформують громадськість.
4. **Провідну роль у видатковій частині бюджету складають:**
  - а) видатки на оборону;
  - б) капітальні видатки;
  - в) адміністративні видатки;
  - г) видатки соціального характеру.

3. **Прийняття бюджету є суверенним правом:**
  - а) канцлера;
  - б) президента;
  - в) Міністерства фінансів;
  - г) парламента.
4. **Характерними рисами економіки Німеччини є:**
  - а) незначний рівень концентрації виробництва і капіталу;
  - б) широкомасштабне впровадження досягнень НТП;
  - в) зниження конкурентоздатності продукції за рахунок високої якості і екологічної безпеки;
  - г) незначна роль іноземного капіталу
5. **Страховий ринок ФРН характеризується:**
  - а) високим рівнем конкуренції;
  - б) незначною конкуренцією;
  - в) нестабільністю прибутків страховиків;
  - г) процесом подрібнення страхових компаній.
8. **Структурно місцеві бюджети Німеччини складаються з таких частин:**
  - а) адміністративний бюджет і фондовий бюджет;
  - б) номінальний бюджет і реальний бюджет;
  - в) бруто-бюджет і нетто-бюджет;
  - г) немає вірної відповіді.
9. **Фінансова система ФРН складається з таких рівнів:**
  - а) фінанси федерації;
  - б) фінанси земель;
  - в) місцеві фінанси;
  - г) всі відповіді вірні.
10. **Що є тенденцією податкової системи Німеччини:**
  - а) посилюються фіскальні позиції ПДВ і непрямих податків загалом;
  - б) знижується роль непрямих податків;
  - в) значення непрямих податків не змінюється вже довгі роки;
  - г) немає вірної відповіді.

Тема 6. Фінансова система Франції

1. **Які надходження будуть використані для виплати пенсій в період з 2020 по 2040 роки:**
  - а) доходи від приватизації;
  - б) доходи від емісії банкнот;
  - в) доходи від емісії цінних паперів;
  - г) доходи від валютних операцій.
2. **З якого року спеціальні рахунки казначейства підпадають під контроль парламенту:**
  - а) 1959;
  - б) 2000;
  - в) 2008;
  - г) 2018.
3. **Основним фінансовим інструментом адміністративних одиниць є:**
  - а) державний бюджет;
  - б) приєднані бюджети;
  - в) місцеві бюджети;
  - г) додаткові бюджети.
4. **З яких рівнів складається бюджет розширеного уряду Франції:**
  - а) рахунки центрального уряду;
  - б) бюджети місцевих органів влади;
  - в) бюджети системи соціального страхування;
  - г) всі відповіді вірні.
5. **Частка загальнодержавних податків у доходах місцевих бюджетів складає:**
  - а) 1%;
  - б) 5%;
  - в) 40%;
  - г) 100%.
6. **Основні риси політики неоконсерватизму:**
  - а) підвищення соціальних гарантій;
  - б) зменшення рівня безробіття;
  - в) проведення соціальної реформи;
  - г) немає вірної відповіді.
7. **Характерними рисами бюджетної системи Франції є:**
  - а) єдність бюджетів;
  - б) централізація;
  - в) децентралізація;
  - г) глобалізація.
8. **Період від початку підготовки проекту бюджету до складання звіту про його виконання у Франції займає:**
  - а) календарний рік;
  - б) більше двох років;
  - в) більше трьох років;
  - г) більше п'яти років.
9. **Основними джерелами формування коштів спеціальних соціальних фондів є:**
  - а) внески підприємців (60%);
  - б) внески застрахованих осіб (18%);
  - в) надходження від держави (20%);
  - г) всі відповіді вірні.
10. **Характерною рисою французької системи оподаткування є:**
  - а) превалювання прямих податків;
  - б) плинність податкового законодавства;
  - в) стабільність податкових ставок;
  - г) простота адміністрування.

Тема 7. Фінансова система Японії

1. **Одна з характерних рис фінансової системи Японії, це:**
  - а) застосування податкових ставок незалежно від типу сімей;
  - б) дотації місцевим бюджетам дуже незначні;
  - в) наявність фінансових корпорацій;
  - г) повна фінансова самостійність місцевих бюджетів.
2. **Одна з передумов японського «економічного дива», це:**
  - а) нарощування армії;
  - б) зменшення державного боргу;
  - в) інноваційні технології;
  - г) збільшення кількості державних підприємств.
3. **Програма економічного відродження країни після Другої світової війни носила назву:**
  - а) завдання Джеймса;
  - б) проект Сміта;
  - в) місія Шоупа;
  - г) праця Сміта.
4. **Головними складовими сучасної податкової системи Японії є:**
  - а) прибутковий податок з фізичних осіб;
  - б) податок на прибуток корпорацій;
  - в) податок на спадщину і дарування;
  - г) усі відповіді вірні.
5. **Основні риси концепції «японської моделі суспільного добробуту»:**
  - а) максимальні суспільні асигнування на вирішення соціальних проблем;
  - б) обмеженість індивідумів;
  - в) принцип «рівних можливостей»;
  - г) немає вірної відповіді.
6. **Зміни, що відбулися у податковій політиці Японії наприкінці 80-х років XX ст.:**
  - а) впроваджено диференційований підхід до оподаткування компаній;
  - б) визначено максимально можливий розмір усіх прямих податків для юридичних осіб;
  - в) введені податкові ставки для базових типів сімей;
  - г) усі відповіді вірні.
7. **На скільки категорій поділене населення країни з метою оподаткування доходів :**
  - а) дві;
  - б) три;
  - в) чотири;
  - г) п'ять.
8. **Падіння споживчого попиту , яке супроводжувалось зниженням цін на товари і послуги, це:**
  - а) інфляція;
  - б) дефляція;
  - в) стагнація;
  - г) консолідація.
9. **Бюджет загального рахунку формується на основі:**
  - а) індикативних планів соціально-економічного розвитку;
  - б) наукових доповідей;
  - в) стратегічних рішень уряду;
  - г) рекомендацій фінансово – кредитних установ.
10. **Інвестиційний бюджет являє собою:**
  - а) резервний фонд уряду;
  - б) фонд безоплатної фінансової допомоги;
  - в) державну програму позик та інвестицій;
  - г) програму розвитку людського капіталу.

Завдання для самостійної роботи студентів

Самостійна роботи студента є невід’ємною складовою освітнього процесу, в процесі якої студентом виконуються завдання під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Самостійна робота студента є основним засобом засвоєння ним начального матеріалу в час, вільний від обов’язкових навчальних занять.

Метою самостійної роботи студента є допомогти студенту поглибити та закріпити знання, здобуті у процесі вивчення дисципліни «Фінансові системи зарубіжних країн» шляхом проведення самостійного наукового дослідження та його апробації, формування професійних умінь і навичок в процесі осмислення тієї чи іншої проблеми з функціонування фінансових систем у зарубіжних країнах.

Структура роботи повинна містити:

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки.

Обсяг роботи повинен складати 25-30 аркушів друкованого тексту.

У **вступі** (2-3 сторінки друкованого тексту) розглядаються:

- актуальність теми, її теоретичне та практичне значення;
- мета, яку ставить перед собою автор при написанні роботи;
- завдання автора щодо досягнення мети, що співпадають з пунктами розширеного плану, за яким студент виконуватиме роботу;
- об’єкт та предмет дослідження в роботі;

- короткий огляд літературних джерел, оцінка повноти і глибини розкриття даної теми в літературних джерелах;
- чому дана тема розкрита саме в такій послідовності;

Об'єктом дослідження є предметне поле дослідження, частина об'єктивної реальності, що вивчається. *Предмет* дослідження – це те, що безпосередньо буде досліджене у роботі. Таким чином, предмет дослідження є вужчим, ніж об'єкт.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також з його кінцевим результатом і шляхом його досягнення. Мета передбачає те, що слід зробити в ході дослідження. Конкретизація мети дослідження відбувається шляхом окреслення конкретних завдань. Виконання завдань дослідження неможливе без ознайомлення з основними джерелами та літературою з теми роботи.

Основна частина - складається з трьох розділів з нової сторінки. Обсяг одного розділу повинен мати не менше 8-10 сторінок і містити 2-3 підрозділи. Кожний розділ починається з нової сторінки.

Перший розділ- теоретичний. Тут висвітлюються теоретичні основи теми роботи, різні точки зору щодо даної проблеми;сучасні аспекти, принципи та методологія даної тематики. У ньому слід розкрити стан теоретичних напрацювань з обраної теми, проаналізувати існуючі різноманітні погляди (в тому числі власні) на ті чи інші аспекти, виявити нерозв'язні проблеми, які потребують розв'язання в теоретичному, методичному та прикладному плані. Важливе місце в даному розділі посідає викладення характеристика сутності даного питання, враховуючи сучасний досвід фінансових відносин високорозвинених країн та методику аналізу даної теми роботи. Автор повинен продемонструвати свої знання теоретичних основ даної теми і обґрунтувати вибір найпридатнішого для обраної теми напряму дослідження. Також

необхідно дослідити розвиток об'єкта дослідження.

У другому розділі слід здійснити аналіз об'єкта дослідження. Основне завдання другого розділу – подати результати аналізу показників в аспекті досліджуваної проблеми. В процесі вивчення проблеми визначається дійсне становище об'єкта з досліджуваної сторони проблеми, виявляється недоліки та їх причини, у процесі обробки зібраних матеріалів складаються таблиці, будуються графіки, діаграми, розраховуються відносні, середні величини, проводяться їх групування, тобто створюється нова інформація. Слід підкреслити, що аналіз повинен стосуватися лише тієї сторони діяльності, яка є предметом дослідження даної роботи.

У третьому розділі окреслюються шляхи вирішення проблем, виявлених в ході дослідження, вносяться пропозиції щодо впровадження розроблених студентом заходів, їх економічної ефективності. Цей розділ повинен містити конкретні економічні й соціально обгрунтовані пропозиції щодо прийняття стратегічних або проектних рішень становлення, розвитку та діяльності суб'єкта, що досліджується, використання його ресурсного, науково-технічного, організаційного та інфраструктурного потенціалу. Цей розділ може містити опрацювання зарубіжного досвіду діяльності об'єкта дослідження та використання його для вирішення проблем в Україні.

В кінці кожного розділу повинно бути узагальнення викладеної думки, невеликий висновок. Для цього можна використовувати слова, які в українській мові означають узагальнення, підбиття підсумків : таким чином, отже.

Кожен з розділів в роботі розбивається на підрозділи так, щоб ці підрозділи були частками цілого, а також дотримувалась завершеність думки та логічність переходу від одного підрозділу до іншого. Обсяг підрозділу- не менше 3-4 друкованих сторінок.

Розділи роботи повинні бути пов'язані один з одним або доповнювати

один одного і становити певну цілісність. Теоритичні і методичні положення, викладені в першому розділі, є вихідною точкою для аналізу економічних явищ, що висвітлюються в другому розділі. В свою чергу, дані цього аналізу, а також теоретичні передумови- основа рекомендацій, що висловлюються в заключному третьому розділі роботи.

Висновки (2-3 сторінки друкованого тексту) повинні логічно завершується роботу і мати конкретний характер. Висновок передбачають:

- підсумки всієї роботи;
- результати виконаних завдань, поставлених у вступі;
- узагальнення дослідження;
- пропозиції автора, які впливають з науково- теоретичних та практичних узагальнень.

У пропозиціях необхідно дати рекомендації щодо впровадження розроблених студентом заходів, їх економічної ефективності, доцільності застосування в практичній діяльності.

Схема розділу “Висновки” наступна: актуальність теми – оцінка і узагальнення проблеми причини, які спонукали виникненню цих проблем- пропозиції автора по усуненню цих проблем, щодо шляхів вирішення цих проблем та оцінка ефективності цих шляхів.

В **списку використаних джерел** (від 20 позицій) вказуються лише ті джерела, які були використані при написанні роботи. Список використаних джерел укладається згідно з діючими нормативними вимогами.

В **додатках** розміщується документи, за даними яких проведено аналіз. Усі додатки повинні бути пронумеровані буквами.

Тематика робіт:

1. Вплив еволюції політичних, економічних та соціальних інститутів на розвиток фінансів у зарубіжних країнах.
2. Аналіз розбіжностей у підходах вітчизняної та зарубіжної фінансової науки до трактування сутності фінансів.
3. Вплив світової економічної кризи на розвитку державних фінансів у зарубіжних країнах.
4. Фактори стабільного характеру фінансової політики у зарубіжних країнах.
5. Негативні тенденції у розвитку системи державних фінансів в сучасних умовах.
6. Структура ринково-орієнтованої фінансової системи.
7. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових систем у розвинутих країнах та в країнах, які розвиваються.
8. Основні причини ухилення від сплати податків в Україні та в розвинутих країнах Європи.
9. Позитивні та негативні наслідки використання непрямих методів фінансування соціальної сфери в зарубіжних країнах.
10. Форми державно-приватного партнерства, які застосовуються у зарубіжній практиці.
11. Проблеми фінансової системи Великобританії на сучасному етапі.
12. Основні ознаки британської моделі міжбюджетних трансфертів.
13. Особливості британської моделі фінансування охорони здоров'я.
14. Специфіка управління державним боргом у Великобританії.
15. Особливості організації управління фінансами у США.
16. Основні тенденції формування доходів і видатків федерального бюджету США.
17. Основні ознаки, які характеризують ринок боргових фінансових

інструментів у США.

18. Організація регулювання страхового ринку у США та Україні: порівняльний аналіз.
19. Структура та рівень розвитку сучасної фінансової системи ФРН.
20. Основні тенденції розвитку страхового ринку ФРН в сучасних умовах.
21. Характерні риси німецької моделі бюджетного федералізму.
22. Аналіз можливостей використання досвіду медичного страхування у ФРН при реформуванні системи охорони здоров'я в Україні.
23. Особливості організації регулювання фінансового ринку у ФРН.
24. Розмежування податкових надходжень між федеральним, земельними бюджетами та бюджетами громад у ФРН.
25. Вплив об'єднання Західної та Східної Німеччини на фінансову політику та розвиток фінансової системи сучасної ФРН.
26. Специфічні риси фінансової політики Франції на сучасному етапі.
27. Особливості побудови бюджетної системи Франції.
28. Основні ознаки, які характеризують бюджетний процес у Франції та його відмінності від вітчизняної практики складання і виконання бюджетів.
29. Фінансовий контроль за виконанням бюджету у Франції.
30. Можливості імплементації французького досвіду фінансового контролю у вітчизняній практиці.
31. Особливості, що відрізняють практику формування доходів бюджетів у Франції від досвіду інших країн Європейського Союзу.
32. Основні заходи уряду Франції в рамках подолання бюджетного дефіциту та їх вплив на розвиток економіки та суспільний добробут.
33. Непрямі податки у формуванні доходів державного бюджету Франції.
34. Позитивні та негативні наслідки фінансового вирівнювання у Франції.
35. Основні риси системи фінансового забезпечення охорони здоров'я у

Франції.

36. Основні тенденції розвитку фінансового ринку Франції в сучасних умовах.
37. Тенденції соціально-економічного розвитку Японії, що обумовлюють особливості функціонування її фінансової системи.
38. Характерні риси фінансової системи Японії, періоди її становлення та розвитку.
39. Сучасні проблеми японської фінансової системи та шляхи їх вирішення.
40. Характерні риси побудови бюджетної системи та функціонування бюджетного процесу в Японії.
41. Особливості розвитку бюджетів місцевих органів влади Японії.
42. Специфіка функціонування фінансів суб'єктів господарювання Японії.
43. Особливості розвитку фінансів домогосподарств Японії.
44. Основні тенденції розвитку фінансового ринку Японії в сучасних умовах.

Перелік питань до підсумкового контролю знань

1. Охарактеризуйте основні моделі соціально – економічного розвитку зарубіжних країн.
2. Охарактеризуйте повноваження у сфері управління фінансами, покладені на законодавчу владу в зарубіжних країнах.
3. Охарактеризуйте діяльність державних корпорацій у зарубіжних країнах.
4. Охарактеризуйте особливості в організації управління фінансами в розвинених країнах світу.
5. Охарактеризуйте ланки фінансових систем у країнах світу.
6. Охарактеризуйте сутність оффшорних операцій.
7. Охарактеризуйте риси, притаманні податковому методу формування доходів бюджету.
8. Охарактеризуйте режим «зручного прапора».
9. Охарактеризуйте критерії, яким має відповідати країна, вибрана в якості податкової гавані.
10. Охарактеризуйте поняття «податкова гавань».
11. Зазначте, які зміни у фінансовій політиці Великобританії відбулись із приходом до влади М. Теччер?
12. Які основні проблеми фінансової системи Великобританії на сучасному етапі Ви можете виділити? В чому, на Вашу думку, полягає причина їхнього виникнення?
13. Охарактеризуйте основні ознаки британської моделі міжбюджетних трансфертів.
14. В чому полягає призначення формули Барнетта, які її переваги і недоліки?
15. Перелічіть джерела бюджетного права у Великобританії.
16. В чому полягає специфіка затвердження державного бюджету у цій країні?

17. Охарактеризуйте особливості системи оподаткування у Великобританії.
18. Які принципи покладені в основу розмежування податкових платежів між бюджетами різних рівнів у Великобританії?
19. Охарактеризуйте особливості британської моделі фінансування охорони здоров'я. Вкажіть, які її позитивні та негативні риси.
20. В чому полягає специфіка управління державним боргом у Великобританії?
21. Які фінансові інститути представлені на фінансовому ринку Великобританії? Яку роль вони відіграють у розвитку економіки країни?
22. Які види державних цінних паперів представлені на фондовому ринку Великобританії? На яких умовах та з якою метою вони емітуються?
23. Охарактеризуйте корпоративний податок у Великобританії.
24. Охарактеризуйте заходи програми реформ для подолання проблеми бюджетної незбалансованості.
25. Охарактеризуйте структуру економіки Великобританії.
26. Охарактеризуйте систему державних фінансів Великобританії.
27. Охарактеризуйте систему міжбюджетних трансфертів у Великобританії.
28. Яким чином цінності американського суспільства впливають на рівень розвитку та структуру сучасної фінансової системи країни.
29. Охарактеризуйте особливості організації управління фінансами у США. В чому полягають її відмінності від практики управління фінансами в інших розвинутих країнах Заходу?
30. Проаналізуйте тенденції формування доходів і видатків федерального бюджету США. Які чинники справляють найбільший вплив на їхні обсяги та структуру?
31. Охарактеризуйте ключові моменти програми реформ Д.Трампа.
32. В чому полягає необхідність проведення реформи системи Medicare і

Medicaid, які очікувані наслідки від її реалізації?

33. Назвіть основні ознаки, які характеризують ринок боргових фінансових інструментів у США.
34. Назвіть основні канали реалізації страхових продуктів у США.
35. Охарактеризуйте види державних облігацій, що обертаються на фондовому ринку США.
36. Охарактеризуйте політику лібералізації в державному регулюванні США з 80-х рр. XX ст.
37. Охарактеризуйте елементи системи федеральних фінансів США.
38. Охарактеризуйте головні структури, підпорядковані Конгресу США, що безпосередньо задіяні в управлінні федеральними фінансами.
39. Яким чином історичні особливості становлення німецької державності вплинули на структуру та рівень розвитку сучасної фінансової системи ФРН?
40. Які основні тенденції у розвитку оподаткування спостерігаються у ФРН в сучасних умовах, чим вони обумовлені?
41. Виділіть характерні риси та особливості бюджетного процесу у ФРН.
42. Яким чином об'єднання Західної та Східної Німеччини вплинуло на фінансову політику та розвиток фінансової системи сучасної ФРН.
43. В чому полягають характерні риси німецької моделі бюджетного федералізму?
44. Яким чином у ФРН здійснюється розмежування податкових надходжень між федеральним, земельними бюджетами та бюджетами громад?
45. Яким чином Ви може охарактеризувати рівень боргової безпеки ФРН?
46. Охарактеризуйте специфічні риси фінансової політики Франції на сучасному етапі. Вкажіть, якими чинниками вони можуть бути обумовлені.

47. В чому полягають особливості побудови бюджетної системи Франції, які її позитивні та негативні риси?
48. Назвіть основні ознаки, які характеризують бюджетний процес у Франції.
В чому полягають його відмінності від вітчизняної практики складання і виконання бюджетів?
49. Яким чином організований фінансовий контроль за виконанням бюджету у Франції?
50. Зазначте, які особливості відрізняють практику формування доходів бюджетів у Франції від досвіду інших країн Європейського Союзу.
51. Охарактеризуйте основні заходи, які реалізує уряд Франції в рамках подолання бюджетного дефіциту.
52. Проаналізуйте значення непрямих податків у формуванні доходів державного бюджету Франції.
53. Яким чином здійснюється фінансове вирівнювання у Франції.
54. Навіть основні риси системи фінансового забезпечення охорони здоров'я у Франції.
55. Проаналізуйте, які основні тенденції характерні для розвитку фінансового ринку Франції в сучасних умовах.
56. Охарактеризуйте тенденції соціально-економічного розвитку Японії, що обумовлюють особливості функціонування її фінансової системи.
57. Вкажіть характерні риси фінансової системи Японії, періоди її становлення та розвитку.
58. Особливості функціонування податкової системи Японії.
59. Розкрийте характерні риси побудови бюджетної системи та функціонування бюджетного процесу Японії.
60. Охарактеризуйте особливості розвитку бюджетів місцевих органів влади Японії

61. Як здійснюється фінансове вирівнювання в Японії?
62. Поясніть специфіку функціонування фінансів суб'єктів господарювання Японії.
63. Які особливості розвитку фінансів домогосподарств Японії?
64. Які основні тенденції розвитку фінансового ринку Японії?

Термінологічний словник

Адміністрування податків – сукупність рішень контролюючих органів, процедур контролюючих органів, дій посадових осіб контролюючих органів, які визначають інституційну структуру податкових і митних відносин, організовують ідентифікацію і облік об'єктів оподаткування та платників податків, забезпечують обслуговування платників податків, забезпечують організацію та контроль за сплатою податків.

Акція - цінний папір без встановленого строку, який свідчить про внесення певної пайки в капітал акціонерного товариства, дає право її власнику на придбання частини прибутку у формі дивіденду, на участь в розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Бюджетна програма - сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетна система - сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території певної країни згідно з її бюджетним устроєм.

Бюджетний дефіцит - перевищення видатків бюджету над його доходами.

Бюджетний календар - графік виконання стадій бюджетного процесу.

Бюджетні асигнування — повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження.

Бюджетні видатки - кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Бюджетні доходи - сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій.

Бюджетні призначення - повноваження, яке надано головному розпоряднику коштів бюджету Законом України про державний бюджет, постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішенням місцевої ради про місцевий бюджет, що має кількісні та часові обмеження, яке дозволяє Мінфіну, Державному казначейству або місцевому фінансовому органу надавати бюджетні асигнування для здійснення платежів на конкретні заходи за рахунок коштів відповідного бюджету.

Бюджетні трансферти - фінансові ресурси, що передаються з бюджету центрального уряду до бюджетів місцевого самоврядування, а також із бюджетів територіальних одиниць вищого адміністративного рівня до бюджетів адміністративних одиниць нижчого адміністративного рівня, а також у зворотному напрямку.

Виконання бюджету - стадія бюджетного процесу, що означає забезпечення надходження запланованих доходів до всіх ланок бюджетної системи та фінансування заходів, затверджених у бюджеті держави.

Власні доходи місцевих бюджетів - доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади згідно з його рішеннями.

Державний борг - загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (АРК чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору про борг.

Державний кредит - специфічна ланка державних фінансів; він не має ні окремого грошового фонду (кошти, що мобілізуються з його допомогою, потрапляють, як правило, до бюджету), ні відокремленого органу управління; разом із тим він характеризує особливу форму фінансових відносин держави і тому виділяється в окрему ланку.

Державний сектор економіки - сукупність матеріальних, фінансових та нематеріальних ресурсів (активів), що знаходяться в розпорядженні держави задля виконання своїх суспільних функцій.

Державні підприємства - підприємства, які утворюються компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

Державні фінанси - сукупність розподільно-перерозподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання фінансових ресурсів держави, призначених для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Дотація - безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчому, яка не має цільового характеру та надається у випадку перевищення видатків над доходами.

Касове виконання бюджету - організація та здійснення розрахунково-касових операцій (приймання, зберігання і видачу бюджетних коштів) щодо виконання бюджету відповідного рівня.

Міжнародний фінансовий ринок - розгалужена система акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам із різних країн на принципах ринкової конкуренції.

Місцеві бюджети - фонди фінансових ресурсів, що мобілізуються й витрачаються на відповідній території.

Місцеві фінанси - система формування, розподілу і використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих.

Непрямі податки - податки на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями при купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями чи рідше виробниками цих товарів та послуг.

Облігація - емісійний цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу з виплатою певного доходу або передати йому майно, надати послуги.

Офшорні зони - один із видів вільних економічних зон, що належать до сервісних вільно-економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютно-фінансового та фіскального режимів, високий рівень та законодавчі гарантії банківської та комерційної секретності, лояльність державного регулювання.

Офшорна компанія - це компанія, що користується пільгами у сфері оподаткування і зареєстрована в офшорній зоні, тобто в країні або на території, що цілеспрямовано привертає міжнародний бізнес, надаючи йому податкові пільги.

Пільгове оподаткування - система внутрішнього перерозподілу фінансових ресурсів між окремими суб'єктами оподаткування, яку використовує держава з метою забезпечення регулювання темпів і пропорцій економіки.

Податкова гавань - невеликі країни і території, які з метою залучення з-за кордону позичкових капіталів надають на своїй території різноманітні пільги (насамперед податкові).

Податкові надходження - це обов'язкові платежі, які надходять до бюджету внаслідок виконання платниками податкового законодавства.

Похідні фінансові інструменти - інструменти, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів.

Прямі податки - податки, що стягуються державою безпосередньо з доходів або майна платника податків.

Публічні послуги - послуги, що надаються органами виконавчої влади, виконавчими органами місцевого самоврядування та іншими уповноваженими суб'єктами, і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень.

Ринкова економіка - економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, у якій роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок.

Світовий фінансовий центр - місце зосередження банків і спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють міжнародні валютні, кредитні, фінансові операції, реалізують угоди з цінними паперами та золотом.

Спеціальні позабюджетні фонди - фонди фінансових ресурсів, необхідних для фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічних завдань держави та органів місцевого самоврядування.

Страхова послуга - фінансова послуга у вигляді продажу юридично оформлених зобов'язань з надання страхового захисту, яку пропонують на ринку страховики потенційним страхувальникам

Страхова премія - грошова сума, що її сплачує особа, яка укладає угоду страхування і яка являє собою своєрідну плату за ризик, який бере на себе страхова компанія.

Субвенція - форма грошової допомоги місцевим бюджетам із державного, яка призначена для конкретно визначеної цілі/цілей.

Суспільні блага - блага, які споживаються всіма членами суспільства, виробляються державою, за умови що вони приносять істотну вигоду суспільству.

Управління фінансами - цілеспрямоване формування процесу перерозподілу фінансових ресурсів між різними суб'єктами фінансової системи і всередині них, діяльність по залученню та ефективності використання фінансових ресурсів.

Фінансова політика - сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які здійснює держава через фінансову систему.

Фінансова система - сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані і децентралізовані грошові фонди.

Фінансові ресурси - кошти, що перебувають у розпорядженні підприємств або держави і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань.

Список рекомендованої літератури

1. Jongbloed, B. Vouchers for higher education? A survey of the literature. B. Jongbloed, J. Koelman. Center for Higher Education Policy Studies (June 2000), pp. 1-39.
2. Андрущенко, В. Л. Соціогуманітарна доктрина західної фінансової думки. В. Л. Андрущенко. Фінанси України. 2000. № 7. С. 3-10.
3. Андрущенко, В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті. В. Л. Андрущенко. Львів : Каменярь, 2000.
4. Аткинсон, Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора: Учебник; Пер. с англ., под ред. Л. Л. Любимова. Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц. М.: Аспект Пресс, 1995. 832 с.
5. Берстембаева, Р. К. Организация государственных финансов в отдельных развитых странах. Учеб. Пособие. Р. К. Берстембаева. Алматы: Институт развития Казахстана, 2001. 189 с.
6. Бирюков, В. Госсобственность и госсектор в рыночной экономике. В. Бирюков, Е. Кузнецова. МЭМО. 2002. № 3. С. 14-21.
7. Бланкарт, Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки. Ш. Бланкарт. За наук. ред. проф. В. М. Федосова. К.: Либідь, 2000.
8. Власов, В. В. Медицинское страхование в США / В. В. Власов, Л. М. Печатников. Доктор.Ру. 2003. №1(11). URL://medafarm.ru/doctor/medicine/medstrahusa01.shtml
9. Германия. Финансирование образования. URL://newseducation.ru/news/2/20041202/8526.shtm
10. Горин, В. П. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. Світ фінансів. 2011. Вип. 4 (29). С. 186- 199.
11. Дейкин, А. И. Федеральная бюджетная политика в системе национальной

- безопасности США. США – экономика, политика, идеология. 1995. № 11. С. 12-17.
- 12.Держава – податки – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія. [В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко]. К.: Либідь, 1992. 328 с.
- 13.Дерлиця, А. Ю. Бюджет і суспільний вибір: до основ детермінованості демократичних фінансів. А. Ю. Дерлиця. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія економіка. 2001. №8. С. 12-16.
- 14.Дерлиця, А. Ю. Фінанси зарубіжних країн: конспект лекцій. А. Ю. Дерлиця. Тернопіль: Інфотехцентр, 2005. 72 с.
- 15.Дмитриева, И. Н. Бюджеты развития: опыт США. Финансы. 1998. № 11.
- 16.Іваненко, Ю. Агентство з питань управління державним боргом: досвід Португалії та Великобританії. Вісник НБУ. 2008. URL: http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1062991?cat_id=443
- 17.Іванов, В. М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Курс лекцій. В. М. Іванов, І. Я. Софіщенко. К.: МАУП, 2001. 232 с.
- 18.Карлін, М. І. Фінанси зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2004. 384 с.
- 19.Карлін, М. І. Фінанси країн Європейського Союзу: навч. посіб.: [для студ. ВНЗ]. М. І. Карлін; М-во освіти і науки України. К.: Знання, 2011. 640 с. С. 215.
- 20.Крылов, Г. З. Бюджетный процесс и бюджетный календарь в США. Финансы. 1996. № 11.
- 21.Марцинкевич, В. США в процессе трансформации. В. Марцинкевич. МЭМО. 2000. № 8. С. 82-88.
- 22.Марцинкевич, В. США. В. Марцинкевич, Э. Кириченко. МЭМО. 2001. №

8. С. 69-78.

23. Миргородська, Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн: Навчальний посібник. Л. О. Миргородська. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 240 с. 45
24. Моссиалос, Э. Системы здравоохранения: время перемен. Франция. Э. Моссиалос, С. Сандье, В. Пари, Д. Полтон. Европейская обсерватория по системам здравоохранения ВОЗ, 2004. 11с.
25. Моссиалос, Э. Финансирование здравоохранения: альтернативы для Европы. Пер. с англ. Ред. Э. Моссиалос, А. Диксон, Ж. Фигерас, Д. Кутцин. М.: Издательство «Весь Мир», 2002. 352 с.
26. Музика-Стефанчук, О. А. Формування та функціонування місцевих бюджетів окремих країн Європи: економіко-правовий аспект. Університетські наукові записки. 2009. №2(30). С. 165-169.
27. Муравьева, З. А. Финансово-кредитные системы зарубежных стран.: Учеб.-метод. комплекс. 2-е изд., доработанное. З. А. Муравьева. Мн.: Изд-во МИУ, 2006. 308 с.
28. Нагребецкий, А. Система здравоохранения Великобритании – «полвека на страже». Здоровье Украины. 2008. №3. С. 10-11.
29. Налоговые системы зарубежных стран: Учебник для вузов. Под ред. В. Г. Князева, Д. Г. Черника. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. 191 с.
30. Обзор систем высшего образования стран ОЭСР. Система высшего образования Германии. Бюлетень Інформаційно-координаційного центру по взаємодії з ОЭСР ГУ Висша школа економіки «Новости ОЭСР: образование, наука, новая экономика». 2004. 12с.
31. Общая теория финансов: Учебник. Под ред. Л. А. Дробозиной. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. (Раздел 15.1. Теории государственных финансов зарубежных экономистов). С. 209-217.

- 32.Островская, Е. Франция – тенденции роста сохраняются. Е. Островская. МЭМО. 2000. № 8. С. 98-102.
- 33.Островская, Е. Франция. Е. Островская. МЭМО. 2001. № 8. С. 89-97.
- 34.Пасічник, Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навчальний посібник. Ю. В. Пасічник. 2- е вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2003. 523 с.
- 35.Пузаков, А. В. Перспективы реформирования формулы Барнетта как механизма финансирования деволюционных регионов Великобритании. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2011. № 6(12): в 3-х ч. Ч. 1. С. 157-160. URL: <http://studyenglish.info/article-political003.php>
- 36.Рубцов, Б. Б. Финансовый рынок Великобритании. Портфельный инвестор. 2008. № 4. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/rubcov_british.pdf
- 37.Рубцов, Б. Б. Финансовый рынок Германии / Б. Б. Рубцов. Портфельный инвестор. 2008. № 7-8. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/germany.pdf
38. Рубцов, Б. Б. Финансовый рынок Франции. Б. Б. Рубцов. Портфельный инвестор. 2009. № 3-4. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/rubcov_france.pdf
- 39.Рубцов, Б. Б. Фондовый рынок Японии. Б. Б. Рубцов. Портфельный инвестор. 2008. № 5. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/japan.pdf
40. Рудый, К. В. Финансово-кредитные системы зарубежных стран. К. В. Рудый. М., 2003. 389 с.
- 41.Селигмен, Б. Основные течения современной экономической мысли: Пер. с англ. Б. Селигмен. – М.: Прогресс, 1980.
- 42.Танци, В. Роль государства в экономике: эволюция концепций. МЭ и МО. 1998. № 10.
43. Финансовый рынок Японии. URL:

<http://www.globfin.ru/articles/finsyst/japan.htm>

44. Финансы: Учебник для вузов. Под ред. проф. М. В. Романовского. М.: Издательство «Перспектива», «Юрайт», 2000. (Раздел 1.5. Государственные финансы в западных экономических теориях макрорегулирования). С. 59-84.
45. Швайко, М. Л. Финансы зарубежных стран: Учебно-методическое пособие М. Л. Швайко. Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2007. 133 с.
46. Яковсон, Л. И. Экономика общественного сектора. Основы теории государственных финансов. Л. И. Яковсон. М.: Аспект пресс, 1996.

Навчальне видання

Савастеєва Оксана Миколаївна

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Надруковано в авторській редакції
з готового оригінал-макета*

Формат 60x84/16. Наклад 100 прим.
Ум.-друк. арк. 10,3
Друк цифровий. Папір офсетний.
Підписано до друку 05.11.2019 р.
Замовлення № 15550

Надруковано з макету замовника
Друкарня ФОП Гуляєва В.М.
Київська обл., м. Обухів, вул. Малишка, 5
044 495 0279, 050 496 0279
drukaryk.com